

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY SULECHÓW
NA LATA 2020 - 2023

SULECHÓW 2020

SPIS TREŚCI

	str.
Wstęp	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	10
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	12
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	19
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	19
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	19
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	20
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020.....	20
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	21
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	22
5.2.1 Strategia rozwoju województwa lubuskiego.....	22
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego.....	23
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego.....	25
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	26
6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	26
6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	62
6.3. Zabytki archeologiczne.....	64
6.3.1. Wykaz stanowisk archeologicznych.....	65
6.3.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	81
6.3.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	83
7. Dziedzictwo niematerialne.....	85
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	87
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Strategii rozwoju społeczno – gospodarczego gminy</i>	87

8.2. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	88
8.3. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	93
8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	120
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	121
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie	139
11. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	140
12. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	143
12.1. Gminna ewidencja zabytków.....	143
12.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	144
12.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	145
12.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	146
12.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	147
13. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	151
14. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	152
15. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	153

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Sulechów związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Sulechów na lata 2020-2023 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Sulechów na lata 2015-2018* przyjętego Uchwałą Nr 0007.142.2015 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 17 listopada 2015 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Sulechów położona jest w zachodniej części kraju, w województwie lubuskim, w jego środkowo-wschodniej części, w dolinie Odry, która wyznacza południową granicę gminy. Posiada status gminy miejsko-wiejskiej o charakterze rolniczo-przemysłowym. Stanowi jedną z dziewięciu gmin tworzących powiat zielonogórski, zajmując ok. 17,5 % jego powierzchni, w północno-wschodniej części. Siedzibą władz samorządowych i głównym ośrodkiem funkcjonalnym gminy jest miasto Sulechów o średniowiecznym rodowodzie, położone w środkowej części gminy, rozlokowane przy drodze wojewódzkiej nr 278, oddalone 20 km od stolicy powiatu, Zielonej Góry. W latach 1975–1998 gmina była położona w ówczesnym województwie zielonogórskim, a Sulechów był do 1975 r. siedzibą powiatu sulechowskiego.

Powierzchnia gminy wynosi 236,66 km², z tego powierzchnia miasta zajmuje 6,88 km². Natomiast użytki rolne zajmują ok. 52 % ogólnej powierzchni gminy, a tereny leśne ok. 40 %, które są położone głównie w południowo-zachodniej i wschodniej części gminy, zaś grunty zabudowane i zurbanizowane ok. 3,6 %. Znaczną część terenów gminy objęto ochroną przyrodniczą. Występują tutaj obszary chronionego krajobrazu: „*Rynny Obrzycko – Obrzańskie*” (południowo-wschodnia część gminy), „*Krośnieńska Dolina Odry*” (południowo-zachodnia część gminy) i „*Nowosolska Dolina Odry*” (południowa część gminy) oraz obszary chronione w ramach europejskiej sieci Natura 2000:- obszar specjalnej ochrony ptaków: Dolina Środkowej Odry (PLB080004) oraz trzy specjalne obszary ochrony siedlisk: Krośnieńska Dolina Odry (PLH080028), Kargowskie Zakola Odry (PLH080012) i Sulechów - w centrum miasta siedlisko nietoperzy (PLH080043).

Gminę Sulechów zamieszkuje 25 257 osób (dane z 30.06.2020 r.), co stanowi ok. 35 % ogółu mieszkańców powiatu, a gęstość zaludnienia wynosi 112 os./km². Sieć osadniczą tworzą: miasto Sulechów - największy ośrodek osadniczy zamieszkiwany przez 15 645 osób oraz 20 wsi sołeckich: Brody, Brzezie, Buków, Cigacice, Górki Małe, Górzyn, Głogusz, Kalsk, Karczyn, Kije, Klępsk, Krężoły, Kruszyna, Leśna Góra, Łęgowo, Mozów, Nowy Świat, Obłotne, Okunin, Pomorsko, obejmujących 24 miejscowości. Gmina sąsiaduje z ośmioma jednostkami samorządowymi, które administracyjnie należą do dwóch powiatów:

- od północy z gminami – Skąpe, Świebodzin i Szczaniec, w powiecie świebodzińskim,
- od południowego zachodu – z gminą Czerwieńsk w powiecie zielonogórskim,
- od południa – z gminą Zielona Góra,
- od wschodu – z gminami Babimost, Trzebiechów i Kargowa w powiecie zielonogórskim.

Infrastruktura drogowa gminy obejmuje: drogi krajowe – DK nr 32 łącząca aglomerację poznańską z zielonogórską i granicą z Niemcami oraz DK S3 łącząca Jakuszyce na południu kraju ze Świnoujściem na północy, będąca częścią międzynarodowej trasy E65 relacji Szwecja – Kreta. Sieć dróg wojewódzkich tworzą drogi: - nr 277 Sulechów – Skąpe przez Kije; nr 278 Krosno Odrzańskie – Szklarka Radnicka – Nietków – Brody – Pomorsko – Mozów - Sulechów - Kruszyna – Wschowa; nr 280 Zielona Góra – Płoty - Czerwieńsk –

Brody; nr 281 Zielona Góra – Wysokie – Pomorsko, a także licznie rozbudowana sieć dróg powiatowych i dróg gminnych. Tereny gminne przecina również kilka odcinków obecnie nieczynnych linii kolejowych w kierunku Zbąszynka, Świebodzina, Wolsztyna i Konotopu oraz czynna linia kolejowa nr 357 relacji Sulechów – Luboń k/Poznań, pozwalająca na połączenia z innymi miastami. W odległości 14 km od Sulechowa znajduje się lotnisko „Zielona Góra” z portem w Babimoście. W Cigacicach znajduje się port towarowy i przystań dla jednostek pływających żeglowną rzeką Odrą, która stanowi najdawniejszy szlak handlowy - „Dolina Odry” - łączący południe i północ Europy Środkowej.

Według podziału fizycznogeograficznego (prof. Jerzego Kondrackiego), Gmina Sulechów jest położona w obrębie trzech mezoregionów: Doliny Środkowej Odry, Równiny Torzymskiej i Pojezierza Łagowskiego. Jest to obszar o urozmaiconej rzeźbie związanej ze zlodowaceniem bałtyckim. Obszar gminy cechuje duże zróżnicowanie wysokościowe. Deniwelacja wynosi 92,1 m. Kulminacja wzniesień moreny czołowej występuje w rejonie wsi Przygubiel i wynosi 138.60 m. n.p.m. Najniżej położone tereny występują w rejonie wsi Brody, z rzędną wynoszącą 46,50 m. n.p.m. Przeważają tereny równiny położone na wysokości 70.0 m - 80.0 m. n.p.m. Oś hydrograficzną obszaru stanowi rzeka Odra, przepływająca wzdłuż południowej granicy gminy. Większość obszaru gminy należy do jej zlewni, natomiast wschodni fragment gminy leży w zlewni rzeki Obrzycy. Na terenie gminy występują udokumentowane złoża surowców naturalnych. Obecnie eksploatowane są jedynie złoża ropy naftowej w rejonie wsi Mozów, Kije, Brzezcie k/Sulechowa oraz złoża piasku i żwiru, lokalnie na niewielką skalę.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy i jej okolic były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych, a rozwój przestrzenny nierozzerwalnie związany był ze środowiskiem naturalnym i ukształtowaniem terenu. Jednak dopiero od X w. ziemie te znalazły się pod panowaniem pierwszych Piastów. Ziemia Lubuska, na której obszarze jest położona gmina Sulechów, stanowi środkowy obszar pogranicza polsko-niemieckiego i zajmuje tereny w przeszłości należące do kilku zróżnicowanych pod względem historycznym i kulturowym regionów. Tereny te, jako przygraniczne, często zmieniały przynależność państwową, dzielnicową czy administracyjną. Kolejno leżały w granicach: monarchii piastowskiej, od 1234 r. przeszły pod władanie Księstwa Głogowskiego, na początku XIV w. stanowiły lenno Korony Czeskiej, następnie od 1482 r. należały do Nowej Marchii, od 1571

r. do Brandenburgii, od 1701 r. do Prus, a od 1871 r. do 1945 roku leżały w granicach Rzeszy Niemieckiej. Po II wojnie światowej, od 1945 r. położone są w obecnych granicach Polski.

Intensyfikacja osadnictwa na tym terenie nastąpiła w średniowieczu. Właśnie taką metrykę posiada większość wsi w gminie np. Brody, Buków, Cigacice, Kalsk, Kije, Klępsk, Głogusz, Łęgowo, Mozów, Pomorsko. Dokumenty źródłowe dotyczące Sulechowa pochodzą z 1319 r. Miasto założone przez książąt głogowskich na prawie magdeburskim, powstało w miejscu starszej osady, na skrzyżowaniu dwóch szlaków handlowych: z Poznania do Chociebuza i z Pomorza na Śląsk. Miało kształt owalu i zostało obwarowane murami kamiennymi z dwiema bramami: Zielonogórką – po stronie południowej i Świebodzińską ze zbrojownią miejską – po stronie północnej oraz nawodnioną fosą, w późniejszym okresie dobudowano bramy: Królewską - po stronie wschodniej i Krośnieńską – po stronie zachodniej. W północno-wschodniej części miasta w obręb obwarowań włączony został zamek, wzniesiony z inicjatywy książąt głogowskich. Miasto, mimo kilku w kolejnych wiekach dużych pożarów i związanych z tym zniszczeń, przeżywało rozkwit w XVI w. i XVII w. dzięki rozwojowi handlu, rzemiosła, browarnictwa i tkactwa. W 1698 r. król pruski pobudował w mieście koszary wojskowe dla zlokalizowanego tutaj garnizonu. W latach 1719-1723, z inicjatywy igielnika Zygmunta Steinbarta, wzniesiono dom dla sierot, który prężnie się rozwijał, tworząc z czasem wspaniały kompleks wychowawczo – oświatowy, w 1766 r. przemianowany na Pruskie Pedagogium Królewskie. W czasie światowej wojny siedmioletniej (1756-1763) na terenie gminy rozegrała się 23 lipca 1759 r. krwawa bitwa, znana pod nazwą Bitwy pod Kijami, w której starły się wojska pruskie i rosyjskie - te ostatnie odniosły zwycięstwo - mająca znaczenie dla losów pogranicza śląsko-łużyckiego. Dynamiczny rozwój gospodarczy miasta przypada na okres od XVIII w. do pocz. XX w. Stanowiło ono wówczas znaczący ośrodek sukienniczy i włókienniczy oraz znane było z uprawy winorośli, a także z działalności licznych zakładów mechanicznych i elektromechanicznych. W 2 poł. XIX i na pocz. XX w. nastąpiła rozbudowa przestrzenna, zapoczątkowana budową linii kolejowej, otwartej w 1872 r. W 1898 r. oddano do użytku port rzeczny na Odrze w Cigacicach, a na początku XX w. uruchomiono na niej elektrownię miejską. W Sulechowie natomiast przeprowadzano liczne modernizacje – założono instalacje wodociągowo-kanalizacyjne, poszerzono i wybrukowano nawierzchnie ulic, powstało wiele budowli użyteczności publicznej oraz zakłady przemysłowe.

W latach 30. XX w. powstały na terenie gminy, w ramach Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, obiekty fortyfikacyjne mające stanowić niemiecką tajną linię obrony od wschodu. Na lewym brzegu Odry, na linii Leśna Góra - Cigacice zachowały się liczne schrony bojowe i obserwacyjne. Kolejne, ważne przemiany nastąpiły po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. i włączeniu tych terenów w struktury państwa polskiego. Dokonano wymiany ludności i zmienił się gruntownie obraz etniczny tych ziem. Przesiedlona ludność niemiecka została zastąpiona osadnikami polskimi głównie z Kresów Wschodnich. Rozpoczął się nowy, polski etap przemian społeczno-gospodarczych i stopniowa odbudowa zniszczonego miasta, tworzenie administracji oraz przeobrażanie tych terenów w realiach 2 poł. XX i początku XXI w., a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto dodać, iż tereny gminy związane są z biografią znanych osób, a wśród grona licznych sportowców różnych dyscyplin, aktorów, piosenkarzy, samorządowców, regionalistów i innych, szczególnie zapisuje się w historii Sulechowa urodzona w nim Olga Tokarczuk, laureatka Nagrody Nobla w dziedzinie literatury za rok 2018. Historię i dziedzictwo kulturowe miasta i okolicy upowszechnia Sulechowskie Towarzystwo Historyczne, którego celami statutowymi są m.in. „szerzenie poszanowania pamiątek i zabytków znajdujących się na terenie miasta Sulechów i jego okolic, prowadzenie i popieranie inicjatyw odnowy zabytków, utworzenie muzeum Sulechowa i okolic”. Zaś na terenie Sulechowskiego Domu Kultury (w budynku zamku) działa Izba Pamięci ze stałą ekspozycją obrazującą dzieje Sulechowa i jego mieszkańców, która oparta jest o przedmioty ofiarowane przez mieszkańców miasta, natomiast zbiory Sali Tradycji 5 Lubuskiego Pułku Artylerii w Sulechowie, związane są z historią i tradycjami jednostki wojskowej.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tej ziemi świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy. Należą do nich m.in. pomnik Chwały Oręża Polskiego na placu bp. Wilhelma Pluty w Sulechowie, tuż obok na murze obronnym znajduje się tablica kamienna - „w hołdzie powstańcom wielkopolskim mieszkającym na ziemi sulechowskiej”. Również poświęcony powstańcom wielkopolskim jest pomnik na miejscowym cmentarzu komunalnym (znajdującym się przy ul. Przemysłowej). Na tym cmentarzu także znajduje się Pomnik Zesłańców Sybiru. Na murze ratuszowej wieży umieszczona jest tablica upamiętniająca krótkotrwały pobyt i koncert Fryderyka Chopina w Sulechowie

w 1828 r. W mieście zlokalizowany jest obelisk upamiętniający przedwojennych mieszkańców Sulechowa. W miejscowościach Łęgowo, Okunin, Pomorsko, Górzycowo znajdują się pomniki pamięci bohaterów I wojny światowej, postawione w 1 ćwierćwieczu XX w. W Klępsku znajdują się płyty pamiątkowe, umieszczone w 1918 r. ku czci mieszkańców wsi. W Mozowie przy kościele zachował się fragment granitowego postumentu, który zawiera daty i nazwiska mieszkańców tej wioski poległych w wojnie francusko-pruskiej (1870-1871), wojnie napoleońskiej (1813, 1814, 1815) oraz w czasie I wojny światowej. Na terenie koszar 5. Lubuskiego Pułku Artylerii postawiono pomnik ku czci żołnierzy pułku poległych w czasie wojny, a na zachodnim brzegu Odry w Cigacicach kamienny obelisk z datą „29.01.1945 r.” upamiętnia zajęcie przez Rosjan południowego przyczółka niemieckiego umocnienia „Oderstellung” i 9-dniowe walki wojsk radzieckich z hitlerowskimi.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Sulechów na lata 2020-2023* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu

kulturowego,

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020, poz. 713).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót

budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),

f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),

g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają

przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie,

udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla

historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, działami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,

2) uznanie za pomnik historii,

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji

o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609 ze zm.).
Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r., poz. 713)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2020 r., poz. 1219 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r., poz. 55 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r., poz. 293 ze zm.)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorzady obowiązek zawiadomienia

konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r., poz. 1990)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2020 r., poz. 1333)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania

pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robot budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.) **wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020** (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 14.06.2005 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb

konserwatorskich,

- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa lubuskiego

Przyjęta przez Sejmik Województwa Lubuskiego Uchwałą Nr XXII/319/12 z dnia 19 listopada 2012 r. zaktualizowana *Strategia rozwoju województwa lubuskiego 2020* określa główne cele rozwoju województwa i działania samorządu wojewódzkiego, wśród których uwzględniono zachowanie wartości środowiska kulturowego.

Głównym celem *Strategii* jest wykorzystanie potencjałów województwa lubuskiego do wzrostu jakości życia, dynamizowania konkurencyjnej gospodarki, zwiększenia spójności regionu oraz efektywnego zarządzania jego rozwojem. Cel ten będzie realizowany przy pomocy czterech celów strategicznych, którym podporządkowano cele operacyjne.

W ramach celu strategicznego „Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka

regionalna” określony został cel operacyjny „Rozwój potencjału turystycznego województwa”, który ma być realizowany m.in. w oparciu o zachowane dziedzictwo kulturowe.

W ramach celu strategicznego „Region efektywnie zarządzany” sformułowany został cel operacyjny „Wzmocnienie potencjału kapitału społecznego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej”. Cel ten realizowany będzie m.in. przez następujące kierunki działań:

- 1) Wspieranie inicjatyw na rzecz umacniania więzi regionalnych, w tym poprzez:
  - wykorzystywanie potencjału kulturowego i lokalnych tożsamości w rozwoju regionalnym,
  - ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu,
  - propagowanie etosu Małej Ojczyzny oraz poczucia wspólnoty wśród mieszkańców regionu.
- 2) Propagowanie lubuskiego dorobku kulturalnego, naukowego, społecznego i gospodarczego;
  - promocja wybitnych Lubuszan i ich dorobku,
  - popularyzacja historii Ziemi Lubuskiej i badań naukowych związanych z regionem.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego wraz z planami zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego Zielona Góra i Gorzów Wlkp. przyjęty został Uchwałą Nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 r.

W rozdz. VIII. „Uwarunkowania wewnętrzne rozwoju przestrzennego”, pkt 3. „Strefa kulturowa i turystyka” przedstawiono zestawienie ilościowe zabytków nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków, charakterystykę i ocenę zachowania najcenniejszych zabytków na terenie województwa lubuskiego.

W rozdz. XII. „Kierunki polityki i zagospodarowania przestrzennego”, pkt 4. „Ochrona dziedzictwa kulturowego i turystyka” określono pięć kierunków odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, którym przyporządkowano określone działania:

- I. Odpowiednie zarządzanie i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego
  1. Poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych;
  2. Nadanie nowych funkcji obiektom zabytkowym i dostosowanie ich do

współczesnych wymogów, przy równoczesnym zachowaniu i ochronie pierwotnych walorów architektonicznych i historycznych;

3. Realizacja i rozbudowa szlaków turystycznych o znaczeniu kulturowym.

II. Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego

1. Odpowiednie zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed niszczeniem, dewastacją i aktami wandalizmu;

2. Sporządzanie i realizacja lokalnych programów opieki nad zabytkami;

3. Aktualizacja gminnych ewidencji zabytków;

4. Inwentaryzacja obiektów o cennych walorach historycznych i kulturowych;

5. Wspieranie tworzenia parków kulturowych i ustanawiania pomników historii;

6. Objęcie obiektów zabytkowych odpowiednimi ustaleniami w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

III. Tworzenie spójnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego

1. Zachowanie historycznie ukształtowanych układów przestrzennych, zwłaszcza ruralistycznych;

2. Kształtowanie ładu przestrzennego poprzez harmonijne wkomponowywanie nowego zainwestowania w zabytkowe krajobrazy kulturowe;

3. Wykluczenie lokalizowania obiektów dysharmonizujących z zabytkowym sąsiedztwem i przesłaniających obiekty zabytkowe (dotyczy to również lokalizacji naziemnych obiektów infrastruktury technicznej);

4. Odpowiednie wyeksponowanie obiektów zabytkowych i dostosowanie pozostałych obiektów zlokalizowanych w ich polu ekspozycji poprzez nawiązanie do historycznego charakteru obiektów zabytkowych;

5. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych.

IV. Kształtowanie tożsamości kulturowej

1. Zwiększenie świadomości znaczenia dziedzictwa kulturowego w aspekcie materialnym i niematerialnym, jako czynnika rozwoju gospodarczego i społecznego;

2. Wspieranie działalności propagującej kształtowanie tożsamości kulturowej regionu, w tym imprez kulturalnych;

3. Wzbogacenie oferty kulturalnej obszaru i polepszenie dostępu do dziedzictwa kulturowego obszaru funkcjonalnego.

V. Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych

1. Rewitalizacja obszarów miejskich, szczególnie centrum Gorzowa Wlkp. z zabytkową zabudową oraz obszarów przemysłowych i powojkowych;

2. Rewitalizacja zdegradowanych zasobów mieszkaniowych;
3. Rewitalizacja zdegradowanych zasobów użytkowych stanowiących własność komunalną;
4. Odnowa obszarów zielonych;
5. Kształtowanie przestrzeni publicznych;
6. Rewitalizacja i odnowa obszarów wiejskich, w tym popegeerowskich, pokolejowych i powydobywczych;
7. Sporządzanie gminnych programów rewitalizacji;
8. Realizacja działań na rzecz społeczności lokalnej: podnoszenia kwalifikacji, poszerzenia aktywności społecznej, oferty edukacyjnej i kulturalnej, wspieranie osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego

Program opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2017-2020 przyjęty został przez Sejmik Województwa Lubuskiego Uchwałą Nr XXIX/444/17 z dnia 10 kwietnia 2017 r.

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

Wyznaczonej wizji „Dziedzictwo kulturowe jako fundament rozwoju gospodarczego i społecznego województwa lubuskiego” przyporządkowano cele strategiczne i priorytetowe:

- 1) wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionu i budowania więzi społecznych,
- 2) rozpoznanie zasobu i aktywne zarządzanie dziedzictwem kulturowym,
- 3) rewaloryzacja zabytków o wysokiej randze w krajobrazie kulturowym,
- 4) aktywizacja społeczna i gospodarcza w zakresie opieki nad zabytkami,
- 5) edukacja, popularyzacja i promocja dziedzictwa kulturowego.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków

BRODY

UKŁAD RURALISTYCZNY, XIII w.

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP, ul. Jagielnicka, 1 ćw.
XX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, ul. Cmentarna, pocz. XX w.

ul. Cmentarna

DOM NR 191, k. XIX w.

DOM NR 192, k. XIX w.

ul. Czerwieńska

DOM NR 29, k. XIX w.

DOM NR 37, k. XIX w.

DOM NR 40, k. XIX w.

DOM NR 43, k. XIX w.

ul. Gminna

DOM NR 98, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 103, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 104, k. XIX w.

ul. III Dywizji

ALEJA, XIX/XX w.

DOM NR 8, k. XIX w.

DOM NR 10, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 12, k. XIX w.

DOM NR 13, k. XIX w.

DOM NR 15, k. XIX w.

DOM NR 17, XIX/XX w.

DOM NR 18, 1902 r.

DOM NR 20, k. XIX w.

DOM NR 23, k. XIX w.

DOM NR 25, k. XIX w.

DOM NR 30, k. XIX w.

ul. Jagielnicka

DOM NR 93, k. XIX w.

DOM NR 95, ob. szkoła, k. XIX w.

DOM NR 136, k. XIX w.

DOM NR 137, k. XIX w.

DOM NR 140, k. XIX w.

DOM NR 141, k. XIX w.

ul. Kwiatowa

DOM NR 120, k. XIX w.

DOM NR 126, k. XIX w.

DOM NR 131, k. XIX w.

DOM NR 134, k. XIX w.

DOM NR 135, 4 ćw. XIX w.

ul. 1 Maja

DOM NR 87, k. XIX w.

DOM NR 88, k. XIX w.

ul. Narodowa

DOM NR 143, 1900 r.

DOM NR 150, k. XIX w.

DOM NR 154, k. XIX w.

ul. Pomorska

DOM NR 49, k. XIX w.

DOM NR 50, k. XIX w.

DOM NR 51, k. XIX w.

DOM NR 53, XIX/XX w.

DOM NR 58, k. XIX w.

DOM NR 59, k. XIX w.

DOM NR 109, XIX/XX w.

ul. Poprzeczna

DOM NR 162, k. XIX w.

ul. Wiejska

DOM NR 112, k. XIX w.

DOM NR 164, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 169, k. XIX w.

DOM NR 170, k. XIX w.

ZAGRODA NR 171:

a. dom, XIX/XX w.,

b. budynek gospodarczy, XIX/XX w.

DOM NR 175, k. XIX w.

DOM NR 177, XIX/XX w.

DOM NR 181, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 183, XIX/XX w.

DOM NR 186, XIX/XX w.

ul. Wojskowa

DOM NR 68, XIX/XX w.

DOM NR 71, XIX/XX w.

ul. Wschodnia

DOM NR 72, k. XIX w.

DOM NR 74, XIX/XX w.

ul. Zenitczyków

DOM NR 116, k. XIX w.

BRZEZIE k. POMORSKA

ul. Lipowa

DOM NR 12, k. XIX w.

DOM NR 13, k. XIX w.

DOM NR 14, k. XIX w.

ul. 1 Maja

DOM NR 1, 1922 r.

ul. Zielona

DOM NR 18, 2 poł. XIX w.

BRZEZIE k. SULECHOWA

ALEJA, XIX/XX w. (ul. Słowackiego i ul. Lema)

ul. Jana Brzechwy

DOM NR 31, 1 poł. XX w.

ul. Stanisława Lema

DOM NR 26, XIX/XX w.

ul. Władysława Orkana

DOM NR 7, 4 ćw. XIX w.

ul. Tadeusz Styki

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dom nr 21, k. XIX w.,

b. obora, k. XIX w.,

c. budynek gospodarczy, XIX/XX w.,

d. budynek gospodarczy, XIX/XX w.

ul. Walentego Wańkowicza

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 7, k. XIX w.

DOM NR 11, XIX/XX w.

ul. Wiejska

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dom nr 81, XIX/XX w.,

b. budynek gospodarczy, XIX/XX w.,

c. obora, XIX/XX w.,

d. stodoła, XIX/XX w.

ZAGRODA NR 4:

a. dom, XIX/XX w.,

b. budynek gospodarczy, XIX/XX w.

STAJNIA ZE STODOŁĄ w zagrodzie nr 24, XIX/XX w.

BUKÓW

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. JÓZEFA OBLUBIEŃCA, 1856 r. z otoczeniem

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. komunalny, 2 poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

CMENTARZ RODOWY, 2 poł. XIX w. (w północnej części parku)

Rejestr zabytków nr 3174 z dnia 3.08.1981 r.

ALEJA, XIX/XX w. (przy drodze Buków – Smardzewo)

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY „A”:

a. pałac, ob. szkoła, nr 53, 2 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3174 z dnia 3.08.1981 r.

b. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3174 z dnia 3.08.1981 r.

c. owczarnia, 4 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3174 z dnia 3.08.1981 r.

d. stajnia i spichlerz, XIX/XX w.,

Rejestr zabytków nr 3174 z dnia 3.08.1981 r.

e. obora, 4 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3174 z dnia 3.08.1981 r.

f. dom nr 55, 4 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY „B”:

a. magazyn zbożowy, 1908 r.,

b. stajnia, 1908 r.,

c. stajnia, 1897 r.,

d. wozownia, 1908 r.,
ZESPÓŁ FOLWARCZNY „C”:
a. dom nr 5, 1 ćw. XX w.,
b. obora, 4 ćw. XIX w.,
c. obora, 4 ćw. XIX w.
REMIZA STRAŻACKA, k. XIX w.

DOM NR 6, k. XIX w.
DOM NR 7, 3 ćw. XIX w.
DOM NR 8, k. XIX w.
DOM NR 13, k. XIX w.
DOM NR 17, XIX/XX w.
DOM NR 18, k. XIX w.
DOM NR 37, k. XIX w.
DOM NR 38, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 42, k. XIX w.
DOM NR 57, 1906 r.
DOM NR 62, k. XIX w.
DOM NR 65, 3 ćw. XIX w.
DOM NR 68, k. XIX w.
DOM NR 74, k. XIX w.
DOM NR 78, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 79, k. XIX w.

CIGACICE

UKŁAD RURALISTYCZNY, XIII-XV w.
ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, pl. Szkolny:
a. kościół, 2 poł. XIX w.,
b. cmentarz przykościelny, 2 poł. XIX w.
ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO, ob. komunalnego, ul. Sulechowska:
a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,
b. kaplica, pocz. XX w.
MOST DROGOWY NA ODRZE, 1925 r.
ul. Kolejowa
DOM NR 1, pocz. XX w.
DWORZEC KOLEJOWY, ob. dom nr 2, 1 ćw. XX w.
ul. Kręta
DOM NR 5, 1 ćw. XX w.

ul. Kwiatowa

DOM NR 2, 1 ćw. XX w.

DOM NR 4, 1 ćw. XX w.

DOM NR 6, 1 ćw. XX w.

ul. Mickiewicza

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 1, XIX/XX w.

DOM NR 7, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 14, 1911 r.

DOM NR 18, XIX/XX w.

DOM NR 20, 2 ćw. XIX w.

DOM NR 22, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 23, XIX/XX w.

DOM NR 24, 1893 r.

DOM NR 25, XIX/XX w.

DOM NR 27, XIX/XX w.

DOM NR 30, XIX/XX w.

DOM NR 31, XIX/XX w.

DOM NR 38, pocz. XX w.

ul. Ogrodowa

DOM NR 1, XIX/XX w.

DOM NR 2, XIX/XX w.

ZAGRODA NR 3:

a. dom, 1911 r.,

b. budynek gospodarczy, 1 ćw. XX w.

ul. Pocztowa (d. pl. M. Roli- Żymierskiego)

DOM NR 1, k. XIX w.

ul. Podgórna

DOM NR 1, XIX/XX w.

DOM NR 4, 1 ćw. XX w.

DOM NR 8, 1 ćw. XX w.

DOM NR 12, XIX/XX w.

DOM NR 13, XIX/XX w.

DOM NR 16, 1 ćw. XX w.

DOM NR 19, k. XIX w.

DOM NR 21, pocz. XX w.

DOM NR 24, 1933 r.

DOM NR 32, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 36, k. XIX w.

DOM NR 50/52, k. XIX w.

DOM NR 54, 1 ćw. XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 58, 1906 r.

DOM NR 60, 3 ćw. XIX w.

ul. Portowa

MAGAZYN PORTOWY, XIX/XX w.

MAGAZYN PORTOWY, pocz. XX w.

DOM NR 1, 1 ćw. XX w.

DOM NR 8, pocz. XX w.

DOM NR 8 a, XIX/XX w.

DOM NR 10, 1 ćw. XX w.

DOM NR 11, 2 ćw. XIX w.

DOM NR 14, pocz. XX w.

DOM NR 16, k. XIX w.

SPICHLERZ, nr 27, pocz. XX w.

DOM NR 38/40, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 41, 1 ćw. XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 43, 1 ćw. XX w.

ul. Sulechowska

DOM NR 1, XIX/XX w.

ZAGRODA NR 2:

a. dom, 2 ćw. XIX w.,

b. kuźnia, 2 ćw. XIX w.

DOM NR 5, 1 ćw. XX w.

DOM NR 7, 1929 r.

pl. Szkolny

DOM NR 6, k. XIX w.

SZKOŁA, ob. biblioteka, nr 10, XIX/XX w.

DOM NR 10, ob. przedszkole, XIX/XX w.

DOM NR 10, 1 ćw. XX w.

DOM NR 11, 2 ćw. XX w.

DOM NR 12, 1917 r.

DOM NR 13, 2 ćw. XX w.

DOM NR 15, 2 ćw. XX w.

DOM NR 16, 2 ćw. XX w.

DOM NR 17, 1 ćw. XX w.

ul. Tylna

DOM NR 2, k. XIX w.

DOM NR 5, pocz. XX w.

DOM NR 7, pocz. XX w.

GŁOGUSZ

ALEJA, XIX/XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. park, XIX w.,

b. dom z gołębnikiem nr 15, ok. 1860 r.,

c. obora, nr 16, k. XIX w.,

d. stodoła, nr 16, k. XIX w.,

e. budynek inwentarsko-mieszkalny, ob. mieszkalny nr 17, k. XIX w.,

f. stodoła, nr 17, k. XIX w.,

g. gorzelnia nr 10, k. XIX w.,

h. budynek mieszkalno-gospodarczy nr 11, k. XIX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 1, k. XIX w.

ZAGRODA NR 2:

a. dom, pocz. XX w.,

b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

ZAGRODA NR 3:

a. dom, k. XIX w.,

b. budynek gospodarczy, k. XIX w.

DOM NR 6/7, k. XIX w.

BUDYNKI GOSPODARCZE w zagrodzie nr 8, pocz. XX w.

DOM NR 24, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 26/27, pocz. XX w.

DOM NR 28/29, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 30, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 31, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 33 (dawny zajazd), 2 ćw. XIX w.

ZAGRODA NR 37:

a. dom, pocz. XX w.,

b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

STODOŁA w zagrodzie Nadleśnictwa, nr 41, k. XIX w.

ZAGRODA NR 42:

a. dom, pocz. XX w.

b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

GÓRKI MAŁE

DOM NR 1, 1921 r.

DOM NR 2, 1 ćw. XX w.

DOM NR 4, 1 ćw. XX w.

DOM NR 5, 1 ćw. XX w.

DOM NR 6, 1 ćw. XX w.

DOM NR 12, XIX/XX w.

GÓRZYKOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ALEJA, XIX/XX w. (przy drodze Górzycowo - Nowy Świat)

PRZEPOMPOWNIA, pocz. XX w.

WIADUKT, 1 ćw. XX w. (nad drogą Głuchów – Sulechów)

DOM NR 4, 1 ćw. XX w.

DOM NR 8, 4 ćw. XIX w.

WILLA NR 48, k. XIX w.

WILLA NR 51, XIX/XX w.

DOM NR 52, k. XIX w.

DOM NR 53, XIX/XX w.

OŚRODEK SZKOLNO-WYCHOWAWCZY NR 54:

a. dom, 1 ćw. XX w.

b. dom, 1 ćw. XX w.

c. dom, 1 ćw. XX w.

KALSK

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA FIL. P.W. MB CZĘSTOCHOWSKIEJ:

a. kościół, pocz. XVI w., rozbud. 1826 r. (wieża),

Rejestr zabytków nr 206 z dnia 20.03.1961 r.

b. cmentarz przykościelny, XVI w.,

c. kaplica, pocz. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. komunalny, 2 poł. XIX w.

CMENTARZ RODOWY, 2 poł. XIX w.

ALEJA, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, ob. PWSZ, nr 67, XVII/XVIII w., przebud. 2 poł. XIX w., 1910-1920 r.,

Rejestr zabytków nr 3015 z dnia 6.04.1978 r.

- b. park, 2 poł. XIX w.,
- c. obora, ob. laboratorium, nr 74, XIX/XX w.,
- d. obora, ob. magazyn, XIX/XX w.,
- e. komin gorzelni, 2 poł. XIX w.,
- f. stodoła, XIX/XX w.,
- g. stodoła, 1 ćw. XX w.

DOM NR 1 a, pocz. XX w.

ZAGRODA NR 4:

- a. dom, pocz. XX w.,
- b. stodoła, 1900 r.

OBORA w zagrodzie nr 5, k. XIX w.

OBORA w zagrodzie nr 6, 1890 r.

DOM NR 9, 1907 r.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 14, k. XIX w.

ZAGRODA NR 16:

- a. dom, pocz. XX w.,
- b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

DOM NR 19/19a, pocz. XX w.

ZAGRODA NR 22:

- a. dom, pocz. XX w.,
- b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

OBORA W ZAGRODZIE NR 27, k. XIX w.

DOM NR 34, k. XIX w.

ZAGRODA NR 36:

- a. dom, k. XIX w.,
- b. budynek gospodarczy, k. XIX w.

ZAGRODA NR 40:

- a. zajazd, ob. dom, pocz. XX w.
- b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 44, 1901 r.

DOM NR 47, XIX/XX w.

OBORA w zagrodzie nr 49, pocz. XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 50, k. XIX w.

ZAGRODA NR 51:

- a. dom, k. XIX w.,

b. budynek gospodarczy, k. XIX w.
OBORA w zagrodzie nr 60, 1906 r.
OBORA w zagrodzie nr 61, k. XIX w.
DOM NR 62, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 63, 4 ćw. XIX w.

KARCZYN

KAPLICZKA, 1 poł. XX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. dom nr 7, pocz. XX w.,
- b. obora, pocz. XX w.,
- c. stodoła, 4 ćw. XIX w.,
- d. stodoła, 4 ćw. XIX w.,
- e. stodoła, 4 ćw. XIX w.,
- f. obora, pocz. XX w.

REMIZA STRAŻACKA, XIX/XX w.

DOM NR 4, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 6, 1932 r.

DOM NR 14, pocz. XX w.

DOM NR 16, 1889 r.

SZKOŁA, ob. dom nr 18, XIX/XX w.

KIJE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA:

- a. kościół, 2 poł. XIX w.,
- b. kaplica, k. XIX w.,
- c. cmentarz, 2 poł. XIX w.

KANAŁ, pocz. XX w.

WIADUKT, pocz. XX w.

DOM NR 1, XIX/XX w.

DOM NR 2, k. XIX w.

DOM NR 7, 3 ćw. XIX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 10, k. XIX w.

DOM NR 18, pocz. XX w.

BUDYNEK MIESZKALNO-INWENTARSKI NR 24, 4 ćw. XIX w.

BUDYNEK MIESZKALNO-INWENTARSKI NR 25, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 26, XIX/XX w.

DOM NR 27, k. XIX w.

DOM NR 28, k. XIX w.
BUDYNEK MIESZKALNO-INWENTARSKI NR 33, 3 ćw. XIX w.
DWORZEC KOLEJOWY, ob. dom nr 35, pocz. XX w.
DOM NR 42, pocz. XX w.
DOM NR 47, pocz. XX w.
DOM NR 53, pocz. XX w.
DOM NR 55, pocz. XX w.
BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 58, XIX/XX w.
DOM NR 59, k. XIX w.
DOM NR 61, 1929 r.
DOM NR 64, k. XIX w.
DOM NR 68, k. XIX w.
DOM NR 70, k. XIX w.
DOM NR 72, k. XIX w.
DOM NR 103, k. XIX w.
MŁYN NR 110, k. XIX w.
DOM NR 111, ok. 1860 r.
DOM NR 114, k. XIX w.
DOM NR 121, k. XIX w.
DOM NR 124, k. XIX w.
DOM NR 131, k. XIX w.
DOM NR 136, ok. 1860 r.
DOM NR 138, k. XIX w.
DOM NR 140, k. XIX w.
DOM NR 141, ob. przedszkole, k. XIX w.
DOM NR 141 a, ob. szkoła, biblioteka, k. XIX w.
ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY: Nr 143
a. pałac, nr 143 c, 4 ćw. XIX w.,
b. dom nr 143, k. XIX w.,
c. budynek gospodarczy, k. XIX w.,
d. budynek gospodarczy, 2 poł. XIX w.,
e. gorzelnia, ob. dom nr 143 b, k. XIX w.,
DOM NR 146, 3 ćw. XIX w.
DOM NR 149, k. XIX w.
DOM NR 151, ok. 1900 r.
DOM NR 152, k. XIX w.

DOM NR 156, k. XIX w.

DOM NR 163, k. XIX w.

DOM NR 164, pocz. XX w.

DWÓR NR 165, 2 poł. XIX w.

DOM NR 166, k. XIX w.

KŁĘPSK

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA FIL. P.W. NAWIEDZENIA NMP:

Rejestr zabytków nr L-366/A z dnia 12.06.1953 r., 8.02.2010 r.

a. kościół, 2 poł. XIV w., przebud. 1586-1614 r., 1657 r. (wieża),

b. cmentarz przykościelny, XVI w.,

c. ogrodzenie z bramami, XVI w., pocz. XX w.,

d. kaplica.

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. komunalny, 2 poł. XIX w.

PŁYTY PAMIĄTKOWE (upamiętniające mieszkańców wsi, którzy zginęli w czasie I wojny światowej), 1918 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. rządówka nr 51, 2 poł. XIX w.,

b. obora, 4 ćw. XIX w.,

c. stajnia, 4 ćw. XIX w.,

d. stodoła, 4 ćw. XIX w.,

e. stodoła, ok. 1930 r.,

f. spichlerz, 4 ćw. XIX w.

g. czworak nr 60, ok. poł. XIX w.,

h. park, XIX w.

FOLWARK POMOCNICZY:

a. dom nr 2, ok. 1915 r.,

b. dom nr 3, 4 ćw. XIX w.,

c. obora, 4 ćw. XIX w.,

d. obora, 4 ćw. XIX w.,

e. stodoła, 4 ćw. XIX w.,

f. stodoła, 1 poł. XIX w.

LEŚNICZÓWKA nr 1, 2 ćw. XX w.

ZAGRODA NR 5:

a. dom, pocz. XX w.,

b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

ZAGRODA NR 15:

a. dom, 1910 r.,

b. budynki gospodarcze, k. XIX w.

ZAGRODA NR 22:

a. dom, XIX/XX w.,

b. budynek gospodarczy, XIX/XX w.

ZAGRODA NR 31:

a. dom, 1 ćw. XX w.,

b. budynek gospodarczy, 1 ćw. XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 32, 1902 r.

BUDYNEK GOSPODARCZY, ob. dom nr 35, k. XIX w.

ZAJAZD, ob. dom nr 37, 4 ćw. XIX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY, ob. dom nr 38, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 53, 2 ćw. XX w.

DOM NR 57, k. XIX w.

DOM NR 70, 1 ćw. XX w.

ZAGRODA NR 73:

a. dom, 1 ćw. XX w.,

b. budynek gospodarczy, 1 ćw. XX w.

KRĘŻOŁY

ALEJA, XIX/XX w. (droga z Krężołów do Bukowa)

ul. Babimojska

DOM NR 10, k. XIX w.

DOM NR 15, k. XIX w.

DOM NR 16, k. XIX w.

DOM NR 18, XIX/XX w.

DOM NR 20, XIX/XX w.

DOM NR 26, ok. 1870 r.

DOM NR 29, 1 poł. XIX w.

DOM NR 30, k. XIX w.

DOM NR 35, k. XIX w.

DOM NR 41, k. XIX w.

ul. Bukowska

DOM NR 2, k. XIX w.

ul. Dożynkowa

DOM NR 9, k. XIX w.

ul. Kargowska

ZAGRODA NR 5:

a. stajnia, XIX/XX w.,

b. obora, XIX/XX w.

DOM NR 6, pocz. XX w.

DOM NR 10, XIX/XX w.

DOM NR 26, pocz. XX w.

ul. Krakowska

DOM NR 29, pocz. XX w.

ul. Nasienna

BUDYNEK GOSPODARCZY, 4 ćw. XIX w.

KRUSZYNA

ALEJA, XIX/XX w. (na odcinku Kruszyna – Radowice)

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, nr 55, XVIII/XIX w.,

Rejestr zabytków nr 1943 z dnia 21.04.1971 r.

b. park, XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór (rządcówka), nr 16, 1816 r.,

Rejestr zabytków nr 1944 z dnia 21.04.1971

b. budynek gospodarczy, k. XIX w.,

c. spichlerz, 3 ćw. XIX w.

d. oficyna, ob. budynek gospodarczy, 2 poł. XIX w.,

e. chlewnia, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 4, pocz. XX w.

ZAGRODA NR 5:

a. dom, 1929 r.,

b. budynek gospodarczy, k. XIX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 9, k. XIX w.

DOM NR 25, k. XIX w.

DOM NR 26, 2 poł. XIX w.

DOM NR 31, 1931 r.

DOM NR 32, 2 poł. XIX w.

DOM NR 34, 2 poł. XIX w.

DOM NR 37, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 40, poł. XIX w.

DOM NR 41, XIX/XX w.

DOM NR 48, 2 poł. XIX w.

DOM NR 52/52 a, XIX/XX w.

LASKOWO

DOM NR 1, k. XIX w.

DOM NR 3, 1911 r.

LEŚNA GÓRA

SCHRON BOJOWY NR 699, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 700, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 701, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 702, 1936 r.

SCHRON BOJOWY NR 703, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 704, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 706, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 708, 1932 r.

SCHRON BOJOWY NR 709, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 711, 1932 r.

SCHRON BOJOWY NR 712, 1935 r.

SCHRON BOJOWY NR 713, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 721, 1935 r.

SCHRON BOJOWY NR 722, 1932-1945 r.

SCHRON BOJOWY NR 726, 1932-1945 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dom nr 2, 1 ćw. XX w,

b. rządówka nr 2, pocz. XX w.,

c. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

d. budynek gospodarczy, pocz. XX w.,

e. budynek gospodarczy, 1904 r.,

f. stodoła, pocz. XX w,

ZAGRODA NR 18:

a. dom, 4 ćw. XIX w.,

b. stodoła, 4 ćw. XIX w.

ŁĘGOWO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA:

a. kościół, 1929-1930 r.,

b. cmentarz przykościelny, pocz. XV w.,

c. plebania nr 48, 4 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO, ob. komunalnego:

a. cmentarz, 2 poł. XIX w.,

b. kaplica, 4 ćw. XIX w.

POMNIK upamiętniający poległych w czasie I wojny światowej, 1918 r.

ALEJA, pocz. XX w. (przy drodze Łęgowo – Sulechów)

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, 4 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

b. park, 2 poł. XIX w.,

c. oficyna nr 54/55, 1 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

d. dom ogrodnika nr 62, XIX/XX w.,

e. dom nr 51, 2 poł. XIX w.,

f. stodoła i dom nr 52, 1911 r.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

g. dom nr 53, k. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

h. czworak nr 49/50, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

i. obora z gołębnikiem, 4 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

j. obora, (nr 53), k. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

k. stajnia (nr 53), k. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

l. owczarnia (nr 49), k. XIX w.,

ł. lamus (nr 49), ok. 1870 r.,

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

m. spichlerz, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

n. stodoła, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 3192 z dnia 21.10.1982 r.

DOM NR 1, pocz. XX w.

ZAGRODA NR 3:

a. dom, pocz. XX w.,

b. stodoła, pocz. XX w.
DOM NR 4, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 5, pocz. XX w.
DOM NR 9, pocz. XX w.
ZAJAZD, ob. dom nr 10, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 12, XIX/XX w.
DOM NR 16, k. XIX w.
DOM NR 17, 2 ćw. XX w.
DOM NR 18, k. XIX w.
DOM NR 19, pocz. XX w.
DOM NR 23, k. XIX w.
DOM NR 32, k. XIX w.
DOM NR 34, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 36, 1 ćw. XX w.
ZAGRODA NR 37:

a. dom, XIX/XX w,
b. budynek gospodarczy, XIX/XX w.
DOM NR 38, k. XIX w.
DOM NR 44, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 45, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 47, 4 ćw. XIX w.

MOZÓW

UKŁAD RURALISTYCZNY, XIII/XIV w.
KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. JÓZEFA, k. XIX w.
ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO:
a. cmentarz, 2 poł. XIX w.,
b. kaplica grobowa, 2 poł. XIX w.
ZESPÓŁ DWORSKI:

a. park, poł. XIX w.,
b. oficyna nr 45, pocz. XIX w.,
Rejestr zabytków nr 1945 z dnia 21.04.1971 r.
c. budynek mieszkalno-gospodarczy nr 44, k. XIX w.
BUDYNEK GOSPODARCZY, k. XIX w.
WIEŻA REMIZY STRAŻACKIEJ, XIX/XX w.
DOM NR 2, 3 ćw. XIX w.
DOM NR 6, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 9, 1906 r.
DOM NR 10, k. XIX w.
DOM NR 11, pocz. XX w.
DOM NR 12, k. XIX w.
DOM NR 15, pocz. XX w.
DOM NR 16, k. XIX w.
DOM NR 17, k. XIX w.
DOM NR 18, 3 ćw. XIX w.
DOM NR 19, pocz. XX w.
DOM NR 22, k. XIX w.
DOM NR 29, pocz. XX w.
DOM NR 37, 3 ćw. XIX w.
DOM NR 39, k. XIX w.
DOM NR 42, k. XIX w.
DOM NR 55, XIX/XX w.
ZAJAZD, ob. dom nr 57, 2 poł. XIX w.
SZKOŁA, ob. dom nr 58, pocz. XX w.
DOM NR 59, k. XIX w.
DOM NR 60, poł. XIX w.

NOWY KLĘPSK

DOM NR 1, 1 ćw. XX w.
DOM NR 2, k. XIX w.
DOM NR 3, 4 ćw. XIX w.
BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 5, 2 poł. XIX w.
DOM NR 8, 4 ćw. XIX w.

OBŁOTNE

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. park, XIX w.,
b. budynek inwentarsko-gospodarczy, ob. dom nr 21 a, k. XIX w.,
REMIZA STRAŻACKA, 2 poł. XIX w.
BUDYNEK GOSPODARCZY NR 8 a, k. XIX w.
DOM NR 10, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 14, k. XIX w.
DOM NR 16, k. XIX w.
BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 28, 4 ćw. XIX w.

OKUNIN

CMENTARZ EWANGELICKI, PRZYKOŚCIELNY, XIX w.

POMNIK KU CZCI OFIAR I WOJNY ŚWIATOWEJ, I. 20 XX w.

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:

a. dworzec nr 38, XIX/XX w.,

b. dom pracowników kolei nr 39, XIX/XX w.

REMIZA STRAŻACKA, XIX/XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór, nr 30, ok. 1800 r., przebud. k. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 213 z dnia 27.03.1961 r.

b. park, 1 poł. XIX w., przekształcony pocz. XX w.,

c. dom nr 31, 4 ćw. XIX w.,

d. dom nr 32, 2 poł. XIX w.,

e. dom ogrodnika nr 33, pocz. XX w.,

f. obora, 4 ćw. XIX w.,

g. obora, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 1, pocz. XX w.

DOM NR 2, pocz. XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 5, k. XIX w.

DOM NR 6, XIX/XX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 7, k. XIX w.

DOM NR 10, k. XIX w.

DOM NR 11, XIX/XX w.

DOM NR 20, pocz. XX w.

ŚWIETLICA NR 23, 2 poł. XIX w.

DOM NR 25, 1898 r.

DOM NR 37, 2 poł. XIX w.

POMORSKO

UKŁAD RURALISTYCZNY, pocz. XIV w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA FIL. P.W. ŚW. WOJCIECHA, ul. Bolesława Chrobrego:

a. kościół, 1858 r.,

b. cmentarz przykościelny, XVIII w.,

c. kaplica grobowa, 2 poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. komunalny, ul. Cmentarna, XIX/XX w.

ALEJA, ul. Bolesława Chrobrego, XIX/XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWY, ul. Bolesława Chrobrego:

Rejestr zabytków nr 3193 z dnia 21.10.1982 r.

a. pałac, ob. szkoła, nr 51, 1 poł. XVIII w., przebud. I. 70. XIX w., XIX/XX w.

b. park, XVIII w., przekształcony XIX w.,

c. oficyna nr 52, k. XVIII w.,

d. rządówka z budynkiem gospodarczym nr 53, 2 poł. XIX w.

ul. Brzeska

DOM NR 101, XIX/XX w.

DOM NR 102, 1928 r.

ul. Bolesława Chrobrego

DOM NR 57, pocz. XX w.

DOM NR 59, k. XIX w.

DOM NR 62, 1921 r.

DOM NR 63, k. XIX w.

DOM NR 64, 1919 r.

DOM NR 65, k. XIX w.

DOM NR 66, k. XIX w.

DOM NR 67, k. XIX w.

DOM NR 68, k. XIX w.

DOM NR 72, k. XIX w.

DOM NR 73, k. XIX w.

DOM NR 79, k. XIX w.

DOM NR 80, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 81, k. XIX w.

DOM NR 82, k. XIX w.

DOM NR 84, k. XIX w.

DOM NR 86, k. XIX w.

DOM NR 92, k. XIX w.

DOM NR 93, k. XIX w.

DOM NR 94, 1874 r.

ul. Cicha

DOM NR 29, k. XIX w.

DOM NR 30, XIX/XX w.

DOM NR 35, k. XIX w.

ul. Cmentarna

DOM NR 148, XIX/XX w.

DOM NR 151, k. XIX w.

DOM NR 152, XIX/XX w.

ul. Lipowa

DOM NR 104, XIX/XX w.

DOM NR 111, k. XIX w.

ul. Piaskowa

DOM NR 126, pocz. XX w.

DOM NR 133, k. XIX w.

ul. Szkolna

DOM NR 20, 1 ćw. XX w.

DOM NR 23, k. XIX w.

DOM NR 45, k. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 49 a, XIX/XX w.

DOM NR 50, XIX/XX w.

ul. Wiejska

DOM NR 137, k. XIX w.

DOM NR 139, k. XIX w.

DOM NR 140, k. XIX w.

DOM NR 143, k. XIX w.

PRZYGUBIEL

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

DOM NR 8, 2 poł. XIX w.

SULECHÓW

UKŁAD URBANISTYCZNY, XIII w.

Rejestr zabytków nr 2164 z dnia 31.01.1975 r.

ALEJA, przy drodze Sulechów – Skąpe, XIX/XX w.

Rejestr zabytków nr L-278/A z dnia 22.02.2008 r.

ALEJA, przy drodze Sulechów – Krężoły, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2160 z dnia 1.06.1974 r.

ALEJA, przy drodze Sulechów – Mozów – Pomorsko, XIX/XX w.

WIADUKT, nad linią kolejową Sulechów – Czerwieńsk, 3 ćw. XIX w.

ul. Armii Krajowej

DOM NR 1, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2973 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 7, XIX/XX w.

Rejestr zabytków nr L-180/A z dnia 11.03.1977 r.

OFICYNA NR 18, k. XIX w.

DOM NR 19, 2 poł. XIX w.

DOM NR 20, 2 poł. XIX w.

DOM NR 22, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr L-687/A z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 23, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr L-636/A z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 24, 1904 r.

ORANŻERIA, ob. garaż, nr 24, pocz. XX w.

DOM NR 25/26, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2977 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 27, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 28, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 35, XVIII/XIX w.

DOM NR 36 a, k. XIX w.

DOM NR 38, XVIII/XIX w.

DOM NR 44, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ SZKOLNY „PEDAGOGIUM”, ob. PWSZ:

Rejestr zabytków nr L-34 z dnia 5.01.2001 r.

a. dom nr 46, 4 ćw. XIX w.,

b. sala gimnastyczna nr 47, k. XIX w.,

c. alumnat nr 48, 1880 r.,

d. szkoła nr 50, 1819 r.,

e. szkoła, nr 51, 1909 r.,

f. park, k. XIX w.

ZAKŁAD OPIEKUŃCZY DLA DZIECI OPUSZCZONYCH, ob. dom nr 56, 1 poł.
XIX w

Rejestr zabytków nr 2980 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 57, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2981 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 59, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr L-221/A z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 60, XIX/XX w.

DOM NR 61, 2 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2983 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 62, 3 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr L-730/A z dnia 4.04.1977 r.

DOM NR 65, 2 poł. XIX w.

DOM NR 67, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2327 z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 70, 2 poł. XIX w.

DOM NR 71, k. XIX w.

DOM NR 72, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 73, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 74, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2985 z dnia 11.03.1977 r.

BUDYNEK KOSZAR KAWALERYJSKICH NR 75, ob. szkoła, 1897-1898 r.

Rejestr zabytków nr 2328 z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 94, pocz. XIX w.

ul. Bankowa

DOM STARCÓW, ob. Nadleśnictwo, nr 2, pocz. XX w.

DOM NR 5, pocz. XX w.

DOM NR 6, pocz. XX w.

ul. Brama Piastowska

DOM NR 1, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 1012 z dnia 20.03.1964 r.

DOM NR 4, k. XIX w.

DOM NR 10, 2 poł. XIX w.

DOM NR 12, 4 ćw. XIX w.

ul. Brzozowa

DOM NR 3, pocz. XX w.

KINO, ob. sklep, nr 10, pocz. XX w.

DOM NR 11, k. XIX w.

DOM NR 11 a, 2 poł. XIX w.

BUDYNEK MIESZKALNO-GOSPODARCZY NR 12 a, k. XIX w.

DOM NR 61, 1 poł. XX w.

DOM NR 63, 1 poł. XX w.

DOM NR 65, 1 poł. XX w.

DOM NR 70, 1 poł. XX w.

DOM NR 71, 1 poł. XX w.

ul. Chopina Fryderyka

DOM NR 15, XIX/XX w.

ul. Dąbrowskiego

DOM NR 1, pocz. XX w.

DOM NR 2, pocz. XX w.

ul. Dworcowa

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:

a. dworzec kolejowy, nr 2, 1872 r.,

b. wiaty peronowe, k. XIX w.,

c. wieża ciśnień, 1 ćw. XX w.

PARK IM. POWSTAŃCÓW WLKP., pocz. XX w.

DOM NR 3, XIX/XX w.

ul. Gdańska

BUDYNEK W ZESPOLE GAZOWNI MIEJSKIEJ, ob. dom nr 1, k. XIX w.

ul. Handlowa

DOM NR 3, ok. poł. XIX w.

DOM NR 4, poł. XIX w.

DOM NR 5, k. XVIII w.

Rejestr zabytków nr L-179/A z dnia 20.03.1964 r.

DOM NR 6, 2 poł. XIX w.

DOM NR 7, 2 poł. XIX w.

DOM NR 25, k. XIX w.

DOM NR 26, XIX/XX w.

ul. Jana Pawła II

DOM NR 2, XIX/XX w.

Rejestr zabytków nr 2989 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 3, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2990 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 4, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 10, 2 poł. XIX w.

DOM NR 11, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2917 z dnia 12.04.1977 r.

DOM NR 14, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2991 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 15, pocz. XIX w.

DOM NR 16/17, pocz. XX w.

Rejestr zabytków nr L-714/A z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 23, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 24, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2992 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 25, XIX/XX w.

Rejestr zabytków nr 2330 z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 26, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 27, 3 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2993 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 31, 2 poł. XIX w.

DOM NR 32, k. XIX w.

DOM NR 40, XIX/XX w.

DOM NR 44, pocz. XX w.

DOM NR 45, pocz. XX w.

DOM NR 46, 1 poł. XIX w.

DOM NR 50, 1 poł. XIX w.

DOM NR 51, pocz. XX w.

ul. Kamienna

DOM NR 8, k. XIX w.

DOM NR 9, k. XIX w.

DOM NR 17, pocz. XX w.

DOM NR 18, k. XIX w.

DOM NR 25, 2 poł. XIX w.

DOM NR 26, 2 poł. XIX w.

DOM NR 27, 2 poł. XIX w.

ul. Kolejowa

DOM NR 2, pocz. XX w.

DOM NR 3, pocz. XX w.

DOM NR 4, pocz. XX w.

DOM NR 5, pocz. XX w.

ul. Konopnickiej

DOM NR 4, k. XIX w.

DOM NR 5, 1 ćw. XX w.

DOM NR 6, 2 poł. XIX w.

DOM NR 7, XIX/XX w.

DOM NR 15, ob. Komisariat Policji, pocz. XX w.

DOM NR 16, pocz. XX w.

DOM NR 17, pocz. XX w.

ul. Kopernika

DOM NR 4, XVIII/XIX w.

DOM NR 5, XVIII/XIX w.

DOM NR 6, XVIII/XIX w.

DOM NR 8, 2 poł. XIX w.

DOM NR 15, 2 poł. XIX w.

DOM NR 16, 2 poł. XIX w.

ul. Koszarowa

ALEJA, XIX/XX w.

BUDYNEK GOSPODARCZY, GARAŻE w zespole koszar, 4 ćw. XIX w.

pl. Kościelny

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚW:

a. kościół, ok. poł. XIV w., przebud. k. XV w., 2 poł. XVI w.,

Rejestr zabytków nr 209 z dnia 27.03.1961 r.

b. plebania, ob. dom parafialny nr 3, XVIII w.,

Rejestr zabytków nr 547 z dnia 30.05.1963 r.

c. plebania nr 4, 2 poł. XVIII w.

Rejestr zabytków nr 547 z dnia 20.03.1964 r.

d. zabudowania gospodarcze, 4 ćw. XIX w.

ul. Kościuszki

PARK MIEJSKI IM. T. KOŚCIUSZKI, k. XIX w.

CMENTARZ, ob. skwer miejski (zach. cz. parku im. T. Kościuszki), 2 poł. XVIII w.

DOM NR 8, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 12, XIX/XX w.

DOM NR 13/14, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 15, pocz. XX w.

DOM NR 22, pocz. XX w.

ul. Krańcowa

DOM NR 1, pocz. XX w.

DOM NR 2, poł. XIX w.

DOM NR 19, 2 poł. XIX w.

DOM NR 21, 2 poł. XIX w.

DOM NR 22, 2 poł. XIX w.

ul. Kruszyna

DOM NR 5, pocz. XX w.

DOM NR 10, k. XIX w.

DOM NR 18, k. XIX w.
ul. Kwiatowa
DOM NR 1 a, 1 poł. XX w.
ul. Licealna
DOM NR 9, XIX/XX w.
SZKOŁA, nr 10, 1 poł. XX w.
DOM NR 11, XIX/XX w.
DOM NR 16, 2 poł. XIX w.
DOM NR 17, 2 poł. XIX w.
BUDYNEK PRZEMYSŁOWO-MAGAZYNOWY, ob. dom nr 18/19, k. XIX w.
DOM NR 20, k. XIX w.
ul. Lipowa
DOM NR 8, 1 poł. XX w.
ul. Łączna
SZKOŁA ŻEŃSKA, ob. Ośrodek Szkolno-Wychowawczy, nr 1, XIX/XX w.
ul. Łukasiewicza
DOM NR 1, 2 poł. XIX w.
DOM NR 1a, 2 poł. XIX w.
DOM NR 5, I. 30 XX w.
DOM NR 6, 2 poł. XIX w.
DOM NR 12, 2 poł. XIX w.
Rejestr zabytków nr 2986 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 13, 2 poł. XIX w.
Rejestr zabytków nr 2987 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 14, k. XIX w.
Rejestr zabytków nr 2988 z dnia 11.03.1977 r.
ul. Magazynowa
DOM NR 2, XIX/XX w.
DOM NR 10, k. XIX w.
DOM NR 12, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 12 a, XIX/XX w.
BUDYNEK PRZEMYSŁOWY, 2 poł. XIX w.
ul. 1 Maja
DOM NR 7, ob. szkoła, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 8, k. XIX w.
SZKOŁA, ob. dom nr 9, k. XIX w.

DOM NR 15, XIX/XX w.
DOM NR 25, XIX/XX w.
ul. Mostowa
DOM NR 15 a/15 b, 1 poł. XX w.
ul. Narutowicza
DOM NR 12, 1 poł. XX w.
al. Niepodległości
DOM NR 8, XIX/XX w.
DOM POWIATOWY NR 9, ob. sąd, ok. 1920 r.
Rejestr zabytków nr 2316 z dnia 12.07.1976 r.
DOM NR 9 a, ok. poł. XIX w.
DOM NR 10, 1908-1909 r.
Rejestr zabytków nr L-498/A z dnia 12.07.1976 r.
DOM NR 11, ok. 1910 r.
Rejestr zabytków nr 2318 z dnia 12.07.1976 r.
DOM NR 12, pocz. XX w.
BUDYNEK URZĘDU POWIATOWEGO NR 15, ob. przychodnia, ok. 1913 r.
Rejestr zabytków nr 2319 z dnia 12.07.1976 r.
DOM NR 16, ok. 1913 r.
Rejestr zabytków nr 2320 z dnia 12.07.1976 r.
DOM NR 25, 2 ćw. XX w.
Rejestr zabytków nr 2321 z dnia 12.07.1976 r.
DOM NR 27, l. 30 XX w.
DOM NR 28, 1906 r.
Rejestr zabytków nr 2538 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 29, 1905 r.
Rejestr zabytków nr 2539 z dnia 11.03.1977 r.
WILLA Z OGRODEM NR 30, XIX/XX w.
Rejestr zabytków nr L-527/A z dnia 11.03.1977 r. i z 1.09.1992 r.
DOM NR 32, ob. przychodnia, 1 ćw. XX w.
DOM NR 35, 1905 r.
Rejestr zabytków nr 2323 z dnia 12.07.1976 r.
DOM NR 36, XIX/XX w.
DOM NR 38, k. XIX w.
DOM NR 40, poł. XIX w.
DOM NR 42, 1910 r.

Rejestr zabytków nr L-579/A z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 43, 1910 r.

Rejestr zabytków nr L-216 z dnia 12.07.1976 r.

ul. Nowa

ZESPÓŁ CMENTARZA KOMUNALNEGO:

a. cmentarz, k. XIX w.,

b. kaplica p.w. św. Marcina, XIX/XX w.

ul. Nowy Rynek

DOM NR 1, 4 ćw. XIX w.

ul. Odrzańska

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA KOSTKI:

a. kościół, 1905 r.,

b. cmentarz przykościelny, XVIII w.

DOM NR 3, XIX/XX w.

DOM NR 4, XIX/XX w.

DOM NR 10, 1 poł. XX w.

DOM NR 11, 1 ćw. XX w.

DOM NR 30, 1 poł. XX w.

DOM NR 45, pocz. XX w.

DOM NR 49, k. XIX w.

ul. Okrężna

ALEJA (SZPALER), XIX/XX w.

MURY MIEJSKIE, XIV w., XV/XVI w. (niewielkie fragmenty zachowane również przy ul. Magazynowej, ul. Nowy Rynek i al. Wielkopolskiej)

Rejestr zabytków nr 146 z dnia 20.03.1961 r.

BRAMA KROŚNIEŃSKA, 1704 r.

Rejestr zabytków nr 146 z dnia 20.03.1961 r.

DOM NR 13, XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków nr 1014 z dnia 20.03.1964 r.

DOM NR 14, 1 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 1009 z dnia 20.03.1964 r.

DOM NR 15, k. XIX w.

DOM NR 16, poł. XIX w.

DOM NR 19, poł. XIX w.

DOM NR 32, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 53/54, poł. XIX w.

ul. Orzeszkowej

DOM NR 2, XIX/XX w.

DOM NR 7/8, 1 poł. XX w.

ul. PCK

BUDYNEK MIESZKALNO-PRODUKCYJNY, ob. dom nr 8, 2 poł. XIX w.

DOM NR 11, 4 ćw. XIX w.

ul. Piaskowa

CMENTARZ EWANGELICKI, 1735 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, k. XVIII w.

DOM NR 10, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 18, pocz. XX w.

DOM NR 26, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 29, 1 poł. XX w.

DOM NR 30, 1 poł. XX w.

DOM NR 31, 1 poł. XX w.

DOM NR 32, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 33, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 34, 1911 r.

DOM NR 35 a/35 b, 1 ćw. XX w.

DOM NR 35 c, 1 ćw. XX w.

DOM NR 35 d, 1 ćw. XX w.

DOM NR 37, pocz. XIX w.

DOM NR 40, XIX/XX w.

DOM NR 41 a, 1 poł. XX w.

DOM NR 41 b, 1 poł. XX w.

DOM NR 42 a, 1 poł. XX w.

DOM NR 42 c, pocz. XX w.

DOM NR 45, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 55, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 56, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 57, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 58, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 59, k. XIX w.

pl. Biskupa Wilhelma Pluty

DOM NR 5, XIX w.

ul. Poznańska

DOM NR 6, 2 poł. XIX w.

DOM NR 8, 2 poł. XIX w.

DOM NR 9, k. XIX w.

DOM NR 10, poł. XIX w.

DOM NR 11, 1 poł. XX w.

DOM NR 12, pocz. XX w.

DOM NR 54/55, k. XIX w.

ul. Prosta

DOM NR 1/2, 1 poł. XX w.

DOM NR 3/4, 1 poł. XX w.

DOM NR 5/6, 1 poł. XX w.

ul. B. Prusa

DOM NR 6, XIX/XX w.

ul. Przemysłowa

PARK MIEJSKI, k. XIX w.

DOM NR 7, poł. XIX w.

DOM NR 12, XIX/XX w.

RZEŹNIA NR 12, ob. magazyn, k. XIX w.

DOM NR 13, 1 poł. XX w.

DOM NR 14, 1 poł. XX w.

DOM NR 15, XIX/XX w.

DOM NR 19 a, XIX/XX w.

DOM NR 19 b, 1 poł. XX w.

DOM NR 23, ob. restauracja, 1 poł. XIX w.

DOM NR 28, 1909 r.

DOM NR 29, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 29 a, 3 ćw. XIX w.

DOM NR 33, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 34, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 35, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 36, k. XIX w.

ul. Pułaskiego

DOM NR 10, 1928 r.

DOM NR 22 c, 1 poł. XX w.
DOM NR 25, pocz. XX w.
DOM NR 26, pocz. XX w.
pl. Ratuszowy
DOM NR 1, 2 poł. XIX w.
DOM NR 2, poł. XIX w.
RATUSZ NR 6, XV/XVI w., przebud. 2 poł. XIX w.
Rejestr zabytków nr 64 z dnia 15.10.1955 r.
DOM NR 7, 1786 r.
Rejestr zabytków nr L-28 z dnia 6.02.2000 r.
DOM NR 8/9, ob. Starostwo Powiatowe, XIX/XX w.
DOM NR 23, ok. 1800 r.
DOM NR 24, XVIII w.
DOM NR 25, XVIII w.
DOM NR 26, XVIII/XIX w.
DOM NR 28, 2 poł. XIX w.
DOM NR 29, 2 poł. XIX w.
DOM NR 30, 2 poł. XIX w.
DOM NR 31, 2 poł. XIX w.
ul. gen. Sikorskiego
DOM NR 4, 1 poł. XX w.
DOM NR 5, 1 poł. XIX w.
Rejestr zabytków nr 2541 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 6, XIX w.
DOM NR 7, XIX w.
DOM NR 10, XIX/XX w.
Rejestr zabytków nr 2544 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 12, k. XIX w.
DOM NR 20, XIX/XX w.
Rejestr zabytków nr L-310/A z dnia 4.03.2009 r.
DOM NR 21, XIX/XX w.
Rejestr zabytków nr L-839/A z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 22, 4 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków nr 2629 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 23, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 24, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 25, 4 ćw. XIX w.
Rejestr zabytków nr L-602/A z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 26, 4 ćw. XIX w.
DOM NR 27, 4 ćw. XIX w.
ul. Skłodowskiej
ALEJA (SZPALER), poł. XIX w.
DOM NR 1, pocz. XX w.
DOM NR 2, k. XIX w.
DOM NR 3, pocz. XX w.
DOM NR 4, pocz. XX w.
ul. Sportowa
DOM NR 13, 1 poł. XX w.
DOM NR 14, 1 poł. XX w.
DOM NR 15, 1 poł. XX w.
ul. Styczniowa (d. ul. 31 Stycznia)
WIEŻA CIŚNIEŃ, 1904 r.
Rejestr zabytków nr 2287 z dnia 2.08.1976 r.
DOM NR 6, k. XIX w.
Rejestr zabytków nr 3000 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 20, ob. szkoła, k. XIX w.
DOM NR 21, ob. szkoła, XIX/XX w.
Rejestr zabytków nr 3001 z dnia 11.03.1977 r.
MAGAZYN APROWIZACYJNY NR 24, XIX/XX w.
Rejestr zabytków nr 3003 z dnia 11.03.1977 r.
BUDYNEK PRZEMYSŁOWY NR 27, XIX/XX w.
Rejestr zabytków nr 3004 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 35, 1880 r., 1910 r.
Rejestr zabytków nr 3006 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 39, k. XIX w.
Rejestr zabytków nr 3007 z dnia 11.03.1977 r.
DOM NR 41, 2 poł. XIX w.
DOM NR 42, 1 poł. XIX w.
DOM NR 44, 2 poł. XIX w.
BUDYNEK GOSPODARCZY, k. XIX w.
ul. Szkolna
DOM NR 1, 2 poł. XIX w.

DOM NR 1 a, 2 poł. XIX w.

DOM NR 2, k. XIX w.

DOM NR 3, k. XIX w.

DOM NR 4, 2 poł. XIX w.

DOM NR 5, 2 poł. XVIII w.

Rejestr zabytków nr 1010 z dnia 20.03.1964 r.

ul. Tkacka

DOM NR 5, 2 poł. XIX w.

al. Wielkopolska

ZBÓR KALWIŃSKI, ob. dom kultury, 1752-1765, 1779 r.

Rejestr zabytków nr 210 z dnia 27.07.1961 r.

ZESPÓŁ ZAMKOWY:

a. zamek, ob. dom kultury, XIV w., przebud. XV w., XVI w., XVIII w., XIX w.,

Rejestr zabytków nr 548 z dnia 30.05.1963 r.

b. dom nr 3, ob. dom kultury, XIX w.,

c. park, k. XIX w.

DOM NR 4, ob. poczta, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2994 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 5, 2 poł. XIX w.

DOM NR 12, 1 ćw. XX w.

DOM NR 13, I. 20 XX w.

ul. Wojska Polskiego

KOSZARY, I. 30 XX w.

KOSZARY, I. 30 XX w.

KOSZARY, I. 30 XX w.

KOSZARY, I. 30 XX w.

KOSZARY, I. 30 XX w.

KOSZARY, I. 30 XX w.

KOSZARY, 4 ćw. XIX w.

DOM NR 15, I. 30 XX w.

DOM NR 16, I. 30 XX w.

DOM NR 17, I. 30 XX w.

DOM NR 18, I. 30 XX w.

DOM NR 32, I. 30 XX w.

DOM NR 33, I. 30 XX w.

DOM NR 44, pocz. XX w.

DOM NR 46, pocz. XX w.

ul. Wolności (d. ul. Walki Młodych)

DOM NR 1, pocz. XX w.

DOM NR 2, 1 poł. XIX w.

DOM NR 2 a, XIX/XX w.

DOM NR 5, XIX/XX w.

DOM NR 6, XIX/XX w.

DOM NR 8, 2 poł. XIX w.

DOM NR 12, 2 poł. XIX w.

DOM NR 14, 1 poł. XIX w.

DOM NR 14 a, 2 poł. XIX w.

DOM NR 15, 2 poł. XIX w.

ul. Zielona

DOM NR 5, 1 ćw. XX w.

DOM NR 6/7, XIX/XX w.

ul. Zwycięstwa

DOM NR 2, 2 poł. XIX w.

DOM NR 3, 2 poł. XIX w.

DOM NR 4, k. XIX w.

DOM NR 8, 1928 r.

DOM NR 16, 2 ćw. XX w.

DOM NR 17, pocz. XX w.

DOM NR 19, pocz. XX w.

DOM NR 20, 1 poł. XX w.

DOM NR 21a, 1 ćw. XX w.

Rejestr zabytków nr L-459/A z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 22, 1 ćw. XX w.

DOM NR 24, 1 poł. XX w.

DOM NR 25, k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 2995 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 26, 1 ćw. XX w.

ul. Żeromskiego

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. NAJŚWIĘTSZEGO IMIENIA MARYI, 1867 r.

DOM NR 6, XIX/XX w.

DOM NR 12, 1889 r.

Rejestr zabytków nr 2314 z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 21 a, XIX/XX w.

DOM NR 22, pocz. XX w.

DOM NR 25, 1910 r.

DOM NR 28, 2 ćw. XX w.

Rejestr zabytków nr 2313 z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 33, 2 ćw. XX w.

Rejestr zabytków nr 2312 z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 34, 2 ćw. XX w.

Rejestr zabytków nr 2311 z dnia 12.07.1976 r.

DOM NR 35/36, 1 poł. XX w.

Rejestr zabytków nr 2310 z dnia 12.07.1976 r.

SALA SPORTOWA NR 38, XIX/XX w.

Rejestr zabytków nr 2537 z dnia 4.04.1977 r.

ul. Żwirki i Wigury

DOM NR 7, 1 ćw. XX w.

Rejestr zabytków nr 2997 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 8, 1 ćw. XX w.

Rejestr zabytków nr 2998 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 9, 1 poł. XX w.

DOM NR 10, 1 ćw. XX w.

Rejestr zabytków nr 2999 z dnia 11.03.1977 r.

DOM NR 11, 2 ćw. XX w.

DOM NR 12, 1 poł. XX w.

ZESPÓŁ LINII KOLEJOWEJ KONOTOP-SULECHÓW NR 379, 1915 r.

W rejestrze zabytków figurują ponadto obiekty wpisane do rejestru w latach 70. i 80 XX w., które nie istnieją, bądź nie zostały zidentyfikowane i wymagają wykreślenia z tegoż rejestru.

6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Sulechów zabytki ruchome, wpisane do rejestru zabytków, stanowią generalnie wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wyposażenie i wystrój kościoła fil. p.w. Nawiedzenia NMP w Klępsku wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 75/B/72 decyzją z dnia 15 maja 1972 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. gotycki tryptyk - ołtarz główny z rzeźbami, ambona, chrzcielnica, stalle z pocz. XVII w., barokowe płyty nagrobne wmurowane w ściany kościoła, późnorenesansowa polichromia stropu nawy, prezbiterium i łuku tęczowego, późnorenesansowa dekoracja stiukowa na

ścianie zachodniej. Decyzją z dnia 4 października 2006 r. pod nr rejestru L-B-41 wpisano organy wraz z prospektem organowym z 1822 r. Natomiast decyzją z dnia 5 sierpnia 2016 r. pod nr rejestru L-B-167/poz. 1-4 wpisano cztery barokowe tablice herbowe upamiętniające właścicielki Klępska:

- 1) tablica herbowa rodu von Kalckreuth do portretu trumiennego Helene von Troschke z domu von Kalckreuth, zm. 1689 r.,
- 2) tablica herbowa rodu von Unruh do portretu trumiennego Margarethy von Troschke z domu von Kalckreuth, zm. 1708 r.,
- 3) tablica herbowa rodu von Waldau do portretu trumiennego Lucie Charlotte von Troschke z domu von Marwitz, zm. 1719 r.,
- 4) tablica herbowa rodu von Schöning do portretu trumiennego Lucie Charlotte von Troschke z domu von Marwitz, zm. 1719 r.

W kościele fil. p.w. św. Józefa Oblubieńca w Bukowie, do rejestru zabytków wpisano elementy wyposażenia i wystroju, m.in. neobarokowy ołtarz główny z 2 poł. XIX w., balustradę empory z 2 poł. XIX w., organy z 2 poł. XIX w., neoklasycystyczną kropielnicę, 10 ławek z XIX/XX w., 2 dzwony na wieży kościoła z XIX/XX w; rejestr zabytków nr L-B-82/1-8 z dnia 8 stycznia 2010 r.

Elementy wystroju i wyposażenia kościoła par. p.w. św. Michała Archanioła w Cigacicach wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr L-B-89/poz. 1-10 decyzją z dnia 22 grudnia 2009 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. neogotycki ołtarz główny z 2 poł. XIX w., ambona, chrzcielnica z k. XIX w., konfesjonał z XIX/XX w., 34 ławki, trzy dzwony z 1920 r. na wieży kościoła, fisharmonia neogotycka z k. XIX w.

W rejestrze zabytków figuruje zespół obiektów stanowiących wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Stanisława Biskupa w Łęgowie. W skład wyposażenia wchodzi m.in. modernistyczna chrzcielnica z 2 ćw. XX w., organy wykonane w 1930 r., neobarokowy dzwon na wieży kościoła, 24 ławki z 1 poł. XX w., 3 modernistyczne witraże z l. 30 XX w.; rejestr zabytków nr L-B-83 z dnia 11 stycznia 2010 r., 12 pozycji.

Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 45/B/71 decyzją z dnia 3 stycznia 1972 r. Na wyposażenie składają się m.in. neogotycki ołtarz główny, barokowy konfesjonał, szafa organowa, klasycystyczne świeczniki, fotele. Na podstawie tej samej decyzji do rejestru zabytków wpisano elementy wystroju i wyposażenia, m.in. barokowy ołtarz boczny, obrazy i drzwi kościoła fil. p.w. Najświętszego Imienia Maryi w Sulechowie.

Elementy wystroju i wyposażenia kościoła par. p.w. św. Stanisława Kostki w Sulechowie wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr L-B-81 (9 pozycji) decyzją z dnia 9 września 2009 r., m.in. chrzcielnica z XIX/XX w., neogotyckie organy, XVIII-wieczne epitafia Baltazara Schultze i rodziny Reimanns, 43 ławki z zapleckami, dzwon na wieży kościoła z 1906 r.

Ponadto do rejestru zabytków ruchomych pod nr 44/B/71 decyzją z dnia 4 stycznia 1972 r. wpisane zostały m.in. barokowe elewacje, wschodnia i zachodnia, Bramy Krośnieńskiej oraz neogotycka fontanna z głową lwa w ścianie ratusza z 1904 r.

6.3. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje

zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

Obszar gminy Sulechów został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych dotychczasowych założeniach obejmuje bowiem 2 etapy badawcze: 1) kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2) badania powierzchniowe. Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

6.3.1. Wykaz stanowisk archeologicznych

L.p.	Nazwa stanowiska/ Miejscowość	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na obszarze	Funkcja	Chronologia/Kultura	Rejestr uwagi	Obszar
1	Miłkowo	1	1	cmentarzysko kurhanowe cmentarzysko kurhanowe	Wczesna Epoka Brązu Epoka Brązu, kultura łużycka	L-28/C - 1968	57-15
2	Miłkowo	2	2	cmentarzysko kurhanowe cmentarzysko kurhanowe	Epoka Brązu, kultura łużycka Epoka Brązu, kultura łużycka	L-29/C - 1970	57-15
3	Miłkowo	3	3	cmentarzysko kurhanowe	Okres Wpływów Rzymskich/Wczesne Średniowiecze?	L-30/C - 1970	57-15
4	Buków	4	4	osada śląd osadniczy	Laten, kultura przeworska Wczesne Średniowiecze	arch.	57-15
5	Kalsk	2	5	cmentarzysko kurhanowe	Neolit /kultura ceramiki sznurowej/	arch.	57-15
6	Miłkowo/ Buków	4	14	śląd osadniczy	Epoka Brązu/Halsztat kultura łużycka		57-15

7	Miłkowo/ Buków	5	15	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne średniowiecze/ Okres Nowożytny		57-15 57-15
8	Buków	8	16	śląd osadniczy	Pradzieje		57-15
9	Buków	9	17	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	Epoka Brązu- Halsztat, kultura łużycka Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		57-15
10	Buków	10	18	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		57-15
11	Buków	-	19	śląd osadniczy	?	arch.	57-15
12	Buków	-	20	cmentarzysko	Epoka Brązu, kultura łużycka	arch.	57-15
13	Kije	1	1	grodzisko	Wczesne Średniowiecze	L-15/C – 1967	58-14
14	Kije/Głogusz	2	2	osada	Neolit	arch.	58-14
15	Kije/Głogusz	3	3	osada osada	Mezolit Wczesne Średniowiecze	arch.	58-14
16	Kije	4	4	grodzisko	Wczesne Średniowiecze	35/Ar - 1966 arch.	58-14
17	Kije	5	5	gródek stożkowaty śląd osadniczy	Późne Średniowiecze Okres Nowożytny	L-89/C - 2018	58-14
18	Kije	6	6	grób punkt osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	Neolit /kultura ceramiki wstęgowej/ Laten Późne Średniowiecze Pradzieje		58-14
19	Kije	7	7	punkt osadniczy	Epoka Brązu, kultura łużycka	arch.	58-14
20	Kije	8	8	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Laten Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-14

21	Kije	9	9	punkt osadniczy punkt osadniczy	Pradzieje Laten		58-14
22	Kije	10	10	punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Laten Wczesne Średniowiecze		58-14
23	Kije	11	11	punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Okres Wpływów Rzymskich Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-14
24	Kije	12	12	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze		58-14
25	Kije	13	13	śląd osadniczy	Okres Wpływów Rzymskich		58-14
26	Kije	14	14	śląd osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Okres Wpływów Rzymskich Późne Średniowiecze		58-14
27	Kije	15	15	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
28	Kije	16	16	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy	Pradzieje Laten Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
29	Kije	17	17	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
30	Głogusz	1	18	śląd osadniczy osada punkt osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Epoka Kamienia Epoka Brązu, kultura łużycka Wczesne Średniowiecze Neolit Pradzieje		58-14

					kultura łużycka Okres Wpływów Rzymskich Późne Średniowiecze- okres nowożytny		
31	Głogusz	2	19	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
32	Głogusz	3	20	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
33	Głogusz	4	21	śląd osadniczy punkt osadniczy	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
34	Głogusz	5	22	punkt osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy	Okres Wpływów Rzymskich Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
35	Głogusz	6	23	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-15
36	Głogusz	7	24	śląd osadniczy punkt osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
37	Głogusz	8	25	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze		58-14
38	Głogusz	9	26	punkt osadniczy	Późne Średniowiecze		58-14
39	Głogusz	10	27	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
40	Głogusz	11	28	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	Epoka Kamienia Pradzieje Okres Wpływów Rzymskich Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-14
41	Pałk	6	45	pole bitwy	1759 bitwa pod Kijami		58-14

42	Suchawa	1	1	punkt osadniczy	Pradzieje		58-15
43	Suchawa	2	2	śląd osadniczy śląd osadniczy	Epoka Brązu, kultura łużycka Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-15
44	Krężoły	1	3	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		58-15
45	Krężoły	2	4	śląd osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Starożytność Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-15
46	Łęgowo	1	5	śląd osadniczy śląd osadniczy	Starożytność Późne Średniowiecze		58-15
47	Łęgowo	2	6	śląd osadniczy śląd osadniczy	Epoka Kamienia Późne Średniowiecze		58-15
48	Buków	6	7	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	Starożytność Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-15
49	Buków	7	8	śląd osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Epoka Brązu, kultura łużycka Okres Wpływów Rzymskich , kultura Przeworska Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-15
50	Buków	2	9	kurhan	?		58-15
51	Buków	1	10	cmentarzysk kurhanowe	Epoka Brązu		58-15
52	Buków/Kalsk	3	11	śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze	arch.	58-15
53	Buków	5	12	obiekt kultowy	Wczesne Średniowiecze	L-31/C - 1970 arch.	58-15

54	Kalsk	3	13	cmentarzysko	Halsztat, kultura łużycka	arch.	58-15
55	Kalsk	1	14	osada osada śląd osadniczy osada osada śląd osadniczy	Młodszy Okres Przedrzymski, kultura przeworska Wczesne Średniowiecze i Późne Średniowiecze Średniowiecze Okres Wpływów Rzymskich, kultura przeworska Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-15
56	Kalsk	-	15	obozowisko	Epoka Kamienia	arch.	58-15
57	Sulechów/ Brzezie k. Sulechowa	24	16	śląd osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy osada	kultura łużycka Późne Średniowiecze Okres Nowożytny Okres Nowożytny		58-15
58	Suchawa/ Brzezie k. Sulechowa	3	17	śląd osadniczy śląd osadniczy	Epoka Kamienia Okres Nowożytny		58-15
59	Suchawa/ Kije	4	18	punkt osadniczy	kultura łużycka		58-15
60	Kalsk	4	19	śląd osadniczy punkt osadniczy, cmentarz.? osada osada	Pradzieje Okres Wpływów Rzymskich, kultura przeworska Późne Średniowiecze Okres Nowożytny	Badania sondażowe 2006 r. S3	58-15
61	Kalsk	5	20	osada punkt osadniczy osada	Późny Okres Rzymski Późne Średniowiecze Okres Nowożytny	Badania 2008 r. S3 Spr. Nr 8464	58-15
62	Kalsk	6	21	śląd osadniczy osada osada	Epoka Brązu, kultura łużycka Okres Wpływów Rzymskich Okres Nowożytny	Badania 2008 r. S3 Spr. Nr 8465	58-15

63	Kije	1	22	punkt osadniczy osada punkt osadniczy osada	Wczesna Epoka Brązu Epoka Brązu, kultura łużycka Okres Wpływów Rzymskich Okres Nowożytny	Badania 2008 r. S3 Spr. Nr 8463	58-15
64	Kije	2	23	punkt osadniczy	Okres Nowożytny	Badania 2008 r. S3 Spr. Nr 8467	58-15
65	Mozów	21	24	śląd osadniczy punkt osadniczy	Okres Wpływów Rzymskich Okres Nowożytny	Badania 2008 r. S3 Spr. Nr 8469	58-15
66	Łęgowo Sulechowskie	3	1	śląd osadniczy śląd osadniczy	Mezolit Późne Średniowiecze		58-16
67	Łęgowo Sulechowskie	4	2	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		58-16
68	Łęgowo Sulechowskie	5	3	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		58-16
69	Klępsk	2	4	punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy	Halsztat/k. łużycka Okres Wpływów Rzymskich/kultura luboszycka Wczesne Średniowiecze Wczesne Średniowiecze Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
70	Klępsk	3	5	śląd osadniczy śląd osadniczy	Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
71	Klępsk	4	6	osada śląd osadniczy śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
72	Klępsk	5	7	osada śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16

73	Kłępsk	6	8	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		58-16
74	Kłępsk	7	9	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	Neolit Pradzieje Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
75	Okunin	4	10	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Laten, kultura pomorska Wczesne Średniowiecze Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
76	Okunin	5	11	śląd osadniczy osada punkt osadniczy	Epoka Kamienia Laten Średniowiecze		58-16
77	Okunin	6	12	punkt osadniczy śląd osadniczy	Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
78	Łęgowo	6	13	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		58-16
79	Kłępsk	8	14	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-16
80	Kłępsk	9	15	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-16
81	Kłępsk	10	16	śląd osadniczy śląd osadniczy	Średniowiecze Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-16
82	Okunin	7	17	śląd osadniczy cmentarzysko punkt osadniczy śląd osadniczy	Epoka Kamienia Laten, kultura przeworska Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
83	Okunin	8	18	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		58-16

84	Okunin	9	19	punkt osadniczy osada punkt osadniczy punkt osadniczy	Laten, kultura przeworska Epoka Brązu, kultura łużycka Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
85	Kłępsk	1	20	cmentarzysko	kultura łużycka		58-16
86	Okunin/ Obłotne	2	21	znalezisko łuźne	Wczesne Średniowiecze	arch.	58-16
87	Okunin	3	22	śląd osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy	Wczesne Średniowiecze Średniowiecze Późne Średniowiecze		58-16
88	Kłępsk	11	47	miejsce po pałacu	XIX w.		58-16
89	Brody	1	10	osada? punkt osadniczy śląd osadniczy	kultura łużycka Pradzieje Późne Średniowiecze		59-13
90	Brody	2	11	osada śląd osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy	kultura łużycka Pradzieje Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		59-13
91	Brody	3	12	? punkt osadniczy śląd osadniczy	? Epoka Brązu, kultura łużycka Późne Średniowiecze		59-13
92	Brody	4	13	śląd osadniczy osada śląd osadniczy	kultura łużycka osada Halsztat, kultura łużycka Późne Średniowiecze		59-13
93	Brody	5	14	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		59-13
94	Brody	6	15	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-13
95	Brody	7	16	punkt osadniczy śląd osadniczy	kultura łużycka Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-13

96	Brody	8	17	osada punkt osadniczy	kultura łużycka Późne Średniowiecze		59-13
97	Brody	9	18	punkt osadniczy osada śląd osadniczy śląd osadniczy	kultura łużycka Okres Wpływów Rzymskich Pradzieje Późne Średniowiecze		59-13
98	Brody	10	19	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze		59-13
99	Brody	11	20	śląd osadniczy śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		59-13
100	Brody	12	21	cmentarzysko ciałopalne śląd osadniczy	Epoka Brązu, kultura łużycka Późne Średniowiecze		59-13
101	Brody	13	22	cmentarzysko śląd osadniczy śląd osadniczy	kultura łużycka Pradzieje Późne Średniowiecze		59-13
102	Pomorsko	4	23	osada punkt osadniczy śląd osadniczy	kultura łużycka kultura łużycka Późne Średniowiecze		59-13
103	Pomorsko	8	24	punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze		59-13
104	Pomorsko	1	1	osada osada osada punkt osadniczy	kultura łużycka Wczesne Średniowiecze Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		59-14
105	Pomorsko	2	2	osada osada śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		59-14
106	Pomorsko	3	3	osada punkt osadniczy śląd osadniczy	kultura łużycka kultura łużycka Późne Średniowiecze		59-14

107	Pomorsko	9	4	punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
108	Pomorsko	10	5	cmentarzysko śląd osadniczy punkt osadniczy	Epoka Brązu Późne Średniowiecze Pradzieje Okres Wpływów Rzymskich		59-14
109	Pomorsko	11	6	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		59-14
110	Pomorsko	12	7	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		59-14
111	Pomorsko	13	8	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze		59-14
112	Pomorsko	14	9	śląd osadniczy śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		59-14
113	Pomorsko	15	10	punkt osadniczy punkt osadniczy	kultura łużycka Późne Średniowiecze		59-14
114	Pomorsko	16	11	osada punkt osadniczy	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		59-14
115	Pomorsko	17	12	śląd osadniczy śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
116	Pomorsko	18	13	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
117	Pomorsko	19	14	punkt osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
118	Pomorsko	20	15	punkt osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14

119	Pomorsko	21	16	punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
120	Brzezie/ Pomorsko	1	17	śląd osadniczy cmentarzysko śląd osadniczy	Pradzieje Epoka Brązu, kultura łużycka Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
121	Brzezie/ Pomorsko	2	18	punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
122	Brzezie	3	19	punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	kultura łużycka Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
123	Brzezie/Kije	3	20	punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadniczy	Kultura łużycka Pradzieje Późne Średniowiecze Okres Nowożytny		59-14
124	Kije	7	21	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
125	Kije	8	22	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
126	Mozów	1	23	osada osada osada osada śląd osadniczy	Neolit (kultura ceramiki sznurowej) Epoka Brązu, kultura łużycka kultura łużycka Pradzieje Późne Średniowiecze		59-14
127	Mozów	2	24	cmentarzysko	Halsztat		59-14
128	Mozów	3	25	osada punkt osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14

129	Mozów	4	26	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-14
130	Brzezie	-	27	znalezisko łuźne	Neolit		59-14
131	Brzezie/ Brody	4	28	smolarnia	XV w.		59-14
132	Sulechów	4	1	skarb monet	XVII-XVIII w.		59-15
133	Mozów	5	2	osada	Okres Nowożytny	arch.	59-15
134	Sulechów	5	3	śląd osadniczy	Okres Nowożytny		59-15
135	Sulechów	6	4	punkt osadniczy śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny Okres Nowożytny	Badania S3-2008 Spr. Nr 8450	59-15
136	Sulechów	7	5	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
137	Sulechów/ Kruszyna	8	6	punkt osadniczy punkt osadniczy	Epoka Brązu, kultura łużycka Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
138	Sulechów	9	7	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
139	Sulechów	10	8	punkt osadniczy śląd osadniczy osada śląd osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy	Starożytność Epoka Brązu, kultura łużycka Wczesne Średniowiecze/ Późne Średniowiecze Późne Średniowiecze/okr es nowożytny Późne Średniowiecze Późne Średniowiecze/okr es nowożytny		59-15
140	Sulechów/ Obłotne	11	9	osada śląd osadniczy	Okres Wpływów Rzymskich- Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15

141	Sulechów/ Obłotne	12	10	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
142	Sulechów/ Obłotne	13	11	punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
143	Sulechów/ Obłotne	14	12	punkt osadniczy śląd osadniczy osada punkt osadniczy punkt osadniczy	Laten Późne Średniowiecze- okres nowożytny Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze/okr es nowożytny Epoka Brązu?		59-15
144	Sulechów/ Obłotne	15	13	osada śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
145	Sulechów/ Obłotne	16	14	punkt osadniczy śląd osadniczy	Epoka Brązu, kultura łużycka Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
146	Sulechów/ Obłotne	17	15	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
147	Sulechów/ Obłotne	18	16	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
148	Sulechów/ Obłotne	19	17	śląd osadniczy śląd osadniczy	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		59-15
149	Sulechów/ Obłotne	20	18	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
150	Mozów	6	19	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
151	Mozów	7	20	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15
152	Mozów	8	21	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze- okres nowożytny		59-15

153	Mozów	9	22	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
154	Mozów	10	23	punkt osadniczy punkt osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
155	Mozów	11	24	osada śląd osadniczy	Okres Wpływów Rzymskich, kultura przeworska Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
156	Mozów	12	25	punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
157	Mozów	13	26	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze-okres nowożytny	W terenie zweryfikowane negatywnie	59-15
158	Mozów	14	27	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
159	Mozów	15	28	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
160	Mozów	16	29	śląd osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
161	Mozów	17	30	punkt osadniczy śląd osadniczy	Pradzieje Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
162	Mozów	18	31	osada śląd osadniczy	Okres Wpływów Rzymskich, kultura przeworska Późne Średniowiecze-okres nowożytny		59-15
163	Sulechów	1	32	śląd osadniczy	Neolit /kultura ceramiki sznurowej)	arch.	59-15
164	Sulechów	2	33	osada	XI-XII w.	arch.	59-15

165	Sulechów	3	34	cmentarzysko	Epoka Brązu, kultura łużycka	arch.	59-15
166	Sulechów- Obłotne	21	35	ślad osadniczy	Neolit?	arch.	59-15
167	Sulechów- Obłotne	22	36	osada?	Neolit?	arch.	59-15
168	Mozów	19	37	ślad osadniczy	Laten-Okres Wpływów Rzymskich	arch.	59-15
169	Mozów	20	38	ślad osadniczy	Późne Średniowiecze	arch.	59-15
170	Sulechów- miasto	23	39	grodzisko?	Wczesne Średniowiecze	arch.	59-15
171	Sulechów- miasto	24	40	układ urbanistyczny	Wczesne Średniowiecze	arch.	59-15
172	Sulechów	25	41	punkt osadniczy	Późne Średniowiecze/okr es nowożytny		59-15
173	Sulechów	26	42	punkt osadniczy punkt osadniczy osada	Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze Okres Nowożytny		59-15
174	Sulechów	27	43	punkt osadniczy punkt osadniczy osada	Epoka Brązu? Wczesne Średniowiecze Okres Nowożytny		59-15
175	Sulechów/ Krężoły	28	44	punkt osadniczy punkt osadniczy	Wczesne Średniowiecze Okres Nowożytny		59-15
176	Sulechów/ Krężoły	29	45	punkt osadniczy punkt osadniczy	Epoka Brązu? Wczesne Średniowiecze		59-15
177	Mozów	22	46	osada	Okres Nowożytny	Badania S3-2008 Spraw. Nr 8468	59-15
178	Brzezcie	1	47	osada osada	Okres Wpływów Rzymskich Okres Nowożytny	Badania S3-2008 Spraw. Nr 8452	59-15
179	Mozów/ Brzezcie	23	48	osada osada osada	Okres Wpływów Rzymskich Wczesne Średniowiecze Okres Nowożytny	Badania S3-2008 Spraw. Nr 8451	59-15

180	Sulechów	30	49	osada	Okres Nowożytny		59-15
181	Sulechów	31	50	osada?	Okres Nowożytny		59-15
182	Nowy Świat	1	51	osada?	Okres Nowożytny	Badania S3-2008 Spraw. Nr 8449	59-15
183	Nowy Świat	2	52	osada?	Okres Nowożytny		59-15
184	Nowy Świat	3	53	śląd osadniczy śląd osadniczy osada	Pradzieje kultura łużycka Okres Nowożytny	Badania S3-2008 Spraw. Nr 8448	59-15
185	Kruszyna	1	54	śląd osadniczy	Okres Nowożytny (XVII-XIX w.)	Badania pow. 2011 r. – S3	59-15
186	Sulechów	32	55	cmentarz żydowski	-		59-15
187	Okunin/ Obłotne	1	10	cmentarzysko	Halsztat, kultura łużycka		59-16
188	Smolno Małe/ Okunin	1	28	śląd osadniczy	Późne Średniowiecze		59-16
189	Pomorsko	6	2	cmentarzysko śląd osadniczy śląd osadniczy	Epoka Brązu-Halsztat, kultura łużycka Wczesne Średniowiecze Późne Średniowiecze		60-14
190	Pomorsko	5	3	grodzisko	Halsztat, kultura łużycka		60-14
191	Pomorsko	7	4	kurhan /megalit?/	Kultura amfor kulistych?		60-14
192	Cigacice-Górki	1	8	śląd osadniczy śląd osadniczy	Epoka Brązu, kultura łużycka Średniowiecze-okres nowożytny		60-15
193	Górzynkowo	1	9	grodzisko	Wczesne Średniowiecze		60-15
194	Cigacice	3	21	osada	Okres Nowożytny (XVIII-XX w.)	Badania pow. S3-2011 r. Spr.	60-15
195	Cigacice	4	22	śląd osadniczy	Okres Nowożytny (XVIII-XX w.)	Badania pow. S3-2011 r. Spr.	60-15

196	Cigacice	2	30	śląd osadniczy	Okres Nowożytny (XVII-XVIII w.)	Badania pow. S3- 2011 r. Spr.	60-15
-----	----------	---	----	----------------	------------------------------------	--	-------

6.3.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Gmina Sulechów położona jest w granicach trzech obszarów krajobrazowych (mezoregionów): Doliny Środkowej Odry, Równiny Torzymskiej, Pojezierza Łagowskiego. Warunki przyrodnicze wyznaczają naturalne bariery dla powiązań zewnętrznych. Od zachodu, jednostka otoczona jest zwartym masywem leśnym w postaci otuliny Parku Gryżyńskiego, granica północna gminy przebiega pośród kompleksów leśnych, południowa wzdłuż rzek Odra i Obrzyca. Jedynie granica wschodnia gminy przebiega pośród terenów otwartych, w niewielkim oddaleniu od jeziora Wojnowskiego. Zagospodarowanie tego fragmentu gminy jest podporządkowane wymogom ochrony zlewni rzeki Obrzyca. Obszar gminy cechuje duże zróżnicowanie wysokościowe. Deniwelacja wynosi 92,1 m. Najwyższe wyniesienie występuje w rejonie przysiółka Przygubiel i wynosi 138,60 m. n. p. m. Najniższe położone tereny występują w rejonie wsi Brody gdzie rzędna wynosi 46,50 m. n. p. m. Głównym elementem w hydrografii jest rzeka Odra przepływająca wzdłuż południowej granicy gminy, prowadząca wody ponadnormatywnie zanieczyszczone. Zdecydowana większość obszaru gminy położona jest w zlewni tej rzeki i odwadniana, w kierunku zachodnim i południowo - zachodnim ciekami, z których największymi są rzeki Sulechówka, Jabłonna i kanały: Pomorski, Łochowska Struga, kanał „D” i kanał „H”. Wschodni fragment gminy położony jest w zlewni rzeki Obrzyca i odwodniony w kierunku południowym. Największym ciekami jest bezimienny potok przepływający, przez wsie Okunin i Klępsk

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy pochodzą z epoki kamienia mezolitu (8000 lat p.n.e.). Są to pojedyncze znaleziska w postaci narzędzi krzemienych pochodzących z okolic miejscowości Kije i Łęgowo. Od czasu mezolitu obszar ten był nieprzerwanie zasiedlany, o czym świadczą znaleziska z następnych epok. Osadnictwo grupuje się głównie wzdłuż cieków wodnych, na terenach zajmowanych i dziś przez współczesne wsie.

Bardziej ustabilizowane osadnictwo na terenie dzisiejszej gminy Sulechów widoczne jest w młodszej epoce kamienia – neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Ślady pobytu ludności

z epoki neolitu widoczne są n. p. w okolicach miejscowości Kalsk (cmentarzysko kurhanowe ludności kultury ceramiki sznurowej) i Kije (grób ludności kultury ceramiki sznurowej), Klępsk (śląd osadniczy ludności kultury amfor kulistych), Mozów (osada ludności kultury ceramiki sznurowej), Sulechów (śląd osadniczy ludności kultury ceramiki sznurowej).

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wzrost osadnictwa widoczny jest natomiast w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na tych terenach kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. W VII w p.n.e. rozpoczyna się epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie gminy jest bogato reprezentowane (między innymi przez osady w okolicach miejscowości: Brody, Buków, Głogusz, Kalsk, Kije, Klępsk, Mozów, Okunin, Pomorsko, Sulechów. Natomiast cmentarzyska wykorzystywane przez miejscową ludność odkryto na terenie miejscowości: Brody, Brzeziny, Kalsk (grób ciałopalny), Pomorsko, Sulechów.

Stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany jest prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbyt intensywnym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską.

Początek IV wieku p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie tych ziem wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze dzisiejszej gminy notujemy stanowiska osadnicze ludności kultury przeworskiej w takich miejscowościach jak: Buków, Kalsk, Kije, Mozów, Okunin oraz cmentarzyska z okolic miejscowości Okunin.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie

z załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państw.

Na obszarze dzisiejszej gminy Sulechów osady datowane na czasy średniowiecza i następnie na okres nowożytny stanowią liczną grupę stanowisk. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w.

6.3.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych (obszary leśne zajmują 38.58% powierzchni gminy tj. 9103 ha i występują w południowo - zachodniej i wschodniej jej części, w postaci dużych kompleksów). Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru

dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są natomiast inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa dróg), nielegalna eksploatacja piasek i żwirowni. Baza surowcowa na terenie gminy jest stosunkowo uboga. Obecnie eksploatowane są jedynie złoża ropy naftowej „Kije NE” w rejonie wsi Mozów, Kije, Brzezie k. Sulechowa oraz lokalnie na małą skalę złoża piasku i żwiru. Zaniechano eksploatację złoża glin w rejonie Sulechowa, z uwagi na słabą jakość surowca oraz kredy jeziornej w pobliżu Brzezia k. Pomorska. Udokumentowane są, jako obszar górniczy 2 złoża ropy i gazu ziemnego „Kije” i „Mozów S” pomiędzy wsiami Mozów, Kije i Pomorsko. Ponadto na terenie gminy wstępnie zlokalizowano dwa złoża piasku, w rejonie wsi Przygubiel i węgla brunatnego w okolicach wsi Kalsk. Wokół rzeki Odry i w rejonie wsi Głogusz znajdują się złoża torfu i gytii "Pomorsko", "Głogusz".

Istotnym zagrożeniem jest również działalność rolnicza, zwłaszcza intensywna orka. Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych. Na badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przed otrzymaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

Natomiast stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7, ust. 1 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk. Prace porządkowe prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości. Gmina Sulechów zajmuje tereny należące w przeszłości do kilku zróżnicowanych pod względem historycznym i kulturowym regionów. Przez kilka wieków pozostawała poza strukturami państwa polskiego, a po II wojnie światowej nastąpiła wymiana jej ludności. Dziedzictwo niematerialne powojennych przesiedleńców z Kresów Wschodnich różniło się od dziedzictwa autochtonów, choć z czasem różnorodność kulturowa przenikała się wzajemnie,

ulegała przeobrażeniom jedne elementy zapożyczając, a inne eliminując. Wspólny pozostał tradycyjny system wartości oparty na Dekalogu - dom, rodzina, praca, wiara, ale też uczciwość, sprawiedliwość, szacunek dla innych ludzi, gościnność i kontakty międzyludzkie oraz wierność tradycji zaznaczona przez pielęgnowanie mowy przodków i dbałość o miejsca kultu.

Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi. W wielu domach pielęgnowane są tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych, nawiązujące do miejsca pochodzenia tutejszych mieszkańców – np. potrawy wigilijne na stole repatrianta z Bukowiny różnią się od potraw przybysza z terenów dzisiejszej Ukrainy czy Wileńszczyzny, nadal praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, tradycyjne sposoby leczenia ziołami, używa się tradycyjnych sprzętów, starsi rozmawiają gwara, a lokalni wytwórcy produkują artystyczne wyroby. Tradycje i zwyczaje lokalne również przedstawiane są przez gminne placówki oświatowe, parafie i jednostki OSP i KGW podczas organizowanych i współorganizowanych na terenie wielu miejscowości imprez okolicznościowych, których podstawą są różne elementy dziedzictwa niematerialnego – obrzędy, przyśpiewki, produkty lokalne i kuchnia regionalna oraz rękodzieło.

Pielęgnowaniem lokalnej tożsamości, tradycji i dziedzictwa kulturowego, wymianą doświadczeń i kontynuacją tradycji regionalnych zajmują się na terenie gminy liczne stowarzyszenia, np. Stowarzyszenie Regionu Cigacic, Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Kłępsk, Sulechowskie Towarzystwo Historyczne czy Sulechowskie Stowarzyszenie Kultury im. Fryderyka Chopina. Warto wspomnieć, że gmina należy do Stowarzyszenia Gmin RP Euroregion „Sprewa – Nysa – Bóbr”, którego głównymi celami współpracy polsko-niemieckiej są: kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz ochrona dziedzictwa przyrodniczego. Dobrą formą zachowawczą dla tutejszego dziedzictwa kulturowego są też podejmowane działania i imprezy organizowane m.in. przez Sulechowski Dom Kultury im. Fryderyka Chopina, Bibliotekę Publiczną Gminy Sulechów, Sulechowskie Towarzystwo Historyczne,

Stowarzyszenie na rzecz Kultury, Sztuki i Edukacji „Stella Polaris” w Sulechowie, Stowarzyszenia Rozwoju Wsi Klępsk i placówki oświatowe oraz udział w imprezach wystawienniczych organizowanych np. przez Muzeum Etnograficzne w Ochli m.in. w ramach ogólnopolskiego konkursu „Nasze kulinarne dziedzictwo – Smaki regionów”, który ma na celu identyfikację i gromadzenie wiedzy o oryginalnych, regionalnych produktach żywnościowych, wytwarzanych tradycyjnymi metodami w gospodarstwach i przez lokalnych rzemieślników. Imprezy te nie tylko dostarczają rozrywki, ale również edukują, promują i propagują tradycje. Do ciekawych, cyklicznych wydarzeń kulturalnych i rekreacyjnych w gminie należą m.in. "Dni Sulechowa, Festiwal Muzyki Fryderyka Chopina, Sulechowskie Lato Kulturalne, Dożynki gminne, Flis Odrzański, Biegi uliczne im. Janusza Kusocińskiego, widowisko historyczne „Emigracja z Klępska i okolic do Australii w roku 1838”, (organizowane przy współpracy parafii pw. św. Stanisława Biskupa w Łęgowie) i Euroweekend - impreza integrująca społeczności Euroregionu Sprawa – Nysa - Bóbr.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy”

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Sulechów na lata 2012-2022 przyjęta została Uchwałą Rady Miejskiej w Sulechowie Nr 000.7.177.2012 z dnia 21 lutego 2012 r.

Strategia uwzględnia ochronę dziedzictwa kulturowego, włącza ją w rozwój gminy zarówno w zakresie wykorzystania obiektów zabytkowych do celów turystycznych podnoszących jej atrakcyjność, jak również promocję imprez kulturalnych, plenerowych i festynów związanych z tradycją tego regionu.

W części I „Diagnoza społeczno-gospodarcza”, rozdz. 4 „Ogólna charakterystyka gminy”, pkt 4.8. „Kultura” przedstawiono wykaz obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków oraz najcenniejszych, ujętych w ewidencji. Wskazano, iż najbardziej zagrożone i najcenniejsze obiekty zabytkowe poddawane są pracom remontowo-konserwatorskim. Do najważniejszych realizacji zaliczono remont i adaptację dawnego zboru kalwińskiego na salę widowiskową oraz remont zespołu zamkowego i adaptację na cele kulturalne i społeczne. Przy inwestycjach związanych z pracami ziemnymi prowadzone są badania archeologiczne.

W części II „Analiza SWOT, misja, wizja, cele i zadania strategiczne”

wśród zamierzonych działań sformułowano cel strategiczny 9. „Rozwój infrastruktury turystycznej poprzez budowę ścieżek rowerowych, infrastruktury nadodrzańskiej, promocję turystyczną oraz ochronę i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do celów turystycznych”.

8.2. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy ”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sulechów zostało przyjęte Uchwałą Nr 0007.189.2016 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 16 lutego 2016 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające

z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W rozdz. II „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”, pkt 2.6. „Zasoby środowiska kulturowego” przedstawiono rys historyczny gminy, zamieszczono wykazy zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ujętych w ewidencji zabytków oraz krótką charakterystykę i stan zachowania najcenniejszych z podziałem na poszczególne kategorie.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego przedstawiono w rozdz. III „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” pkt 3.6. „Ochrona i kształtowanie środowiska kulturowego”. Wyodrębniono następujące grupy działań na rzecz ochrony zasobów przedstawiających wartość kulturową:

Zadania, prowadzące do realizacji celów związanych z ochroną dziedzictwa i wartości kulturowych oraz ochroną przestrzeni to:

- ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego na podstawie przepisów ustaw szczególnych,
- rozszerzenie ochrony na te zasoby, które są wartościowe dla tożsamości kulturowej i możliwości ich wykorzystania, w dalszym rozwoju,
- poprawa stanu i funkcjonowania środowiska kulturowego wpływającego na jakość życia mieszkańców, np. poprzez modernizację lub zmianę funkcji tych zasobów, rehabilitacji obszarów i obiektów zdegradowanych,
- kształtowanie nowych wartości środowiska kulturowego np. w zakresie form zabudowy, elementów kompozycji układów przestrzennych, czy atrakcyjności krajobrazu,
- minimalizacja występujących zagrożeń istniejących wartości zasobów dziedzictwa kulturowego i czynników wywołujących te zagrożenia,
- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami.

Kierunki, ochrony środowiska kulturowego, określono wyodrębniając strefy polityki przestrzennej i zasobów objętych ochroną prawną. Przy określaniu stref, o zróżnicowanych uwarunkowaniach rozwoju i możliwym zagospodarowaniu, uwzględniono istniejące zasoby dziedzictwa kulturowego, bądź charakterystyczne cechy krajobrazu gminy.

Spełnieniem, wymogów ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego na podstawie przepisów ustawowych, jest określenie zabytkowych układów i elementów podlegających ochronie, poprzez włączenie ich do:

- stref konserwatorskich,
- rejestru zabytków nieruchomości o wybitnych i o dużych wartościach,
- ewidencji zabytków nieruchomości z uwagi na istotne wartości dla dziedzictwa

kulturowego,

- zbioru kart ewidencyjnych z uwagi na znaczenie dla tożsamości kulturowej.

Ustalono strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których określono ograniczenia, zakazy, nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tych terenach zabytków. Przyjęto, system stref ochronnych dziedzictwa kulturowego, na które składają się strefy "A", "B", "E", "K", "W". Dla nich ustalono indywidualne kierunki polityki przestrzennej.

STREFA „A” - pełnej ochrony historycznej struktury przestrzennej. Występuje ona w Sulechowie i swoją granicą obejmuje teren starego miasta, zamkniętego obwarowaniami miejskimi oraz tereny zamku i podzamcza. Sposób zagospodarowania tej strefy jest określony w decyzji administracyjnej. Obowiązuje pełna ochrona historycznego zespołu budowlanego i rozplanowania układu urbanistycznego.

Na terenie objętym tą strefą obowiązują następujące wymogi:

- bezwzględne zachowanie istniejącej zabudowy historycznej,
- zachowanie historycznego układu urbanistycznego,
- zachowanie historycznego podziału działek, nowe podziały mogą mieć miejsce po uzyskaniu pozwolenia Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- zabudowanie pustych parcel w dostosowaniu do gabarytów zabudowy historycznej,
- konieczność przeprowadzenia badań archeologicznych poprzedzających realizację inwestycji budowlanych.

Prowadzenie działań inwestycyjno - remontowych, zarówno w fazie projektowej jak i realizacyjnej, wymaga zgody właściwej służby konserwatorskiej do spraw zabytków.

STREFA „B” - działania inwestycyjne i remontowe, choć podporządkowane wymogom konserwatorskim, lecz o mniejszym rygorze niż w strefie "A", są charakterystyczne dla strefy "B". Dopuszcza się, większe możliwości przekształceń substancji budowlanej, w uzgodnieniu z właściwą służbą konserwatorską.

Na terenie miasta, w obszarze śródmiejskim w tych strefach dominować będą, zadania polityki przestrzennej i kierunków działań, zmierzających do ich realizacji .związanych z rewitalizacją wybranych terenów i ochrony historycznej struktury przestrzennej i zabytkowych obiektów. W Sulechowie wyznaczono cztery obszary objęte strefą "B":

- dawne przedmieście Świebodzińskie, na północ od starego miasta, wzdłuż ulicy Jana Pawła II do wieży ciśnień,

- dawne przedmieście Zielonogórskie, na południe od starego miasta, wzdłuż ulicy Armii Krajowej do ul. Piaskowej,
- tereny od dworca PKP do ul. Kościuszki, wzdłuż al. Niepodległości,
- tereny od parku zamkowego do ul. Doktora Judyma, wzdłuż ul. Żeromskiego.

Proponuje się objęciem strefą "B" historycznych obszarów ruralistycznych na terenie wsi Brody, Buków, Cigacice, Głogusz, Kalsk, Kije, Klępsk, Łęgowo, Mozów, Obłotne, Okunin, Pomorsko.

STREFA „E” - ochrony ekspozycji. Obszar, jaki ona zajmuje stanowi zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołu lub obiektu zabytkowego. W strefie tej obowiązują ściśle zasady, dotyczące gabarytów nowo powstających obiektów lub też zakaz ich powstawania w danym miejscu. Należy bowiem zachować strefy ekspozycji danego obiektu przedstawiającego wartość kulturową.

Na terenie, miasta zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi obowiązują 3 rejony ekspozycji i 1 punkt widokowy:

- strefy ekspozycji starego miasta z ul. Chopina, 1 Maja, Armii Krajowej,
- punkt widokowy w miejscu zbiegu ul. Jana Pawła II i al. Wielkopolskiej w kierunku wzgórza zamkowego i starego miasta.

W tych strefach nie należy lokalizować zabudowy wyżej niż otaczająca . Należy też zachować wartości widokowe. Na terenie gminy proponuje się objąć tą strefą rejony ekspozycji wsi Cigacice, Górki Małe i Głogusz od strony rzeki Odry, wsi Głogusz, wsi Klępsk i Buków od strony północnej i południowej, wsi Kalsk od strony południowej i zachodniej, wsi Brody i Pomorsko od strony rzeki Odry i od północy. Ponadto proponuje się objąć tą strefą punkty widokowe w kierunku dominant obiektów sakralnych w Brodach, Bukowie, Cigacicach, Kalsku, Kijach, Klępsku, Mozowie, Pomorsku.

STREFA „K” - ochrony krajobrazu obejmującego tereny integralnie związane z zespołem zabytkowym znajdującym się w jego ścisłym sąsiedztwie. Proponuje się nią objąć tereny wokół wsi; Głogusz, Kije, Brody, Pomorsko, Klępsk, Okunin, Łęgowo, Buków, Kalsk, Mozów, Kruszyna. Obłotne, Krężoły i miasto Sulechów.

STREFA „W” - ochrony stanowisk archeologicznych. W mieście są to:

- tereny wzgórza zamkowego, podzamcza i zbieg ulic Jana Pawła II, Chopina i al. Wielkopolskiej,
- tereny placu Kościelnego z przyległościami wraz z Bramą Piastowską,
- rejon dawnej bramy Zielonogórskiej, u zbiegu ulic: Okrężna, Sikorskiego, Nowy Rynek, PCK,

- działka kościoła filialnego przy ul. Okrężnej.

Ponadto, strefą tą objęto, obszary strefy „A” i „B” w mieście. Na terenie gminy są to tereny wymienione w uwarunkowaniach zagospodarowania przestrzennego w rozdziale dotyczącym zagadnień kulturowych. Szczególnie ważne jest rozpoznanie stanowisk, przypuszczalnych grodzisk w Kijach, Pomorsku i Górzycowie.

Na wyznaczonych obszarach należy przeprowadzić badania archeologiczne, a wszelkie działania inwestycyjne i prace ziemne, muszą być prowadzone pod nadzorem właściwych służb archeologicznych i konserwatorskich. Należy się również liczyć z zakazem realizacji inwestycji w tej strefie.

Bezwzględnej ochronie prawnej, podlegają obiekty wpisane do rejestru zabytków wymienione w uwarunkowaniach studium. Wszelka działalność, w wymienionych zasobach i w ich otoczeniu, musi się odbywać według wytycznych konserwatorskich, specjalistycznych projektów opracowywanych przez wykonawców posiadających stosowne uprawnienia konserwatorskie, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków.

Wszelka działalność inwestycyjna związana z obiektami oraz układami urbanistycznymi i ruralistycznymi objętymi w poszczególnych miejscowościach ewidencją odbywać się powinna zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków.

W *Studium* wskazano również na zasadność opracowania studiów historyczno-ruralistycznych wraz z wytycznymi konserwatorskimi dla wsi: Kalsk, Kije, Klępsk i Pomorsko.

8.3. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów

zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Sulechów nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy zawierają zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego:

1) Uchwała nr VII/41/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 1 kwietnia 2003 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sulechów dla terenu położonego w obrębie Kalsk.

art. 6.1. Osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w razie ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym zarząd właściwego powiatu i właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Jednocześnie obowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty, mogące go uszkodzić lub zniszczyć, do czasu wydania przez wojewódzkiego konserwatora zabytków odpowiednich zarządzeń.

2) Uchwała nr VII/54/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 roku w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Sulechów - Brzezcie.

art. 4.2. Warunki ochrony wartości kulturowych: osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne, w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są: a) niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza Sulechowa i Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, b) zabezpieczyć odkryty przedmiot, c) wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć, do czasu wydania przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń.

3) Uchwała nr VII/55/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 roku w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania wsi Krężoły.

art. 4.2. Warunki ochrony wartości kulturowych: osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne, w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są: a) niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza Sulechowa i Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, b) zabezpieczyć odkryty przedmiot, c) wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć, do czasu wydania przez Lubuskiego Wojewódzkiego

Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń.

4) Uchwała nr VII/56/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 roku w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania wsi Cigacice, Górki Małe, Górzykowo i Leśna Góra.

art. 4.2. Warunki ochrony wartości kulturowych: osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne, w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są: a) niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza Sulechowa i Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, b) zabezpieczyć odkryty przedmiot, c) wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć, do czasu wydania przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń. 2) w celu ochrony krajobrazu należy zapewnić ochronę widoku na skarpe od strony rzeki Odry a inwestycję zaopiniować przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5) Uchwała nr VII/57/2003 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 28 kwietnia 2003 roku w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego w obrębie Okunin.

art.3.8. Ochrona wartości kulturowych a) osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiot, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Zarząd Gminy i Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, jednocześnie zobowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty, mogące go uszkodzić lub zniszczyć, do czasu wydania przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń (art. 22 ustawy z dnia 15 lutego 1962r. o ochronie dóbr kultury, Dz. U. Z 1999 r. Nr 98 poz. 1150), b) nową zabudowę projektowaną wzdłuż ciągów komunikacyjnych należy pod względem kubatury, formy architektonicznej oraz materiałów wykończenia zewnętrznego stosować harmonijnie do zabudowy historycznej, c) na terenie nie występują zabytki naziemne.

6) Uchwała nr XVIII/143/2004 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 1 czerwca 2004 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu 1 miasta Sulechów.

art. 6.1. Utrzymuje się do zachowania obiekty objęte ewidencją konserwatorską wykazane na rysunku planu. 2. Osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiot, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Zarząd własnej gminy i Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jednocześnie

zobowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć, do czasu wydania przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń. 3. Rozbiórki obiektów o wartościach historycznych dopuszcza się w sytuacjach szczególnie uzasadnionych ich stanem zachowania, stwarzającym zagrożenie dla życia lub mienia, po uzyskaniu pozytywnej opinii służby konserwatorskiej. 5. Realizacja ustaleń w zakresie zagospodarowania terenów oraz rozwiązań technicznych i architektonicznych winna uwzględniać potrzeby osób niepełnosprawnych.

7) Uchwała nr XIX/163/2004 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 2 lipca 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Pomorsko części obrębu Mozów i części obrębu Górki Małe w gminie Sulechów.

art. 6.1. Osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza i Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jednocześnie zobowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty, mogące go uszkodzić lub zniszczyć, do czasu wydania przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń. 2. Prace ziemne związane z w/w inwestycją wymagają zapewnienia nadzoru archeologicznego.

8) Uchwała nr XXXIV/306/2005 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 listopada 2005 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Brzezie k. Pomorska, części obrębu Pomorsko i części obrębu Kije.

art. 9.1. Dla obszaru objętego planem ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej; 1) w stosunku do ukształtowanej zabudowy ustala się: a) zapobieganie powstawaniu ubytków w ciągach tej zabudowy i tworzenie warunków do jej odbudowy, b) utrzymanie i eksponowanie jej walorów – proporcji, form elewacji i dachów, wielkości i układu otworów, rodzaju stolarki i jej zdobnictwa i materiału budowlanego, c) kształtowanie walorów nowej zabudowy mieszkalnej poprzez nawiązywanie do tradycji i wartości regionalnej przy określaniu formy architektonicznej i używaniu materiałów budowlanych, 2) wyznacza się strefę: ochrony stanowisk archeologicznych „W”. 2. Zobowiązuje się każdego kto w trakcie prowadzenia robót budowlanych i ziemnych odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem: a) wstrzymać wszelkie

roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; b) zabezpieczyć przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; c) niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli to nie jest możliwe Burmistrza Sulechowa.

9) Uchwała nr XXXIV/307/2005 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 listopada 2005 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Brody.

art. 9.1. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Dla obszaru objętego planem ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1) w stosunku do historycznie ukształtowanej zabudowy ustala się

a) zapobieganie powstawaniu ubytków w ciągach tej zabudowy i tworzenie warunków do jej odbudowy; b) utrzymanie i eksponowanie jej walorów – proporcji, form elewacji i dachów, wielkości i układu otworów, rodzaju stolarki i jej zdobnictwa i materiału budowlanego; c) kształtowanie walorów nowej zabudowy mieszkalnej, poprzez nawiązywanie do tradycji i wartości regionalnej przy określaniu formy architektonicznej i używaniu materiałów budowlanych;

2) obejmuje się ochroną obiekty zabytkowe posiadające znaczące walory kulturowe oznaczone graficznie na rysunku planu, na zasadach określonych w rozdziale III. 2. Zobowiązuje się każdego, kto w trakcie prowadzenia robót budowlanych i ziemnych odkrył przedmiot, co, do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem:

a) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; b) zabezpieczyć przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; c) niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków a jeśli to nie jest możliwe Burmistrza Sulechowa.

10) Uchwała nr XXXVI/344/2006 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 17 stycznia 2006 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Brzezie k. Sulechowa i części obrębu 1 miasta Sulechów

art. 9.1. W zakresie ochrony wartości kulturowych ustala się: zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku do: a) wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, b) zabezpieczenia, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego odkrycia, c) niezwłocznego powiadomienia o tym właściwego Wojewódzkiego

Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Burmistrza Sulechowa.

2. Część obszaru położona po wschodniej stronie drogi krajowej stanowi naturalną ekspozycję miasta Sulechowa, w związku z tym zakazuje się: 1) lokalizacji stacji bazowych telefonii komórkowych; 2) lokalizacji reklam wielkogabarytowych.

11) Uchwała nr XLII/396/2006 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 22 sierpnia 2006 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębów geodezyjnych 1 i 2 miasta Sulechów oraz części obrębu Kruszyna i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Sulechów – Brzezcie

art. 8.1. W zakresie ochrony wartości kulturowych ustala się: 1) utrzymuje się do zachowania budynek o nr 18 przy ul. Armii Krajowej ujęty w ewidencji zabytków, wskazany na rysunku planu stanowiącym załącznik nr 4; 2) utrzymuje się do zachowania budynek nr 56 przy ul. Armii Krajowej wpisany do rejestru zabytków pod nr 2980, wskazany na rysunku planu stanowiącym załącznik nr 5; 3) utrzymanie obiektów wymienionych w p-kcie 1 i 2 we właściwym stanie technicznym oraz poddawanie ich zabiegom konserwatorskim. 2. Obszary położone przy ul. Armii Krajowej i obszar położony przy ul. Okrężnej i ul. Kamiennej leżą w strefie A stanowiącej zespół urbanistyczno – krajobrazowy miasta Sulechów, wpisany do rejestru zabytków pod nr 58. Strefa ochrony konserwatorskiej A stanowi obszar pełnej ochrony konserwatorskiej na terenie miasta o dużych wartościach kulturowych, dobrze zachowanej historycznej strukturze przestrzennej przeznaczonej do bezwzględного zachowania. Ochronie konserwatorskiej poddaje się historyczną kompozycję przestrzenną wraz z jej integralnymi elementami. 3. Na wymienionych w ust. 2 obszarach obowiązuje: 1) przeprowadzenie badań archeologicznych, które winny poprzedzać wszelkie prace ziemne przy realizacji inwestycji; 2) uzyskanie uzgodnienia z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na wszelkie działania inwestycyjne, lokalizacje nowych obiektów, rozbiórki, podziały terenu i jego zagospodarowanie. 4. Osoby prowadzące roboty budowlane lub ziemne na wszystkich obszarach objętych planami miejscowymi i na obszarze objętym zmianą planu w razie odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zobowiązane są: 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczyć ten przedmiot i miejsce jego odkrycia przy użyciu dostępnych środków; 3) niezwłocznie zawiadomić o tym Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora

Zabytków lub Burmistrza Sulechowa.

12) Uchwała nr XLV/431/2006 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 27 października 2006 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Górki Małe, Mozów, Nowy Świat, Kije oraz części obrębu 3 miasta Sulechów.

art. 6.1. Osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza i Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jednocześnie zobowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty, mogące go uszkodzić lub zniszczyć, do czasu wydania przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń. 2. Prace ziemne związane z w/w inwestycją wymagają zapewnienia nadzoru archeologicznego.

13) Uchwała nr XLV/432/2006 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 27 października 2006 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębów geodezyjnych Mozów, Brzezina k. Sulechowa, części obrębu 3 miasta Sulechów i części obrębu Nowy Świat.

9.1. Dla obszaru objętego planem ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej celem których jest ochrona, utrzymanie i zachowanie najwartościowszych elementów zabytkowych, kulturowych i krajobrazowych, dla których szczegółowe ustalenia zawarte są w rozdziale III: 1) wyznacza się strefy: a) ochrony ekspozycji „E”; b) ochrony stanowisk archeologicznych „W”; 2) zobowiązuje każdego kto w trakcie prowadzenia robót budowlanych i ziemnych odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem: a) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; b) zabezpieczyć przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;

c) niezwłocznie zawiadomić o tym Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków a jeśli to nie jest możliwe Burmistrza Sulechowa;

14) Uchwała nr IV/27/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 lutego 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Górki Małe i części obrębu Cigacice.

art. 9. Zobowiązuje się każdego kto w trakcie prowadzenia robót budowlanych i ziemnych odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem: a) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć

odkryty przedmiot; b) zabezpieczyć przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; c) niezwłocznie zawiadomić o tym Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków a jeśli to nie jest możliwe Burmistrza Sulechowa.

15) Uchwała nr IX/99/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 sierpnia 2007 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Krężoły.

art. 9.1. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. Na obszarze objętym zmianą planu ochrona zabytków obejmuje zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem do: 1) wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczenia przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznego zawiadomienia o tym Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli to nie jest możliwe Burmistrza Sulechowa; 4) Burmistrz Sulechowa jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać Lubuskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1, pkt 3. 3. Na terenach objętych zmianą planu brak jest obiektów wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków. 4. Na terenach objętym zmianą planu nie stwierdzono występowania stanowisk archeologicznych.

16) Uchwała nr IX/100/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 sierpnia 2007 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Mozów z przeznaczeniem terenu jako strefy ochronnej strzelnicy garnizonowej.

art. 8.1. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. Na obszarze objętym zmianą planu ochrona zabytków obejmuje zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem do: 1) wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczenia przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznego zawiadomienia o tym Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków a jeśli to nie jest możliwe Burmistrza Sulechowa; 4) Burmistrz Sulechowa jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać Lubuskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1, pkt 3. 3. Na

terenach objętych zmianą planu brak jest obiektów wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków. 4. Na terenach objętym zmianą planu nie stwierdzono występowania stanowisk archeologicznych.

17) Uchwała nr IX/101/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 sierpnia 2007 roku w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Brzezcie koło Sulechowa.

art. 10.1. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. Na obszarze objętym zmianą planu ochrona zabytków obejmuje zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem do: 1) wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczenia przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznego zawiadomienia o tym Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli to nie jest możliwe Burmistrza Sulechowa; 4) Burmistrz Sulechowa jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać Lubuskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1, pkt 3. 3. Na terenach objętych zmianą planu brak jest obiektów wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków. 4. Na terenach objętym zmianą planu nie stwierdzono występowania stanowisk archeologicznych.

18) Uchwała nr IX/104/2007 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 sierpnia 2007 roku w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu I miasta Sulechów.

art. 10.1. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. Na obszarze objętym zmianą planu ochrona zabytków obejmuje zobowiązanie osób prowadzących roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia w trakcie prac przedmiotu co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem do: 1) wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczenia przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznego zawiadomienia o tym Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli to nie jest możliwe Burmistrza Sulechowa; 4) Burmistrz Sulechowa jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać Lubuskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1, pkt 3. 3. Na terenach objętych zmianą planu brak jest obiektów wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków. 4. Na terenach objętym zmianą planu nie stwierdzono

występowania stanowisk archeologicznych.

19) Uchwała nr XXIII/282/2008 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 października 2008 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów oraz części obrębu Kruszyna.

art. 9. Osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne na dalszych obszarach w razie ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza Sulechowa oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; jednocześnie obowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć do czasu wydania przez Lubuskiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń.

20) Uchwała nr XXIII/283/2008 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 października 2008 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu geodezyjnego Obłotne.

Art. 9.1. Dla wszelkich prac ziemnych planowanych do wykonania w granicach i bezpośrednim sąsiedztwie istniejących stanowisk archeologicznych, należy zapewnić prowadzenie ratowniczych badań archeologicznych i uzyskać na te badania decyzję pozwolenia Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z przepisami szczególnymi. 2. Osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne na dalszych obszarach w razie ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza Sulechowa oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; jednocześnie obowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć do czasu wydania przez Lubuskiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń.

26) Uchwała nr XXIII/284/2008 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 października 2008 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów, części obrębu Cigacice i części obrębu Górzykowo oraz zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego części obrębu 1 miasta Sulechów, części obrębu Brzezcie k. Sulechowa i Sulechów – Brzezcie.

art. 8.1. Teren położony przy ul. Okrężnej i teren skrzyżowania ulic: Jana Pawła II, Łukasiewicza i Kopernika leżą w strefie A stanowiącej zespół urbanistyczno – krajobrazowy miasta Sulechów, wpisany do rejestru zabytków pod nr 58. Strefa ochrony konserwatorskiej „A” stanowi obszar pełnej ochrony konserwatorskiej na

terenie miasta o dużych wartościach kulturowych, dobrze zachowanej historycznej strukturze przestrzennej przeznaczonej do bezwzględneho zachowania. Ochronie konserwatorskiej poddaje się historyczną kompozycję przestrzenną wraz z jej integralnymi elementami. 2. Na wymienionych w ust. 1 obszarach obowiązuje: 1) przeprowadzenie badań archeologicznych, które winny poprzedzać wszelkie prace ziemne przy realizacji inwestycji; 2) uzyskanie uzgodnienia z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na wszelkie działania inwestycyjne, lokalizacje nowych obiektów, rozbiórki, podziały terenu i jego zagospodarowanie. 3. Osoby prowadzące roboty budowlane lub ziemne na wszystkich obszarach objętych planami miejscowymi i na obszarze objętym zmianą planu w razie odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zobowiązane są: 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczyć ten przedmiot i miejsce jego odkrycia przy użyciu dostępnych środków; 3) niezwłocznie zawiadomić o tym Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Burmistrza Sulechowa.

21) Uchwała nr XXXII/368/2009 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 16 czerwca 2009 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów.

art. 8.1. Ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. Na obszarze objętym planem zobowiązuje się osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku do: 1) wstrzymania wszelkie prac mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczenia, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznego zawiadomienia o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Burmistrza Sulechowa; 4) Burmistrz Sulechowa jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni przekazać Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków przyjęte zawiadomienie.

22) Uchwała nr XXXV/397/2009 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 września 2009 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu 1 miasta Sulechów.

art. 8.1. Ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. Na obszarze objętym planem zobowiązuje się osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku do: 1) wstrzymania wszelkie prac mogących

uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczenia, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznego zawiadomienia o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Burmistrza Sulechowa; 4) Burmistrz Sulechowa jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni przekazać Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków przyjęte zawiadomienie.

23) Uchwała nr XXXV/401/2009 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 września 2009 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla „Piastów” w Sulechowie.

art. 8.1. Ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. Na obszarze objętym planem zobowiązuje się osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w przypadku ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku do: 1) wstrzymania wszelkie prac mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczenia, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznego zawiadomienia o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Burmistrza Sulechowa; 4) Burmistrz Sulechowa jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni przekazać Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków przyjęte zawiadomienie.

24) Uchwała nr XXXV/403/2009 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 września 2009 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu części obrębu Kalsk.

art. 4. Układ przestrzenny terenu części wsi Kalsk objęty granicami opracowania planu, dla którego: 1) ustala się: a) zachowanie zasadniczych elementów historycznego układu przestrzennego, rozplanowanie ulic wiejskich i ich przekrojów wraz z szerokością przeznaczoną dla komunikacji; b) utrzymanie podziału parcelacyjnego w obszarze historycznego układu przestrzennego, c) realizacja nowej zabudowy mieszkalno-usługowej poza historycznym układem w oparciu o istniejące drogi lokalne oznaczone w planie KL-12 oraz 2KL-10 i 3KL-10; d) realizację nowej zabudowy wyłącznie w strukturze wolnostojącej lub bliźniaczej; e) gabaryty nowej zabudowy uwzględniające skalę i bryłę regionalnej zabudowy; 2) dopuszcza się lokalizację obiektów o funkcji usługowej w ciągu zieleni parkowej, w sąsiedztwie istniejących stawów oraz przy węźle drogowym planowanej drogi S3 i w rejonie istniejącego cmentarza; 3) zakazuje się: a) realizacji wielorodzinnej i szeregowej zabudowy mieszkaniowej; b) lokalizacji stacji bazowych telefonii komórkowej. Art. 6.1. Zachowanie zasadniczych

elementów historycznego układu przestrzennego. 2. Utrzymanie historycznej zabudowy wpisanej do rejestru zabytków lub objętej ewidencją konserwatorską, w dobrym stanie technicznym i estetycznym oraz utrzymanie detalu architektonicznego z uzupełnieniem istniejących ubytków. 3. Dostosowanie nowej zabudowy, do historycznej kompozycji przestrzennej wsi w zakresie skali i bryły, przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej. 4. W odniesieniu do całego terenu objętego planem obowiązuje zasada, że osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne w razie ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku archeologicznego, zobowiązane są niezwłocznie zawiadomić Wojewódzkiego Lubuskiego Konserwatora Zabytków lub Burmistrza Sulechowa i jednocześnie zobowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić do czasu wydania przez Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń.

25) Uchwała nr XLVII/508/2010 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 17 sierpnia 2010 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Obłotne.

art. 8.1. Ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. Osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne na obszarze objętym planem, w przypadku ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku, zobowiązuje się do: 1) wstrzymania wszelkie prac mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczenia, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiot i miejsca jego odkrycia; 3) niezwłocznego zawiadomienia o powyższym wojewódzkiego konserwatora zabytków lub Burmistrza Sulechowa, który jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie.

26) Uchwała nr LI/529/2010 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 października 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Krężoły, części obrębu Kruszyna i części obrębu 2 miasta Sulechów.

Art. 8.1. W obrębie obszaru objętego planem zlokalizowane jest stanowisko archeologiczne: 1) Sulechów stan. 28 (AZP 59-15/44) – punkty osadnicze z wczesnego średniowiecza i okresu nowożytnego. Przeprowadzono ratownicze badania archeologiczne w związku z budową obwodnicy Sulechowa. 2. Osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne na dalszych obszarach w razie ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza Sulechowa oraz Lubuskiego

Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; jednocześnie obowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć do czasu wydania przez Lubuskiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń.

27) Uchwała nr 0007.37.2011 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 lutego 2011 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Kruszyna.

Art. 8. Osoby prowadzące roboty budowlane lub ziemne w razie odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zobowiązane są: 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe Burmistrza Sulechowa.

28) Uchwała nr 0007.122.2011 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 18 października 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Sulechów – Brzezie.

Art. 8. Osoby prowadzące roboty budowlane lub ziemne w razie odkrycia przedmiotu, posiadającego cechy zabytku zobowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza Sulechowa oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, jednocześnie obowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć do czasu wydania przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń.

29) Uchwała nr 0007.158.2011 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 grudnia 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Krężoły i części obrębu 1 miasta Sulechów.

art. 8. 1. Teren objęty planem zlokalizowany jest na obszarze otoczenia zabytków, którym jest zespół urbanistyczny miasta Sulechów, wpisany wraz z tym obszarem do rejestru zabytków pod nr 58, z czego wynika obowiązek uzgadniania robót budowlanych z właściwym organem ochrony zabytków stosownie do przepisów odrębnych. 2. Osoby prowadzący roboty budowlane i ziemne w razie ujawnienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku, obowiązane są niezwłocznie zawiadomić o tym Burmistrza Sulechowa oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, jednocześnie obowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty mogące go

uszkodzić lub zniszczyć do czasu wydania przez Lubuskiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń.

30) Uchwała nr 0007.323.2013 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 maja 2013 roku w sprawie zmiany planu zagospodarowania przestrzennego obrębu geodezyjnego Brzezcie k. Sulechowa i części obrębu 1 miasta Sulechów.

art. 8.1. Ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. 2. W przypadku odkrycia w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, obowiązują przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

31) Uchwała nr 0007.352.2013 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 października 2013 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Nowy Świat.

art. 6. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków – dla nowo odkrytych stanowisk archeologicznych, obowiązuje wymóg przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi a także weryfikacja i uzupełnienie stosownych ewidencji i wykazów.

32) Uchwała nr 0007.354.2013 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 15 października 2013 roku w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Głogusz.

art. 6. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. 1) wyznacza się strefę ochrony konserwatorskiej „W” reliktyw archeologicznych, zgodnie z rysunkiem planu, w której dla inwestycji związanych z pracami ziemnymi wprowadza się wymóg przeprowadzenia badań archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi. 2) dla nowo odkrytych stanowisk archeologicznych, obowiązuje wymóg przeprowadzenia badań archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi, a także weryfikacja i uzupełnienie stosownych ewidencji i wykazów.

33) Uchwała nr 0007.360.2013 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 listopada 2013r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębów geodezyjnych Mozów, Brzezcie k. Sulechowa, części obrębu 3 miasta Sulechów i części obrębu Nowy Świat.

art. 6. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków – dla nowo odkrytych stanowisk archeologicznych, obowiązuje wymóg przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi

34) Uchwała nr 0007.46.2015 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 17 marca 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu 2 miasta Sulechów

§ 13. *Obszar objęty planem zlokalizowany jest w całości na terenie otoczenia zabytku wpisanego do rejestru pod nr 58 - miasto Sulechów, dla którego obowiązują przepisy odrębne oraz następujące ustalenia:*

- 1) *działania projektowe winny uwzględniać ochronę wartości widokowych zabytku - miasta Sulechów;*
- 2) *nową zabudowę należy dostosować do historycznej w zakresie skali i bryły, przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej;*
- 3) *należy prowadzić działalność inwestycyjną uwzględniając istniejące już związki przestrzenne.*

§ 14. 1. *Ustala się ochronę konserwatorską obszarów i obiektów oznaczonych na rysunku planu.*

2. *Dla obiektów i obszarów, o których mowa w ust. 1, obowiązuje:*

- 1) *utrzymanie w historycznej formie architektonicznej, gabarytach oraz dobrym stanie technicznym;*
- 2) *uporządkowanie elewacji budynków z uwzględnieniem zasad ich historycznych podziałów;*
- 3) *w przypadku daleko posuniętych przekształceń odtworzenie historycznej formy obiektu;*
- 4) *utrzymanie możliwie pełnego wyposażenia i wystroju zewnętrznego budynków (detalu architektonicznego, stolarki okiennej i drzwiowej, schodów itp.);*
- 5) *zakaz stosowania pokryć dachowych z blachy dachówkopodobnej;*
- 6) *zastosowanie pokryć historycznie występujących na danym terenie;*
- 7) *usuwanie z elewacji lub dostosowanie do kolorystyki elewacji elementów szpecących (okablowania, anten przekaźnikowych, skrzynek elektrycznych, telekomunikacyjnych, gazowych);*
- 8) *utrzymanie w historycznej formie układu kompozycyjnego cmentarza pomiędzy ul. Przemysłową a Piaskową wraz z elementami historycznej zieleni komponowanej, nawierzchniami, elementami i małej architektury.*

3. *Zasób wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków podlega sukcesywnemu rozpoznaniu i może być aktualizowany.*

§ 15. 1. *Ustala się ochronę stanowisk archeologicznych, oznaczonych na rysunku planu.*

2. W obrębie stanowisk archeologicznych obowiązują przepisy odrębne.

35) Uchwała nr 0007.234.2016 Rady Miejskiej Sulechowie z dnia 21 czerwca 2016 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębach geodezyjnych Pomorsko i Brody

§ 7.1. Na obszarze planu występuje historyczny zespół urbanistyczny miejscowości Brody, wpisany do wojewódzkiej ewidencji zabytków, który zostaje objęty strefą ochrony konserwatorskiej. W strefie tej:

1) ustala się:

a) ochronę osi widokowej ul. Czerwieńskiej i ul. III Dywizji – poprzez zachowanie zlokalizowanych bezpośrednio przy ww. ulicach budynków w obecnej ich formie, tj. zachowanie linii zabudowy, szerokości elewacji frontowej, wysokości i kąta nachylenia połączy od strony ulicy;

b) zachowanie istniejącego rozplanowania zieleni, ul. Czerwieńskiej i ul. III Dywizji – oznaczonego w planie symbolem KDG;

c) stosowanie na nawierzchniach ciągów komunikacyjnych i placów materiałów naturalnych, szczególnie granitu, cegły ceramicznej, kamienia oraz zachowanie istniejących historycznych nawierzchni lub wykorzystanie historycznych materiałów w tym samym miejscu po naprawie uszkodzeń;

d) formę ogrodzeń od strony ulicy KDG jako mur pełny z cegły, kamienia polnego lub na podmurówce i słupkach z cegły, kamienia polnego, z przęsłami z elementów drobnowymiarowych żeliwnych lub stalowych;

e) stosowanie do pokryć dachów spadzistych dachówki ceramicznej;

f) zachowanie podziału parcelacyjnego na terenach MN przyległych do terenów KDG;

2) zakazuje się lokalizacji:

a) reklam wolnostojących lub zasłaniających w sumie ponad 20% ściany frontowej budynku lub których przynajmniej jeden wymiar przekracza 2 m.b.) masztów o wysokości powyżej 10 m;

3) dopuszcza się iluminacje obiektów stałe lub czasowe.

2. Na obszarze planu w obrębie Pomorsko występuje historyczny zespół urbanistyczny miejscowości Pomorsko, wpisany do wojewódzkiej ewidencji zabytków, który zostaje objęty strefą ochrony konserwatorskiej. W strefie tej:

1) ustala się:

a) ochronę osi widokowej ul. Chrobrego – poprzez zachowanie zlokalizowanych bezpośrednio przy ul. Chrobrego budynków w obecnej ich formie, tj. zachowanie

linii zabudowy, szerokości elewacji frontowej, wysokości i kąta nachylenia połaci od strony ulicy;

b) zachowanie istniejącego rozplanowania zieleni, ulicy Chrobrego – oznaczonego w planie symbolem KDG;

c) stosowanie na nawierzchniach ciągów komunikacyjnych i placów materiałów naturalnych, szczególnie granitu, cegły ceramicznej, kamienia oraz zachowanie istniejących historycznych nawierzchni lub wykorzystanie historycznych materiałów w tym samym miejscu po naprawie uszkodzeń;

d) formę ogrodzeń od strony ulicy KDG jako mur pełny z cegły, kamienia polnego lub na podmurówce i słupkach z cegły, kamienia polnego, z przęsłami z elementów drobnowymiarowych żeliwnych lub stalowych;

e) stosowanie do pokryć dachów spadzistych dachówki ceramicznej;

f) zachowanie podziału parcelacyjnego na terenach MN przyległych do terenów KDG;

2) zakazuje się lokalizacji:

a) reklam wolnostojących lub zasłaniających w sumie ponad 20% ściany frontowej budynku lub których przynajmniej jeden wymiar przekracza 2 m.

b) masztów o wysokości powyżej 10 m³) dopuszcza się iluminacje obiektów stałe lub czasowe.

3. W obrębie Pomorsko w odniesieniu do zespołu pałacowo - parkowego wpisanego do rejestru zabytków pod nr 3193, pokazanego na rysunku planu:

1) ustala się nakaz:

a) zachowania istniejącej formy architektonicznej i gabarytów budynków,

b) pokrycia dachu łupkiem;

c) w przypadku wymiany okien i drzwi odtworzenia ich na wzór historyczny pod względem materiału, formy, sposobu otwierania i ilości skrzydeł,

d) ochrony kompozycji i układu parku oraz sposobu kształtowania nawierzchni ciągów komunikacyjnych;

e) ochrony zieleni historycznej zgodnie z zasadami jej pielęgnacji i odtwarzania,

f) prowadzenia prac pielęgnacyjnych drzewostanu zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony przyrody,

g) utrzymania historycznej funkcji parku,

h) prowadzenia wszelkich robót budowlanych zgodnie z przepisami odrębnymi;

2) ustala się zakaz:

a) zabudowy terenu,

b) przekształcenia, zmiany sposobu zagospodarowania i użytkowania terenu,

c) prac budowlanych przykrywających widoczną na elewacji cegłę oraz detale architektoniczne,

d) lokalizacji zewnętrznych urządzeń technicznych, szczególnie instalacji, rur, urządzeń klimatyzacyjnych, anten na elewacjach od strony ogólnodostępnych ciągów komunikacyjnych.

4. W obrębie Pomorsko w odniesieniu do części cmentarza wpisanego do gminnej ewidencji zabytków ustala się:

1) zachowanie i ochronę istniejącej roślinności historycznie komponowanej (drzewa, krzewy, byliny);

2) utrzymanie ścieżek oraz przestrzennego rozplanowania.

5. W odniesieniu do budynków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, pokazanych na rysunku planu:

1) ustala się:

a) utrzymanie istniejącej formy architektonicznej w zakresie bryły, wysokości, geometrii dachu, historycznej kompozycji elewacji widocznych od strony przestrzeni publicznych a także schodów zewnętrznych, ganków, zadaszeń, wieżyczek, lukarn itp.

b) w przypadku daleko idących przekształceń, przywrócenie historycznego wyglądu elewacji co najmniej pod względem rozmieszczenia i proporcji otworów okiennych i drzwiowych oraz detali architektonicznych;

c) zachowanie istniejącej historycznej stolarki lub odtworzenie jej na wzór istniejącej historycznej pod względem formy;

2) zakazuje się lokalizacji zewnętrznych urządzeń technicznych, szczególnie instalacji, rur, urządzeń klimatyzacyjnych, anten na elewacjach widocznych od strony przestrzeni publicznych;

3) przy podejmowaniu wszelkich robót budowlanych należy postępować zgodnie z przepisami odrębnymi.

6. W odniesieniu do obiektów, które zostaną:

1) wpisane do gminnej ewidencji zabytków – obowiązują ustalenia takie, jak dla obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;

2) wpisane do rejestru zabytków – obowiązują ustalenia takie, jak dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków;

3) skreślone z gminnej ewidencji zabytków – ustalenia takie, jak dla obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków nie obowiązują.

7. Obejmuje się ochroną stanowiska archeologiczne wskazane na rysunku planu, którą należy uwzględnić przy zagospodarowywaniu terenu, zgodnie z przepisami odrębnymi.

8. Osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych na obszarze objętym planem odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane postępować zgodnie z przepisami odrębnymi 9. Nie ustanawia się szczególnych zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na ich brak w obszarze objętym planem.

10. Zgodnie z przepisami odrębnymi obowiązuje gminna ewidencja zabytków.

36) Uchwała nr 0007.366.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 czerwca 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębach geodezyjnych Pomorsko i Brody

§ 8.1. Obejmuje się ochroną stanowiska archeologiczne wskazane na rysunku planu, którą należy uwzględnić przy zagospodarowywaniu terenu, zgodnie z przepisami odrębnymi.

2. Osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych na obszarze objętym planem odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane postępować zgodnie z przepisami odrębnymi 3. Nie ustanawia się szczególnych zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na ich brak w obszarze objętym planem.

37) Uchwała nr 0007.367.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 czerwca 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębach geodezyjnych Pomorsko, Mozów i Górki Małe

§ 8.1. Obejmuje się ochroną stanowiska archeologiczne wskazane na rysunku planu, którą należy uwzględnić przy zagospodarowywaniu terenu, zgodnie z przepisami odrębnymi.

2. Osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych na obszarze objętym planem odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane postępować zgodnie z przepisami odrębnymi.

38) Uchwała nr 0007.368.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 czerwca 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Cigacice

§ 8.1. Obejmuje się ochroną obiekty inżynierii wojskowej wskazane na rysunku planu, które należy uwzględnić przy zagospodarowywaniu terenu, zgodnie z przepisami odrębnymi.

2. Osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych na obszarze objętym planem odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane postępować zgodnie z przepisami odrębnymi.

39) Uchwała nr 0007.380.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 20 lipca 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Obłotne i części terenów w obrębie geodezyjnym Krężoły

§ 7. 1. Teren objęty planem miejscowym w części położony jest na obszarze otoczenia zabytkowego układu urbanistyczno – krajobrazowego miasta Sulechów wpisanego do rejestr zabytków pod numerem 58, który zostaje objęty strefą ochrony konserwatorskiej, dla której obowiązują przepisy odrębne oraz następujące ustalenia:

1) ochronę osi widokowych w kierunku kościoła i parku poprzez zachowanie istniejących budynków w obecnej ich formie tj. zachowanie linii zabudowy, szerokości elewacji frontowej, wysokości i kąta nachylenia połaci dachowych,
2) nową zabudowę należy dostosować do historycznej w zakresie skali i bryły.

2. W odniesieniu do budynku wpisanego do gminnej ewidencji zabytków, pokazanego na rysunku planu, obowiązują:

1) zachowanie historycznej formy architektonicznej w zakresie bryły, wysokości, geometrii dachu, historycznej kompozycji elewacji widocznej od strony przestrzeni publicznej oraz elewacji o zachowanej formie zabytkowej,

2) utrzymanie zabytku w dobrym stanie technicznym,

3) w przypadku daleko posuniętych przekształceń, przywrócenie historycznego wyglądu elewacji, co najmniej pod względem rozmieszczenia i proporcji otworów okiennych i drzwiowych oraz detali architektonicznych,

4) dopuszczenie wymiany stolarki okiennej i drzwiowej pod warunkiem odwzorowania stolarki historycznej pod względem formy,

5) zakazuje się ocieplania elewacji frontowych wykończonych cegłą licową, a także posiadających detale architektoniczne,

6) zakazuje się lokalizacji zewnętrznych urządzeń technicznych, szczególnie instalacji, rur, urządzeń klimatyzacyjnych, anten na elewacji widocznej od strony przestrzeni publicznej.

3. Obejmuje się ochroną konserwatorską stanowiska archeologiczne wskazane na rysunku planu, zgodnie z przepisami odrębnymi.

4. W przypadku natrafienia podczas robót budowlanych lub ziemnych na przedmiot o cechach zabytku zastosowanie mają przepisy odrębne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

40) Uchwała nr 0007.416.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 25 września 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębach geodezyjnych: Górki Małe, Cigacice i Górzykowo

§ 7.1. Na obszarze planu występuje historyczny zespół urbanistyczny miejscowości Cigacice, wpisany do wojewódzkiej ewidencji zabytków, który zostaje objęty strefą ochrony konserwatorskiej. W strefie tej:

2) ustala się:

a) ochronę osi widokowych – poprzez zachowanie zlokalizowanych bezpośrednio przy ulicach budynków w obecnej ich formie, tj. zachowanie linii zabudowy, szerokości elewacji frontowej, wysokości i kąta nachylenia połaci od strony ulicy,

b) zachowanie istniejącego rozplanowania zieleni,

c) stosowanie na nawierzchniach ciągów komunikacyjnych i placów materiałów naturalnych, szczególnie granitu, cegły ceramicznej, kamienia oraz zachowanie istniejących historycznych nawierzchni lub wykorzystanie historycznych materiałów w tym samym miejscu po naprawie uszkodzeń,

d) formę ogrodzeń od strony ulic jako mur pełny z cegły, kamienia polnego lub na podmurówce i słupkach z cegły, kamienia polnego, z przęsłami z elementów drobnowymiarowych żeliwnych lub stalowych,

e) stosowanie dachów dwuspadowych o kącie nachylenia połaci mieszczącym się w przedziale 40° – 45° krytych dachówką ceramiczną,

f) zachowanie podziału parcelacyjnego;

3) zakazuje się:

a) lokalizacji reklam wolnostojących lub zasłaniających w sumie ponad 20% ściany frontowej budynku lub których przynajmniej jeden wymiar przekracza 2 m,

b) lokalizacji masztów o wysokości powyżej 10m,

c) ocieplania elewacji ceglanych lub posiadających detal architektoniczny;

4) dopuszcza się iluminacje obiektów stałe lub czasowe.

2. W odniesieniu do budynków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków oznaczonych na rysunku planu:

1) ustala się:

a) utrzymanie istniejącej formy architektonicznej w zakresie bryły, wysokości, geometrii dachu, historycznej kompozycji elewacji widocznych od strony przestrzeni publicznych, a także schodów zewnętrznych, ganków, zadaszeń,

wieżyczek, lukarn itp.,

b) w przypadku daleko idących przekształceń, przywrócenie historycznego wyglądu elewacji co najmniej pod względem rozmieszczenia i proporcji otworów okiennych i drzwiowych oraz detali architektonicznych,

c) zachowanie istniejącej historycznej stolarki lub odtworzenie jej na wzór istniejącej historycznej pod względem formy;

2) zakazuje się lokalizacji zewnętrznych urządzeń technicznych, szczególnie instalacji, rur, urządzeń klimatyzacyjnych, anten na elewacjach widocznych od strony przestrzeni publicznych;

3) przy podejmowaniu wszelkich robót budowlanych należy postępować zgodnie z przepisami odrębnymi.

3. Dla obiektów, które zostaną włączone do zasobów gminnej ewidencji zabytków – obowiązują ustalenia dotyczące obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

4. Dla obiektów skreślonych z gminnej ewidencji zabytków – ustalenia dotyczące obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie obowiązują.

5. Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków – obowiązują ustalenia dotyczące obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

6. Obejmuje się ochroną stanowiska archeologiczne wskazane na rysunku planu, którą należy uwzględnić przy zagospodarowywaniu terenu, zgodnie z przepisami odrębnymi.

7. Osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych na obszarze objętym planem odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane postępować zgodnie z przepisami odrębnymi.

8. Nie ustanawia się szczególnych zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na ich brak w obszarze objętym planem.

9. Zgodnie z przepisami odrębnymi obowiązuje gminna ewidencja zabytków.

41) Uchwała nr 0007.439.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 listopada 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Krężoły i części terenów w obrębie geodezyjnym 1 miasta Sulechów

§ 7.1. Obszar objęty planem miejscowym w części – tereny objęte w załączniku nr 3 i nr 4, zlokalizowany jest w granicach strefy ochrony konserwatorskiej otoczenia zabytkowego zespołu urbanistyczno-krajobrazowego miasta Sulechów, wpisanego do rejestru zabytków pod numerem 58.

2. Na obszarze objętym planem znajdują się: budynek wpisany do gminnej

ewidencji zabytków.

3. W związku z występowaniem w obszarze planu strefy ochrony konserwatorskiej, o której mowa w ust. 1, obowiązują zasady konserwatorskie, w szczególności:

- 1) ochrona osi widokowych w kierunku kościoła i parku, poprzez zachowanie istniejących budynków w obecnej ich formie tj. zachowanie linii zabudowy, szerokości elewacji frontowej, wysokości i kąta nachylenia połaci dachowych,
- 2) nową zabudowę należy dostosować do historycznej w zakresie skali i bryły.

4. Dla budynku wpisanego do gminnej ewidencji zabytków, o którym mowa w ust. 2 i pokazanego na rysunku planu – teren objęty w załączniku nr 3, określa się zasady ochrony uwzględniające w szczególności:

- 1) zachowanie historycznej formy architektonicznej w zakresie bryły, wysokości, geometrii dachu, historycznej kompozycji elewacji widocznej od strony przestrzeni publicznej oraz elewacji o zachowanej formie zabytkowej,
- 2) utrzymanie zabytku w dobrym stanie technicznym,
- 3) w przypadku daleko posuniętych przekształceń, przywrócenie historycznego wyglądu elewacji co najmniej pod względem rozmieszczenia i proporcji otworów okiennych i drzwiowych oraz detali architektonicznych,
- 4) dopuszczenie wymiany stolarki okiennej i drzwiowej jedynie pod warunkiem odwzorowania stolarki historycznej pod względem formy,
- 5) zakazuje się ocieplania elewacji frontowych wykończonych cegłą licową, a także posiadających detale architektoniczne,
- 6) zakazuje się lokalizacji zewnętrznych urządzeń technicznych, szczególnie instalacji, rur, urządzeń klimatyzacyjnych, anten na elewacji widocznej od strony przestrzeni publicznej.

5. W przypadku natrafienia podczas robót budowlanych lub ziemnych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem obowiązują przepisy odrębne

42) Uchwała nr 0007.441.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 listopada 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Krężoły

§ 7.1. Obszar objęty planem miejscowym w całości zlokalizowany jest w granicach strefy ochrony konserwatorskiej otoczenia zabytkowego zespołu urbanistyczno-krajobrazowego miasta Sulechów, wpisanego do rejestru zabytków pod numerem 58.2. W przypadku natrafienia podczas robót budowlanych lub ziemnych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on

zabytkiem obowiązują przepisy odrębne.

43) Uchwała nr 0007.443.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 listopada 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym 2 miasta Sulechów

§ 7.1. Obszar objęty planem miejscowym w całości zlokalizowany jest w granicach strefy ochrony konserwatorskiej zabytkowego zespołu urbanistyczno-krajobrazowego miasta Sulechów, wpisanego do rejestru zabytków pod numerem 58 i stanowiska archeologicznego numer 24 Sulechów – miasto (AZP-59-15/40).

2. Na obszarze objętym planem znajdują się: budynek wpisany do rejestru zabytków pod numerem 2989 oraz mury miejskie Sulechowa wpisane do rejestru zabytków pod numerem 146.3. W związku z występowaniem w obszarze planu strefy ochrony konserwatorskiej, o której mowa w ust. 1, obowiązują zasady konserwatorskie, w szczególności:

1) ochrona osi widokowych w kierunku kościoła, zamku, murów i ratusza poprzez zachowanie istniejących budynków w obecnej ich formie tj. zachowanie linii zabudowy, szerokości elewacji frontowej, wysokości i kąta nachylenia połaci dachowych,

2) nową zabudowę należy dostosować do historycznej w zakresie skali i bryły,

3) stosowanie do pokryć dachów spadzistych dachówki ceramicznej albo materiałów imitujących tradycyjne pokrycia,

4) zakazuje się lokalizacji obiektów i elementów dysharmonizujących jak blaszane garaże, kontenery,

5) zakazuje się stosowania materiałów zewnętrznych niezgodnych z charakterem historycznej zabudowy, w tym blachy falistej, okładzin typu siding, ogrodzeń z prefabrykowanych elementów betonowych,

6) zakazuje się lokalizacji masztów o wysokości powyżej 10m.

4. Dla budynku wpisanego do rejestru zabytków, o którym mowa w ust. 2 i pokazanego na rysunku planu, określa się zasady ochrony uwzględniające w szczególności:

1) zachowanie historycznej formy architektonicznej w zakresie bryły, wysokości, geometrii dachu, historycznej kompozycji elewacji widocznej od strony przestrzeni publicznej,

2) utrzymanie zabytku w dobrym stanie technicznym,

3) w przypadku daleko posuniętych przekształceń, przywrócenie historycznego wyglądu elewacji co najmniej pod względem rozmieszczenia i proporcji otworów

okiennych i drzwiowych oraz detali architektonicznych,

4) konieczność przeprowadzania badań stratygraficznych przed podjęciem prac remontowych,

5) dopuszczenie wymiany stolarki okiennej i drzwiowej jedynie pod warunkiem odwzorowania stolarki historycznej pod względem materiału, formy, sposobu otwierania oraz ilości skrzydeł, zgodnie z ich stanem pierwotnym,

6) zakazuje się ocieplania elewacji frontowych wykonanych cegłą licową, a także posiadających detale architektoniczne,

7) zakazuje się nadbudowy i rozbudowy,

8) zakazuje się umieszczania reklam o wymiarach powyżej 1,5 m²,

9) zakazuje się lokalizacji zewnętrznych urządzeń technicznych, szczególnie instalacji, rur, urządzeń klimatyzacyjnych, anten na elewacjach widocznych od strony przestrzeni publicznych.

5. Obejmuje się ochroną konserwatorską stanowisko archeologiczne, o którym mowa w ust. 1, zgodnie z przepisami odrębnymi.

6. Obejmuje się ochroną konserwatorską mur miejski pokazany na rysunku planu zgodnie z przepisami odrębnymi.

7. W przypadku natrafienia podczas robót budowlanych lub ziemnych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem obowiązują przepisy odrębne.

44) Uchwała nr 0007.468.2017 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 grudnia 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Nowy Świat w gminie Sulechów

§ 6. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1) dla nowo odkrytych stanowisk archeologicznych, obowiązuje wymóg przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi a także weryfikacja i uzupełnienie stosownych ewidencji i wykazów;

2) w przypadku natrafienia podczas prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem obowiązują przepisy odrębne.

45) Uchwała nr 0007.535.2018 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 19 czerwca 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Brzezie k. Sulechowa.

§ 14. 1. Ustala się ochronę konserwatorską obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, posiadających wysokie wartości kulturowe:

1) dom przy ul. Stanisława Lema 26;

2) dom przy ul. Władysława Orkana 7;

3) zabytkowa aleja drzew (ul. Juliusza Słowackiego i ul. Stanisława Lema).

2. Dla obiektów, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 2, obowiązują następujące ustalenia i wymogi ich ochrony:

1) nakaz zachowania historycznej formy architektonicznej w zakresie brył, wysokości, geometrii dachu, historycznej kompozycji eksponowanych elewacji oraz elewacji o zachowanej formie zabytkowej;

2) zakaz ocieplania elewacji frontowych wykończonych cegła licową, a także posiadających detal architektoniczny i inne dekoracje;

3) dopuszcza się wymianę stolarki okiennej i drzwiowej jedynie pod warunkiem odwzorowania stolarki historycznej pod względem formy;

4) nakaz uporządkowania elewacji budynków zgodnie z ich historyczną formą;

5) zakaz lokalizacji na eksponowanych elewacjach urządzeń technicznych naruszających jej kompozycję;

6) nakaz stosowania kolorystyki i materiałów nawiązujących do tradycyjnych lokalnych rozwiązań;

7) zakaz stosowania okładzin ściennych typu „siding”;

8) nakaz stosowania historycznego rodzaju pokrycia dachowego.³ Dla alei, o której mowa w ust. 1 pkt 3, obowiązują następujące ustalenia i wymogi jej ochrony:

1) lokalizacja projektowanych zjazdów bez kolizji z zabytkową aleją;

2) prace przy zabytku za pozwoleniem konserwatorskim, zgodnie z przepisami odrębnymi.

4. Na obszarze objętym planem w przypadku odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem obowiązują przepisy odrębne.

46) Uchwała nr 0007.203.2020 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 18 lutego 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w obrębie Nowy Świat.

§ 9 ust. 2. Osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych na obszarze objętym planem odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane postępować zgodnie z przepisami odrębnymi.

47) Uchwała nr 0007.218.2020 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 21 kwietnia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębach geodezyjnych: 3 miasta Sulechów, Brzeziny k. Sulechowa, Mozów i Kije.

§ 5. 1. Ustala się w ust. 2 i 3 zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków z uwagi na znajdujące się w obszarze planu relikty dawnych cegielni oraz niżej wymienione stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

- 1) Sulechów 2 (AZP 58-15/2);
- 2) Sulechów 3 (AZP 58-15/17);
- 3) Sulechów 2 (AZP 58-15/23);
- 4) Sulechów 21 (AZP 58-15/24);
- 5) Sulechów 14 (AZP 59-15/27);
- 6) Sulechów 22 (AZP 59-15/46).

2. Przy prowadzeniu prac ziemnych w granicach i w bezpośrednim sąsiedztwie zabytków archeologicznych wymienionych w ust.1 mają zastosowanie przepisy odrębne.

3. Osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych na obszarze objętym planem odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane postępować zgodnie z przepisami odrębnymi.

4. Nie ustanawia się zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na brak takich elementów w obszarze planu.

48) Uchwała nr 0007.239.2020 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 18 sierpnia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów w obrębie geodezyjnym Krężoły.

§ 7. 1. Część terenu objętego planem, oznaczona na rysunku, zlokalizowana jest na obszarze w promieniu 1 km od granicy ścisłej ochrony wyznaczonej w decyzji o wpisie do rejestru zabytków zespołu urbanistyczno – krajobrazowego miasta Sulechowa pod nr 58 z dnia 07.09.1957 r. i 2164 z dnia 31.01.1975 r. Nowa zabudowa na tym obszarze powinna zostać dostosowana do charakteru historycznej zabudowy miasta poprzez formę architektoniczną, gabaryty, geometrie dachu wraz z kątami nachylenia połaci dachowych, a także sposób jego wykończenia.

2. Na obszarze objętym planem zlokalizowane są stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków: stanowisko Krężoły 1 (AZP 58-15/3) oraz Krężoły 2 (AZP 58-15/4). W przypadku prowadzenia prac ziemnych na ww. obszarach obowiązują przepisy odrębne.

3. Osoby, które w trakcie prowadzenia robót budowlanych na obszarze objętym planem odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane postępować zgodnie z przepisami odrębnymi.

4. Nie ustanawia się szczególnych zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na ich brak w obszarze objętym planem.

5. Zgodnie z przepisami odrębnymi obowiązuje gminna ewidencja zabytków.

6. Nie ustanawia się szczególnych zasad ochrony krajobrazu kulturowego z uwagi na brak elementów podlegających ochronie.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Sulechów, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Gmina Sulechów posiada gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowany w 2006 r. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Przenikanie się przez wieki kultur i religii kilku narodów miało wpływ na wykształcony w długim procesie historycznym dorobek dziedzictwa kulturowego, którego spadkobiercami i depozytariuszami są obecni mieszkańcy gminy Sulechów. Powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków. Do zabytków nieruchomych, zgodnie z art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r., należą: krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji. Zabytki są nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także ma znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki. Stan zachowania dziedzictwa stanowi szansę zrównoważonego rozwoju gminy, zależną od zaangażowania lokalnej społeczności w jego utrzymanie i wykorzystanie. Na terenie gminy Sulechów wśród zasobu obiektów zabytkowych, których stan zachowania jest zróżnicowany, szczególnie cenne walory przedstawiają:

BUKÓW

Wieś wymieniana w dokumentach kapituły generalnej cystersów – wzmianka o opatach z Bukowa - w latach 1279 i 1280, w XV w. należała do rodziny von Kalckreuth, w 1550 r. podzielona na dwa folwarki – „górnny” należący do rodziny Kalckreuth i „dolny” do Hansa von Unrunh. W 2 poł. XVI w. wieś została podzielona na pięć części między rodziny: von Kalckreuth, von Unrunh, von Sack, von Schenkendorf i von Müstischen. Kolejna zmiana i podział nastąpiły na pocz. XIX w. Jedną z trzech wydzielonych części wsi zakupił Georg Wilhelm von Finck, który naprzeciw „górnego folwarku”, przy drodze prowadzącej z Bukowa do Kalska, wznosił okazałą siedzibę mieszkalną i rozbudował folwark. Majątek zmieniał jeszcze wielokrotnie właścicieli. Zespół pałacowo-folwarczny otoczony parkiem krajobrazowym, za którym od wschodu rozciąga się obszerne

podwórze gospodarcze.

PAŁAC wzniesiony w 2 ćw. XIX w., murowany z cegły, tynkowany, na rzucie zbliżonym do litery „U” z poprzecznymi skrzydłami zamkniętymi trójbocznymi aneksami, z prostokątnymi ryzalitami i półkolistymi oraz prostokątnymi aneksami. Eklektyczny budynek z przewagą cech neorenesansowych, znacznie rozczłonkowany, zróżnicowany w wysokościach, z dominantą wieży w fasadzie. W całości podpiwniczony. Korpus i skrzydła boczne dwukondygnacyjne, nakryte dachami - czterospadowym korpus i trójspadowymi wysunięte partie skrzydeł. Między skrzydłami podpiwniczony taras z otwartymi trzema arkadami, poprzedzony jednobiegowymi schodami. Pośrodku fasady czterokondygnacyjna, kwadratowa wieża o obniżonych dwóch kondygnacjach górnych, czwarta kondygnacja ażurowa, o arkadowych ścianach. Ściany budynku przepływają różnego kształtu otwory okienne i drzwiowe. Elewacje zdobione bogatym detalem architektonicznym. W 1931 r. ówczesny właściciel Erich Schulz przeprowadził renowację pałacu. Po wojnie budynek był użytkowany m.in. przez PGR, które odnowiło elewacje. Obecnie obiekt jest własnością Gminy Sulechów, zaadaptowany na szkołę. Budynek utrzymany w dostatecznym stanie. Gmina przewiduje jego rewitalizację.

PARK założony w 2 poł. XIX w., o powierzchni ok.4 ha, na planie prostokąta, o swobodnej kompozycji, nawiązującej do stylu krajobrazowego. Założenie oparto na wprowadzeniu różnorodnych gatunków drzew, na ich formach pokrojowych, barwach i efektach plastycznych. Wśród starodrzewu, który zachował charakter drzew pomnikowych – dęby, lipy, kasztanowce - umiejętnie zostały wplecione grupy drzew wiekowo młodszych oraz pojedynczo drzewa aklimatyzowane np. platan klonolistny, tulipanowiec amerykański, miłorząb dwukłapowy. Układ przestrzenny parku zachował się w swoich pierwotnych zarysach. W centralnej części założenia istnieje niewielka polana z murawą trawiastą, obecnie boisko szkolne. W północnej części zachowały się ślady po cmentarzu byłych właścicieli majątku. Park utrzymany w dostatecznym stanie; usunięto samosiewny, dziczące krzewy. Gmina Sulechów przewiduje jego rewitalizację.

BUDYNKI FOLWARCZNE wzniesione głównie w 4 ćw. XIX w., zamykają z trzech stron prostokątny w rzucie plac obszernego podwórze gospodarczego. Jego południową pierzeję tworzą stajnia ze spichlerzem i obora, pomiędzy którymi znajduje się główny wjazd na podwórze, a północno-wschodnią pierzeję owczarnia. Budynki na rzucie prostokąta, wzniesione z ciosanego kamienia

polnego i cegły ceramicznej, nieotynkowane. Wcześniej użytkowane przez PGR, obecnie prywatny właściciel przewiduje ich przekazanie na cele społeczne, w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych w gminie.

KALSK

Wieś wzmiankowana w 1385 r. Około 1500 r. należała do rodu von Löben. W 2 ćw. XVI w. została podzielona między rodziny von Bornstädt i von Löben. Jednak od początku XVII w. już cała wieś należała do rodu von Bornstädt, którzy władali nią do końca XVIII w. Na przełomie XVII i XVIII w. wzniesiona została w Kalsku pierwsza siedziba szlachecka. W 1792 roku majątek odkupił Ludwig von Sydow. W rękach jego spadkobierców majątek pozostawał do czasu zakończenia II wojny światowej. W 3 ćw. XIX w. z inicjatywy Otta von Sydow przebudowano pałac i założono park krajobrazowy, który otoczył rezydencję od północy i zachodu. Od wschodu dawny dziedziniec reprezentacyjny zagospodarowany został ozdobnie zakomponowaną zielenią, za nim znajduje się częściowo zachowana zabudowa folwarczna. Od strony południowej przylega teren kościoła.

KOŚCIÓŁ FILIALNY p.w. Matki Bożej Częstochowskiej, z pocz. XVI w., rozbudowany w 1826 r. Pierwszy kościół istniał już w XII-XIII w. W 1375 r. parafia należała do diecezji poznańskiej. Od 1526 r. znajdowała się w rękach protestantów. Późnogotycki kościół orientowany, murowany z kamienia i cegły, na rzucie prostokąta z kwadratową w planie wieżą od zachodu i poligonalnie zamkniętym, węższym od korpusu nawowego prezbiterium od wschodu. Od strony północnej przylega do prezbiterium prostokątna w planie zakrystia. Wieża kościoła jest murowana do wysokości ścian bocznych, wyżej ustrój konstrukcyjny słupowo-ryglowy z zastrzałami, od zewnątrz oszalowana. Zakończona okapem, przechodzącym w ośmioboczny stożkowy hełm zwieńczony iglicą z kulą. Okap i hełm wieży pokryte gontem. Nad korpusem nawy dach dwuspadowy. Nad prezbiterium i zakrystią niższy dach trójspadowy, kryte gontem. Elewacje przepruwają wąskie okna zamknięte półkoliście. W zachodniej ścianie wieży i w elewacji południowej nawy znajdują się uskokowe portale o rzadko spotykanym wykroju w tzw. ośli grzbiet. Kościół w swojej zasadniczej formie pochodzi z pocz. XVI w. Drewniana wieża nadbudowana w 1826 r. Wnętrze jednonawowe z ciekawą strefą ścian, które zostały rozczłonkowane ostrołukowymi wnękami. Nawa i prezbiterium przykryte są pozornymi sklepieniami kolebkowymi. Wyposażenie kościoła współczesne. Remont kapitalny przeprowadzono w latach 1957-1959. Wykonano wówczas nowe

pokrycie dachu gontem oraz usunięto tynki z elewacji odsłaniając lico murów, we wnętrzu wprowadzono nowe elementy wyposażenia m.in. ołtarz, empore zachodnią, ławki oraz boazerię. Kolejny remont w latach osiemdziesiątych. W 1990 r. przełożono pokrycie dachu. W 2012 r. wymieniono pokrycie dachowe na nowy gont drewniany, a także dokonano wymiany odeskowania ścian szczytowych. Wymieniono rynny i rury spustowe oraz instalację odgromową. W 2019 r. wykonano remont posadzki w kościele, w czasie którego odsłonięto znaczne fragmenty historycznej posadzki (fragment wyeksponowany w formie „świadka”) oraz prace konserwatorsko-restauratorskie większości okien witrażowych.

PAŁAC zbudowany został na przełomie XVII i XVIII w. Przebudowany w 2 poł. XIX w. Wówczas powiększono go przez dobudowanie od północy skrzydła bocznego. W latach 1910-1920 dobudowano skrzydło południowe. Budynek eklektyczny wzniesiony na planie podkowy z ośmioboczną wieżą w północno-wschodnim narożniku. Bryła rezydencji dwukondygnacyjna, podpiwniczona, zaakcentowana ryzalitem i pseudo ryzalitem z dobudówką oraz trójkondygnacyjną wieżą zwieńczoną krenelażem. Korpus nakryty dachem czterospadowym z naczółkiem od południa. Nad skrzydłem północnym dach trójspadowy, a nad południowym niższy – dwuspadowy. W elewacji frontowej trójosiowy ryzalit z głównym wejściem i gankiem wspartym na dwóch kolumnach, na którym wmurowana jest kamienna tablica z kartuszem przedstawiającym herb rodziny von Sydow. Po lewej stronie ryzalitu, na wysokości piętra znajduje się balkon podtrzymywany trzema kolumnami, a pod nim drugie wejście do budynku. Centralną część elewacji tylnej korpusu zajmuje pseudo ryzalit nakryty trójspadowym daszkiem. Do wysokości okien poddasza dostawiona jest jednoosiowa dobudówka zwieńczona trójkątnym szczytem. Na elewacji północnej znajduje się zadaszony taras. Elewacje bogato zdobione dekoracją architektoniczną. Wewnątrz pałacu zachowały się elementy historycznego wystroju. Po wojnie pałac miał wielu użytkowników. Od 1998 r. w posiadaniu Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie, Instytutu Zarządzania i Inżynierii Rolnej. Wówczas też obiekt wyremontowano i zaadaptowano na potrzeby uczelni. W 2016 r. przeprowadzono remont pomieszczeń zajmowanych przez laboratorium. Obiekt utrzymany w dobrym stanie technicznym.

KLEPSK

Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1314 r. Wówczas należała do komesa Jaktora i jego żony Jadwigi. W 1341 r. wymieniani byli jako

współwłaściciele Heinz Wolgast oraz Tydekin i Hennig Brederlowie. W latach 1385 -1388 właścicielami wsi byli Hannus de Calkruthe i Fricz Treppelen. którzy jako właściciele wymieniani są jeszcze w latach późniejszych. W 1438 r. osiedlił się tutaj Henryk Unruh, pierwszy z przedstawicieli rodu, w którego posiadaniu była wieś do pocz. XVII w. Następnie właścicielami były m.in. rody: von Kalckreuth i von Troschke. W 1844 r. wieś została sprzedana Królewskiemu Towarzystwu Handlu Morskiego. Ostatnimi właścicielami wsi byli Philipsbornowie.

KOŚCIÓŁ FILIALNY p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, obecnie rzymskokatolicki, Pomnik Historii, usytuowany w centrum wsi, na zboczu niewielkiego wzniesienia opadającego w kierunku północnym. Wzniesiony w 2 poł. XIV w. jako budynek w całości drewniany o konstrukcji zrębowej, którego jedna ze ścian, z charakterystycznym oknem szczelinowym, zachowana w budowlu do dzisiaj. W latach 1586 -1614 nastąpiła przebudowa i adaptacja kościoła do obrządku luterańskiego. Przebudowano wówczas ściany boczne prezbiterium i nawy z konstrukcji zrębowej na konstrukcję szachulcową z wypełnieniem ceglany. We wnętrzu pojawiły się emporie, obiegające całość budowli. Na zewnątrz kościoła dostawiono przedsionek prowadzący na emporę południową. Pozorne sklepienie prezbiterium, strop nawy i ściana tęczowa zostały pokryte polichromiami, głównie o tematyce biblijnej. W 1657 r. dobudowano wieżę, w miejscu średniowiecznej, która spłonęła podczas wojny trzydziestoletniej. Kościół orientowany, założony na prostym rzucie składającym się z niewielkiej, zbliżonej do kwadratu nawy, węższego, prostokątnego prezbiterium od strony wschodniej i przylegającej od zachodu wieży na planie kwadratu, zwieńczonej iglicą. Od północy do prezbiterium, na całej jego długości, przylega dwukondygnacyjna przybudówka podzielona poprzecznie na dwie części – większą zakrytą oraz mniejszą kruchtę. Od strony zachodniej, do przybudówki przylega parterowa kaplica założona na rzucie zbliżonym do kwadratu, wchodząca w obręb nawy. Wzdłuż ściany północnej nawy biegnie zewnętrzna klatka schodowa. Świątynia nakryta dachem wielopołaciowym, gontem. W kościele systematycznie przeprowadzane są prace remontowo-konserwatorskie budynku, jego cennego wyposażenia i wielobarwnego wystroju malarsko-snycerskiego. W 2019 r. przeprowadzono konserwację i restaurację ściany wschodniej kościoła oraz polichromowanego fryzu na belce tęczowej.

CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY założony na planie zbliżonym do prostokąta, otoczony obecnie kamiennym murem od strony zachodniej, północnej i południowej z zachowanymi szczątkowo nagrobkami. Wejście na teren

cmentarza prowadzi przez pięć bram, z których cztery związane są z kościołem, natomiast piąta znajduje się od strony południowej na osi alei lipowej, zachowanej z dawnego układu cmentarza.

Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 15 marca 2017 roku kościół wraz z jego otoczeniem uznano za pomnik historii „ze względu na wartości historyczne i naukowe oraz autentyczność substancji, drewnianego kościoła o konstrukcji szkieletowej, z zachowanymi relikiami gotyckiej świątyni w konstrukcji zrębowej oraz niezwykle bogatą nowożytną dekoracją snycerską i malarską wnętrza, powstałą w duchu sztuki luterańskiej, będącego świadectwem przenikania tradycji i inspiracji artystycznych na polsko-niemieckim pograniczu kulturowym”.

KRUSZYNA

Wieś wymieniana w 1501 r jako Krawsze, zaś w 1587 r. jako Kruszyna, podzielona na trzy części. Pod koniec XVIII w. wymieniane są trzy majątki rycerskie, należące do rodzin Lange, Bohne i Steinbart. Właścicielami majątku, w którym zbudowano na przełomie XVIII i XIX w. pałac, był ród von Steinbart. Natomiast pod koniec XIX w. właścicielami został ród von Rahm. Ostatnim przedstawicielem rodu i właścicielem pałacu przed II wojną światową był dr Fritz Rahm.

PAŁAC wzniesiony na przełomie XVIII/XIX w. na zachodnim krańcu wsi. Budynek jednokondygnacyjny, murowany, na wyniesionym podpiwniczeniu, założony na rzucie litery U, o krótkich skrzydłach bocznych od strony południowej. Wtórnie wprowadzono do budynku frontowy ryzalit, poprzedzony reprezentacyjnymi, wysokimi schodami. Bryła główna nakryta wysokim dachem czterospadowym, skrzydła boczne – trójspadowym, ryzalit dachem dwuspadowym, kryte dachówką ceramiczną. Elewacje z zachowanym detalem architektonicznym. Wnętrza pałacu przebudowane w latach 60. XX w. na potrzeby placówki oświatowej. Obecnie siedziba Centrum Usług Socjalnych OPS Sulechów. Wielokrotnie remontowany, obecnie zmodernizowany.

DWÓR (rządcówka), położony w obrębie dawnego założenia dworsko-folwarcznego, we wschodniej części wsi. Budynek klasycystyczny, wzniesiony w 1816 r., pierwotnie na rzucie prostokąta, z czworobocznym portykiem od strony frontowej wspartym na sześciu kanelowanych kolumnach, poprzedzonym wachlarzowymi schodami. Murowany, podpiwniczony, parterowy, nakryty dachem dwuspadowym z dachówki ceramicznej. Powiększony na przełomie XIX i XX w. o czworoboczny aneks przy elewacji bocznej, nakryty dachem płaskim. Wnętrza

dworu przebudowano w latach 80. XX w. Obiekt po remoncie, w dobrym stanie, obecnie stanowi własność prywatną.

ŁĘGOWO

Pierwsza wzmianka na temat Łęgowa pochodzi z 1346 r., wymieniany był wówczas Hans von Unruh, właściciel wsi. W 1448 r. Łęgowo należało do Wolfa von Nassow, od 1538 r. przez kilkadziesiąt lat do potomnych Adolpha von Sack. Na przełomie XVII i XVIII wieś należała do rodu von Knebelndorf, a ok. 1761 r. była we władaniu rodziny von Schenkendorff. Od 1838 r. ponownie znalazła się w rękach rodziny von Unruh, która w południowo-wschodniej części wsi, w obrębie rozległego założenia folwarcznego, wybudowała dwupiętrową siedzibę i założyła park. W latach 1903 -1929 właścicielami majątku była rodzina von Sydow. Pałac wzniesiono w 4 ćw. XIX w., większość zabudowań folwarcznych pochodzi również z tego samego okresu. Najstarszym obiektem, z 1 ćw. XIX w., jest budynek oficyny pałacowej. Budynki zlokalizowano przy dwóch równoległych dziedzińcach – głównym i mniejszym gospodarczym. Przy większym zlokalizowane są: po stronie północnej pozostałości obory z gołębnikiem, po stronie południowej zrujnowany pałac z parkiem, w pierzei zachodniej oficyna pałacowa i budynek stodoły z częścią mieszkalną, między którymi znajduje się główny wjazd na dziedziniec. Pierzeję wschodnią tworzą budynki: stajnia, ob. magazyn, obora, budynek mieszkalny nr 53. Przylegające do budynku pierwotnie, stodoła i spichlerz nie istnieją.

PAŁAC o cechach eklektycznych, wzniesiony na planie prostokąta, murowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny. Bryła urozmaicona była ryzalitami oraz klatką schodową dostawioną do elewacji bocznej. Fasada frontowa podkreślona ryzalitem z wejściem głównym poprzedzonym gankiem ze schodami zewnętrznymi. W 1989 r. budynek adaptowano na cele oświatowe, lecz remont generalny zakończył się pożarem. Odtąd obiekt popadał w ruinę, zachowane tylko ściany konstrukcyjne. OFICYNA jest budynkiem murowanym z cegły, w górnych partiach ściany w konstrukcji szachulcowej. Założona na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjna z użytkowym poddaszem, kryta dachem dwuspadowym z naczółkami, pokryta dachówką karpiówką. Wielokrotnie przebudowywana, zachowała pierwotną formę architektoniczną.

STODOŁA Z CZĘŚCIĄ MIESZKALNĄ, wzniesiona w latach 1904-1911, z kamienia łamanego i cegły, elewacje tynkowane. W części północnej dom mieszkalny, w części środkowej i południowej trójprzejazdowa stodoła, obecnie zrujnowana. Budynek stodoły usytuowany jest w granicy z dziedzińcem

mniejszym, stanowiąc jego wschodnią pierzeję, zaś południową zajmują dwa budynki mieszkalne. Po zachodniej stronie usytuowany jest lamus, wzniesiony ok. 1870 r. z cegły i kamienia w przyziemiu oraz konstrukcji szachulcowej z wypełnieniem ceglany na wysokości piętra, na rzucie prostokąta z dobudowanym skrzydłem. Każda część nakryta odrębnym dachem dwuspadowym z dachówki ceramicznej. Północną pierzeję zamyka dawna owczarnia, po stronie południowej, na osi wjazdu do zespołu czworak z 2 poł. XIX w., konstrukcji szachulcowej z wypełnieniem ceglany, na rzucie prostokąta, parterowy z wysokim użytkowym poddaszem, przykryty wysokim dachem dwuspadowym. Przeprowadzane bieżące naprawy i remonty zmieniły w części formę architektoniczną budynku. Pałac oraz budynki mieszkalne i folwarczne stanowią własność prywatną.

MOZÓW

Wieś o średniowiecznej metryce, wzmiankowana w 1305 r. W 1404 r. stanowiła własność Mikołaja z Krzyżowej z rodu Wadowiczów. Od XVI w. była podzielona na dwa majątki rycerskie. Podział między dwóch właścicieli utrzymał się do XIX w. Wówczas właścicielami były rodziny: von Angern i von Bornsdorf. Ostatnimi właścicielami dóbr była rodzina von Wenzel.

OFICYNA. We wschodniej części wsi zlokalizowane są pozostałości założenia dworsko-folwarcznego, powstałego na przełomie XVIII/XIX w. Obecnie całe założenie mocno zdegradowane. Z zabudowy dworskiej zachowała się tylko oficyna z pocz. XIX w., usytuowana na obszarze resztówki parku ze starodrzewem. Budynek murowany z cegły, parterowy na rzucie prostokąta, przykryty mansardowym dachem. Wejście w pseudoryzalicie na osi fasady. Elewacje przebudowane, ze zmianą wielkości i rozmieszczenia otworów okiennych.

OKUNIN

Wieś posiada średniowieczną metrykę. Dobra rycerskie, których właścicielem był Asmus von Troschke, wymieniane są w 1553 r. Od końca XVII do połowy XVIII wieku należały do rodziny von Knobelsdorff. Od 1753 r. do zakończenia II wojny światowej stanowiły własność rodu von Zimmermann. Na przełomie XVIII i XIX w. wzniesiono we wschodniej części wsi dwór, który pierwotnie stanowił jeden z głównych elementów założenia folwarcznego, zakomponowanego wokół nieregularnego pięciobocznego podwórza gospodarczego. Od południowego wschodu do dworu przylega niewielki park krajobrazowy, założony wzdłuż strumienia.

DWÓR klasycystyczny z ok. 1800 r., murowany z cegły, otynkowany, podpiwniczony, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty wysokim dachem mansardowym. Wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, z mocno wysuniętym piętrowym ryzalitem na osi fasady. W końcu XIX w. dobudowano poprzeczne, szersze, parterowe skrzydło od północy, nakryte dachem płaskim z papy, a na jego styku ze ścianą starszej części znajdują się dwa wysokie, ozdobne kominy. Elewacje ze skromnym detalem architektonicznym, zasłonięte przez gęsto rosnące krzewy wokół. W budynku nie przeprowadzano remontów od 1945 r., obecnie w ruinie. W bardzo złym stanie jest również park. Obiekty stanowią własność prywatną.

POMORSKO

Pierwsza wzmianka źródłowa o miejscowości pochodzi z 1308 r., w 1409 roku występuje jako Pomorzke, a w 1469 r. jako Pomorzicze. Po przyłączeniu w końcu XV w. do Brandenburgii, jej niemiecka nazwa brzmiała Pommerzig. Jako pierwszy właściciel majątku jest wymieniany w 1565 r. ród von Leslav, po nim rodzina von Kalckrenth władająca majątkiem do 1726 r. Kolejnymi włodarzami była rodzina von Schmettow, która wybudowała w południowo-wschodniej części wsi pierwszą siedzibę. Ostatni przedwojenni właściciele z rodu von Damnitz utracili majątek na rzecz Rzeszy niemieckiej, który w czasie II wojny światowej zajmowała jednostka pomocnicza Wehrmachtu. Po wojnie pałac zajmowała polska jednostka wojskowa, w 1961 r. został wyremontowany i adaptowany na szkołę. Wówczas skrócono od zachodu jego południowe skrzydło. Po południowej stronie pałacu, po północnej stronie głównej bramy wjazdowej, znajduje się parterowa oficyna z końca XVIII w., murowana, na planie wydłużonego prostokąta, nakryta wysokim dachem dwuspadowym z naczółkami, obecnie wydzielony z posesji pałacowej prywatny budynek mieszkalny. Naprzeciw oficyny, po stronie północnej znajduje się budynek mieszkalny, z 2 poł. XIX w., ceglany, piętrowy, z płaskim dachem oraz budynek gospodarczy. Po wschodniej stronie pałacu znajduje się park.

PAŁAC wzniesiony w 1 poł. XVIII w., ok. 1870 r. pałac został gruntownie przebudowany, przyjmując obecny kształt architektoniczny. Kolejną przebudowę przeprowadzono na przełomie XIX i XX w. Budynek murowany, założony na planie prostokąta z dobudowanymi do krótszych boków aneksami, występującymi przed lico korpusu głównego. Plan wzbogacają szerokie schody od frontu oraz ulokowana od strony parku drewniana weranda. Bryła pałacu rozczłonkowana, zróżnicowana gabarytowo. Część główna częściowo podpiwniczona, piętrowa

z wysokim poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym z frontem w zachodniej ścianie. Skrzydło południowe w części zachodniej – dwupiętrowe o płaskim dachu, z trójkondygnacyjną, cylindryczną wieżą. W części wschodniej – parterowe z tarasem. Skrzydło północne parterowe z płaskim dachem i tarasem we wschodniej partii. Elewacje z bogatym detalem architektonicznym. Obiekt przeznaczony na cele oświatowe. Zagospodarowany dziedziniec i teren wokół szkoły. W 2010 r. wymieniono dachy oraz założono nową instalację odgromową. Obiekt utrzymany w dobrym stanie. Odnowienia wymagają elewacje.

PARK o powierzchni ok. 6,5 ha, założony w XVIII w., przekształcony i powiększony w XIX w. Park zachował się w swoich historycznych granicach, z zachowanymi w większości alejami- dębowa grabowymi, bukowymi, drogami ogrodowymi, groblami, z dominującymi gatunkami drzew rodzimych, wśród których najliczniej występują dęby szypułkowe – w tym 3 egzemplarze pomnikowe, graby pospolite - aleja grabowa prowadzi z pałacu do brzegu Odry, lipy drobnolistne, buki, świerki, olsze czarne. Do pałacu wiedzie środkiem przedpałacowego dziedzińca droga wjazdowa, obsadzona po obu stronach nielicznymi kasztanowcami białymi, stanowiącymi pozostałość dawnej alei. Po wschodniej i południowej stronie pałacu znajduje się ogród ozdobny o cechach barokowych, z obrzeżnie prowadzonymi ścieżkami, okolony z trzech stron kanałem wodnym zasilającym podłużny staw w południowo-zachodniej części założenia. W latach 2009-2010 w narożniku północno-zachodnim parku założono dwa boiska: wielofunkcyjne i piłkarskie typu Orlik. Park na bieżąco porządkowany.

Właścicielem założenia pałacowo-parkowego jest Gmina Sulechów.

SULECHÓW

Wśród historycznej zabudowy miasta, której najstarsze obiekty posiadają średniowieczną metrykę, a przeważają budynki z 2 poł. XIX w. i z przełomu XIX i XX w., do najcenniejszych zabytków należą:

MURY OBRONNE, wzniesione w XIV w., otaczały wraz z fosą lokacyjne miasto owalnym pierścieniem. Zbudowane z kamienia polnego o nieregularnym układzie, na przełomie XV i XVI w. podniesiono je, nadbudowując murem ceglany. Obwarowania miejskie zaczęto rozbierać w końcu XIX wieku. Zachowane ich fragmenty, przy kilku ulicach, mają grubość od 40 do 90 cm – partie ceglane do ok. 1,2 m – mury kamienne oraz wysokość od 2,5 do 5 m. w miejscach nadbudowanych partii ceglanych z otworami strzelniczymi i resztkami krenelażu. Mury posiadały dwie bramy wjazdowe, od południa

i północy, kolejne dwie powstały w XVIII w. Do obecnych czasów zachowała się tylko jedna, a przy niej spory odcinek muru. W okresie powojennym mury poddawane były remontom zabezpieczającym.

BRAMA KROŚNIEŃSKA, zbudowana na zachodnim odcinku murów w 1704 r. w formie barokowej, murowana z cegły, tynkowana, przejazd bramny zamknięty półkolistym frontonem i flankowany zdwojonymi pilastrami o bazach jońskich. Brama zamknięta jest gzymsem z trzema gazonami i kulą zdobioną maskaronami, po obu stronach płaskorzeźbione kartusze: od strony wschodniej herb miasta w obramieniu akantu i draperii podtrzymywanej przez putta, z orłem w zwieńczeniu, a od strony zachodniej orzeł brandenburski w polu obramowanym dekoracją akantowo-laurową, z koroną w zwieńczeniu. Obiekt połączony z fragmentami zachowanych murów. Brama w czasach powojennych na bieżąco naprawiana i remontowana.

ZAMEK Z WIEŻĄ, powstał w 1 poł. XIV w. z fundacji książąt głogowskich, na miejscu wcześniejszego grodu, na niewielkim wzniesieniu, włączony w system obronny miasta (od strony południowej i północnej do zamku przylegają zachowane fragmenty murów obronnych). Trzyskrzydłowy budynek na przestrzeni wieków był przekształcany, w wiekach XV, XVI, XVIII i XIX w. W XIX wieku zburzono północną i wschodnią część zamku, wznosząc w tym miejscu nowe budynki. Do głównej budowli, będącej skrzydłem zachodnim dawnego zamku (w piwnicach skrzydła przetrwały czternastowieczne relikty), przylega od północy gotycka wieża, pierwotnie zwieńczona podwójnym hełmem z latarnią, w XVIII w. znacznie obniżona i nakryta dachem namiotowym. Przylegający do niej od południa barokowy budynek, założony na planie prostokąta, piętrowy, nakryty dachem dwuspadowym. Po zachodniej stronie wieży wznosi się zbór kalwiński, z którym zamek zespolony jest współczesnym łącznikiem. Po stronie północno-zachodniej znajduje się XIX-wieczny budynek. Zamek wzniesiony z kamienia i cegły. Bryła zachowanego skrzydła jest dwukondygnacyjna o wysokości 16,5 m z poddaszem użytkowym, przykryta stromym dachem dwuspadowym, krytym dachówką ceramiczną. Wieża murowana z kamienia polnego i cegły, wzniesiona na planie czworoboku, podpiwniczona, czterokondygnacyjna, o wysokości 24,4 m. Elewacje głównego korpusu są otynkowane, zwieńczone profilowanym gzymsem. Obiekt po pełnej renowacji, adaptacji i przebudowie oraz przywróceniu murom wieży gotyckiego wyglądu, w 2011 r. został przekazany na cele społeczno-kulturalne. W czasie trwającej adaptacji zamku, zagospodarowano po wschodniej stronie zamku niewielkie założenie parkowe o regularnym układzie

alejek parkowych, z odkrytym amfiteatrem, umiejscowionym na zboczu wzniesienia.

ZBÓR KALWIŃSKI - tzw. kościół zamkowy. Gmina kalwińska powstała w Sulechowie w 1683 r. za sprawą arian polskich, szlachciców Stanisława i Mikołaja Latałskich oraz szkockiego kaznodziei Andrzeja Malcolma. Kościół usytuowany w sąsiedztwie zamku, orientowany, zbudowany w latach 1752-1765, prace wykończeniowe w 1779 r. Obiekt wzniesiono na rzucie prostokąta, prezentuje późnobarokową formę architektoniczną. W jego korpus wbudowana od zachodu prosta w formie czterokondygnacyjna wieża, na rzucie kwadratu. W przyziemiu wieży główne wejście ujęte barokowym portalem z trójkątnym naczółkiem wypełnionym dekoracją rokokową. Korpus nakryty dachem trójspadowym, wieża czterospadowym, z dachówki ceramicznej. Fasady przeprute różnego rozmiaru i kształtu oknami oraz detalami architektonicznymi. W latach 80. XX w. rozpoczęto przebudowę i remont obiektu, który przerwano, wykonano wówczas łącznik z zamkiem i dach. W 2007 r. remont został wznowiony. Wnętrza zostały przebudowane na salę widowiskowo-projekcyjną i kawiarnię, zagospodarowano też bezpośrednie otoczenie kościoła wraz z iluminacją zewnętrzną. Opisane obiekty należą do Gminy Sulechów, zamek i kościół zamkowy użytkowane przez Sulechowski Dom Kultury, w 2017 r. zostały poddane termomodernizacji.

RATUSZ MIEJSKI wzniesiony na przełomie XV i XVI w., przebudowany w 2 poł. XIX w., usytuowany w centralnej części rynku starej części miasta. Pierwotny, drewniany z XIV w., spłonął. Odbudowany na tym miejscu murowany, został zniszczony w czasie pożaru miasta w 1633 r. Obecny neogotycki styl i kształt powstał w wyniku licznych zmian na przestrzeni wieków. Do dnia dzisiejszego zachowały się główne zręby murów oraz sklepień piwnicznych z okresu jego powstania. Budynek wzniesiony z cegły, na planie prostokąta. Trójkondygnacyjną bryłę przykrywa dach płaski, elewacje wieńczy attyka, co jest efektem przebudowy ratusza w 2 poł. XIX wieku. Zlikwidowano wówczas spadziste dachy i nadbudowano trzecią kondygnację z neogotyckim krenelażem, który w 1970 r. zastąpiono obecną, piaskowcową attyką. Do bryły głównej przylega od zachodu ośmioboczna wieża, zwieńczona smukłym hełmem z latarnią. Narożniki budynku wzmacniają przypory. W wyniku remontu przeprowadzonego w latach 1966-1973 wnętrze ratusza zostało przekształcone. W latach 1989-1991 zabezpieczono fundamenty, wymieniono elewację budynku i zagospodarowano teren wokół. Kolejne prace remontowe wewnątrz i zewnątrz

ratusza, odwodnienie murów, a także nowe zagospodarowanie otoczenia przeprowadzono w 2009 roku. Ponowny remont w latach 2014 – 2015 obejmował: remont elewacji budynku ratusza wraz z odtworzeniem kolorystyki oraz zachowaniem wszelkich detali architektonicznych, wymianę opierzeń, wykonanie iluminacji świetlnej, wymianę nawierzchni wokół budynku, remont klatki schodowej prowadzącej na wieżę, remont pomieszczeń piwnicznych, biurowych - parteru, I i II pietra z wymianą stolarki drzwiowej, malowaniem wewnątrz. Docieplony został stropodach i pokryto papą dach budynku ratusza. W budynku mieści się siedziba władz samorządowych.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego, usytuowany w centrum miasta, jest najstarszą i najokazalszą świątynią w mieście. Wzniesiony około poł. XIV w., przebudowany gruntownie w 1488 r. Po najstarszym murowanym kościele pozostały granitowe fragmenty w murach obecnej budowli. W 1539 roku kościół od katolików przejęli protestanci, którzy zarządzali nim do roku 1945. Budowla halowa, wzniesiona na planie prostokąta, murowana z kamienia i cegły, trójnawowa, z pięciokondygnacyjną wieżą od strony południowej, wzniesioną w zamian zachodniej, zawalonej na skutek pożaru w 1557 r., której dolną część zachowano jako kruchtę. Wyodrębnione prezbiterium zamknięte trójbocznie, z przybudówkami od południa - wieża i od północy-zakrystia. W latach 1689-1690 postawiono przybudówki przy chórze i emporach, w 1884-1893 nadbudowano górną kondygnację wieży oraz przeprowadzono renowację i częściową rekonstrukcję wewnątrz i elewacji. Nawa główna i prezbiterium z zachowanymi sklepieniami gwiaździstymi. Korpus kościoła nakryty dachem dwuspadowym, ujętym dekoracyjnymi szczytami ze sterczynami, rozczłonkowanymi blendami. Nad prezbiterium dach dwuspadowy, przechodzący od wschodu w trójspadowy. Nad wieżą ośmospadowy, namiotowy. Dwukondygnacyjna kruchta nakryta dachem dwuspadowym. Elewacje nie są tynkowane, prezbiterium i nawy oszkarpowane. Elewacje wieży zdobione fryzami i gzymsami. Renowacja wewnątrz świątyni w latach 70. i 90. XX w., w 1991 r. pokryto dachy blachą miedzianą. W 2009 r. przeprowadzono remont wewnątrz. W latach 2017-2019 przeprowadzono remont dachu wieży i poddasza, renowację i konserwację części okien, wykonanych w latach 1831-1834 r. wg projektu Carla Schinkla, w elewacji północnej, południowej i wschodniej kościoła oraz konserwację witraża H. Habermehla z Dortmundu. W 2020 r. wykonano remont dachu nawy głównej z wymianą poszycia z blachy miedzianej na dachówkę karpiówkę.

PLEBANIA z 2 poł. XVIII w., znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła. Budynek wzniesiony na rzucie prostokąta, parterowy z użytkowym poddaszem, częściowo podpiwniczony, nakryty dachem mansardowym z lukarnami. Elewacje tynkowane. Obiekt po remoncie, w dobrym stanie technicznym.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzymskokatolicki, par. p.w. Św. Stanisława Kostki, położony na dawnym Przedmieściu Zielonogórskim. Wzniesiony na miejscu starszego, szachulcowego, na terenie dawnego cmentarza pietystów z XVIII w. Wzniesiony w 1905 r. w stylu neogotyckim, murowany, jednonawowy korpus założony na planie prostokąta z węższym prezbiterium po północno-zachodniej stronie i wieżą od południowego wschodu, przy której klatka schodowa na planie koła. Do dłuższych boków nawy przylegają prostokątne aneksy. Po obu stronach prezbiterium przybudówki na rzucie prostokąta. Bryła złożona z kilku zestawionych ze sobą części, nakrytych odrębnymi dachami. Jednokondygnacyjna klatka schodowa nakryta dachem wielospadowym w formie ostrosłupa zwieńczonego kulą. Nad całością dominuje czterokondygnacyjna wieża zwieńczona wielobocznym hełmem w kształcie ostrosłupa z kulą i krzyżem w zwieńczeniu, krytym blachą. Ściany szczytowe prezbiterium i nawy zaakcentowane czworobocznymi sterczynami, nakrytymi jednospadowymi daszkami. Narożniki prezbiterium spięte uskokowymi przyporami. Elewacje kościoła, z licem ścian wykonanym w cegle, opracowane jednolicie pod względem dekoracji architektonicznej. Wnętrze nawy z trzech stron obiegają drewniane emporie wsparte na filarach. W latach 80. XX w. prace remontowe w kościele i na terenie przykościelnym oraz dobudowa aneksów po obu stronach nawy. Na początku XXI w. na obiekcie położono nowe pokrycie z dachówki ceramicznej. W latach 2009-2010 odsłonięto we wnętrzach oryginalne tynki wraz z kolorystyką. Obiekt utrzymany w dobrym stanie.

ZESPÓŁ SZKOLNO-PARKOWY „PEDAGOGIUM” Zespół znajduje się w południowej części miasta. Obecnie mieści się tu Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Sulechowie, której budynki położone są po obu stronach ul. Armii Krajowej. Po stronie zachodniej, na powierzchni 2,64 ha znajduje się park szkolny, budynek rektoratu wzniesiony w 1909 r. oraz budynek dydaktyczno-administracyjny z 1819 r. i cmentarz, na którym spoczął w 1739 r. zmarły założyciel sierocińca, który dał podwaliny pod zespół szkolny, Siegmund Steinbart. Po wschodniej stronie ul. Armii Krajowej znajduje się budynek alumnatu z 1880 r., dom mieszkalny i sala gimnastyczna. Pierwotne budynki

szachulcowe nie zachowały się.

PARK SZKOLNY założony w końcu XIX w. o charakterze krajobrazowym, obecnie użytkowany i zagospodarowany teren o charakterze rekreacyjnym, z ciekawą obwodnicową kompozycją dróg – droga główna okalająca park łączy krótsze, drogi, dzieląc park na mniejsze części. Na zapleczu budynku dzisiejszego rektoratu znajdował się ogród botaniczny. Jego reliktem jest mały zbiornik wodny oraz aklimatyzowane drzewo – miłorząb dwuklapowy. W latach 70. XX w. układ parku został zniekształcony, a w 2012 r. drzewostan częściowo zniszczony przez trąbę powietrzną. Wśród drzew wyróżniają się: buk pospolity czerwony, sosna wejmutka, lipy, modrzew, lipa amerykańska oraz drzewa pomnikowe: dęby szypułkowe, klon pospolity, jesion wyniosły i miłorząb. Park z zachowanym przy budynku mieszkalnym nr 46 fragmentem zabytkowego muru ceglanego z brama wjazdową i furtką ujętą słupkami, dalej ogrodzenie z współczesnych płyt betonowych i pręseł z siatki, wyposażony w elementy małej architektury, z wytyczonymi współcześnie alejkami i znacznych rozmiarów placem na cele kulturalne przed rektorem z założonym przez studentów ogrodem kwiatowym, jest na bieżąco pielęgnowany.

"KRÓLEWSKIE PEDAGOGIUM", w 1719 r. z przekształcenia Domu Sierot, utworzonego w 1677 r. przez igielnika Siegmunda Steinbarta, powstała placówka szkolnictwa elementarnego. W 1766 r. na podstawie przywileju króla pruskiego Fryderyka II przekształcona w akademickie gimnazjum o nazwie "Królewskie Pedagogium", funkcjonujące do 1944 r. Przez wiele lat szkołą kierowały rodziny Steinbartów i Hanow. W budynkach dawnego pedagogium po wojnie utworzono Liceum Pedagogiczne, przekształcone później w Studium Nauczycielskie. W roku 1991 r. w obiektach szkolnych uruchomiono Wyższą Szkołę Administracji Zawodowej, przekształconą w 2001 r. w Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Sulechowie.

ALUMNAT, ob. budynek dydaktyczny, przy ul. Armii Krajowej 48, położony po jej wschodniej stronie, monumentalny budynek wzniesiony w 1880 r. z cegły, nieotynkowany. Wieloboczny rzut budynku w stylu historyzmu tworzą trzy przyległe do siebie wydłużone prostokąty, wszystkie z ryzalitami. Bryła rozczłonkowana, podpiwniczona, trzykondygnacyjna, nakryta odrębnymi, wielospadowymi dachami, krytymi obecnie blachą. Zachodni ryzalit części środkowej i zachodnie ściany skrzydeł bocznych zwieńczone okazałymi szczytami. Elewacje akcentowane przez gzymsy, barwne fryzy ceramiczne i pasy ciemniejszej cegły. W 2001 r. budynek adaptowany na cele uczelni, w latach

2003–2005 wymieniono stolarkę okienną, osuszono i zabezpieczono fundamenty, przebudowano układ i nawierzchnię dziedzińca.

SALA GIMNASTYCZNA, obiekt nr 47, wzniesiony pod koniec XIX w., po północnej stronie alumnatu, niewielki, parterowy, na rzucie prostokąta, wzbogacony niższymi aneksami od zachodu i północy oraz blaszaną przybudówką od południa. Przykryty dachem dwuspadowym z blachy. Elewacje, z fasadą od strony zachodniej, wykonane z cegły licówki.

SZKOŁA, ob. Instytut Politechniczny PWSZ, przy ul. Armii Krajowej 50, wzniesiony w 1819 r. z cegły na fundamentach z kamienia, otynkowany, dachy kryte dachówką ceramiczną. Architekturę budynku cechuje eklektyzm z przewagą form nawiązujących do baroku i klasycyzmu. Założony na rzucie wydłużonego prostokąta, z szerokim pseudo ryzalitem części środkowej zachodniego boku i odpowiadającym mu ryzalitem boku wschodniego. Do części ryzalitu przylega prostokątny aneks. Bryła zwarta, trójkondygnacyjna, z wysokim poddaszem, częściowo podpiwniczona, nakryta wysokim dachem czterospadowym. Przylegający od wschodu parterowy aneks zwieńczony tarasem. Remont generalny i adaptacja na cele PWSZ w latach 2002-2004.

SZKOŁA, ob. budynek rektoratu i dydaktyki, przy ul. Armii Krajowej 51, wzniesiony w 1909 r., murowany z cegły, otynkowany. Rzut na planie podkowy z przedłużonym o dobudówkę skrzydłem północnym, z lekko wysuniętymi ryzalitami po bokach wschodnim i zachodnim skrzydła głównego. Bryła z czterech zróżnicowanych gabarytowo członów zestawionych do siebie prostopadle, dwukondygnacyjnych, z okazałym cokołem, podpiwniczonych, nakrytych wysokimi dachami z lukarnami. Środkowa partia skrzydła wschodniego wyniesiona o dwa metry ponad pozostałe. Po wojnie od strony zachodniej południowego skrzydła budynku dobudowano aneks, kryty papą. Elewacja frontowa z pięcioosiowym ryzalitem. Budynek w 2002 r. został poddany gruntownej modernizacji z zachowaniem historycznej elewacji.

DOM MIESZKALNY w zespole szkolnym przy ul. Armii Krajowej 46. Budynek wzniesiony w 4 ćw. XIX w. z czerwonej cegły, na planie kwadratu. Bryłę tworzą trzy parterowe człony czworoboczne, zróżnicowane wysokością, wszystkie nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi. Elewacje o licu ceglany, dekorowane pasmami ciemniejszych cegieł. Elewacja frontowa z wysokim trójkątnym szczytem. Budynek remontowany na bieżąco, utrzymany w dobrym stanie.

WIEŻA CIŚNIEŃ, przy ul. Styczniowej, zlokalizowana wśród zabudowy

miejskiej. Zbudowana w 1904 r., z cegły klinkierowej w kolorach żółtym i czerwonym, z której uformowany jest również detal architektoniczny. Budynek w kształcie grzyba, którego trzon wzniesiony na planie koła, wzmocniony jedenastoma stalowymi obejmami, podtrzymuje zbiornik wodny. Nad wejściem znajduje się XIX-wieczny herb Sulechowa. Wieża pełniła swoją funkcję do lat 70. XX w. Obecnie wymaga remontu i zagospodarowania. Stanowi własność Gminy Sulechów, która w tym roku przygotuje stosowną dokumentację remontu wieży i zagospodarowania jej otoczenia oraz zamierza pozyskać środki zewnętrzne na wykonanie prac remontowych.

DOMY MIESZKALNE zlokalizowane przy ulicach: Armii Krajowej, Brama Piastowska, Handlowa, Łukasiewicza, Aleja Niepodległości, Okrężna, Plac Ratuszowy, Sikorskiego, Styczniowa, Szkolna, Jana Pawła II, Wielkopolska, Żeromskiego, Żwirki i Wigury, Szkolna, Handlowa. Na terenie miasta, mimo znacznych zniszczeń wojennych, zachowała się historyczna zabudowa mieszkaniowa i mieszkaniowo – usługowa, wśród której do najcenniejszych należy kilkadziesiąt budynków, usytuowanych głównie w centrum i przy jednej z najbardziej reprezentacyjnych ulic na przełomie XIX i XX w., łączącej centrum z ówczesnie nowo powstałym dworcem kolejowym, obecną Aleją Niepodległości, gdzie zlokalizowane są budynki np. dawnego szpitala, urzędu ziemskiego i powiatowego, prywatnej szkoły. Zabudowa występuje w postaci zwartej szczytowej i kalenicowej. Są to głównie piętrowe, podpiwniczone, niektóre z użytkowym poddaszem, klasycystyczne kamienice czynszowe oraz wtopione w zielen budynek o charakterze willowym, prezentujące architekturę eklektyczną i secesyjną, z dość bogatym detalem architektonicznym - pilastry, tympanony, boniowania, opaski okienne czy zdobione motywami stylizowanych roślinności, zwłaszcza w partiach fasad. Przeważają budynki murowane z cegły, tynkowane, założone na planie prostokąta lub zbliżone do kwadratu, z ryzalitami, ozdobnymi szczytami, o urozmaiconych gabarytach i formach, nakryte dachami głównie dwuspadowymi z dachówki ceramicznej, czasami mansardowymi, zbudowane w 2 poł. XIX w., na przełomie XIX/XX w. i na początku XX w., kilka posiada XVIII-wieczną metrykę np. szachulcowy budynek gminy ariańskiej przy ul. Szkolnej 5, kamienica przy pl. Ratuszowym 7 czy ul. Handlowej 5. Niektóre budynki wyróżniają się ciekawym ogrodzeniem np. secesyjnym, żeliwnym na ceglanej podmurówce czy zabudową gospodarczą – np. willa nr 30 przy Al. Niepodległości, również sama prezentująca ciekawą formę dawnego zamku z cylindryczną wieżą, bądź dobudówkami np. w formie wielobocznej werandy –

willa przy ul. 31 Stycznia nr 35. Stany techniczne obiektów w większości są dobre i średnie, remonty i naprawy przeprowadzane na bieżąco, niektóre obiekty po remoncie generalnym np. ostatnio wyremontowano dwukondygnacyjny budynek sądu rej. przy Al. Niepodległości, kamienicę przy Armii Krajowej 7 będącej w zasobach Gminy Sulechów, w planach remonty kolejnych budynków staromiejskiej zabudowy.

ALEJA LIPOWA, przy drodze Sulechów – Krężoły, założona w 2 poł. XIX w. Bardzo przetrzebiony drzewostan, praktycznie w stanie szczątkowym, ponad 300 szt. drzew. Wymaga przeprowadzenia zabiegów pielęgnacyjnych i uzupełnień.

ALEJA LIPOWO – KLONOWO - KASZTANOWCOWA, przy drodze Sulechów – Skąpe, założona na przełomie XIX/XX, o długości ok. 16 km. Zaczyna się w Sulechowie przy torach kolejowych i wiedzie do pierwszych zabudowań miejscowości Skąpe. Znacznie przetrzebiona w 2007 r., po wielu interwencjach w jej obronie, objęta ochroną konserwatorską i zinventaryzowana. Obecnie porasta przy niej ponad 1400 drzew, wśród których przeważają lipy – ok.960 sztuk w wieku od 70 do 100 lat, ponad 200 sztuk kasztanowców w przedziale wieku 80-90 lat. Najstarsza część alei obsadzona jest ok. 270 drzewami klonu - jawora i klonu pospolitego w wieku 110-120 lat, z najstarszym drzewem w całej alei – egzemplarzem klonu - jawora w wieku około 170 lat. Występują też pojedyncze dęby, jesiony wyniosłe, brzozy pospolite i topole kanadyjskie. Ostatnimi laty przeprowadzono cięcia sanitarne i oczyszczono drzewa z posuszu.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków

Gmina Sulechów nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiern ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji

o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany

związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT. Jest ona narzędziem diagnostycznym, opartym o zestawienie takich cech jak: Strengths – silne strony, Weaknesses – słabe strony, Opportunities – szanse, Threats – zagrożenia.

MOCNE STRONY:

- położenie gminy przy głównych szlakach komunikacyjnych pogranicza zachodniego kraju,
- dogodne połączenie ze stolicą województwa - Zieloną Górą,
- położenie na obszarze o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych,
- zachowany średniowieczny układ urbanistyczny miasta,
- dobrze rozwinięta i zachowana historyczna sieć osadnicza,
- bardzo dobry stan zachowania zabytkowych budynków użyteczności publicznej w mieście,
- licznie zachowane obiekty sakralne i pałacowo-parkowe o dużych wartościach architektonicznych i krajobrazowych,

- dobrze zachowane historyczne aleje przydrożne,
- zaktualizowana gminna ewidencja zabytków,
- dobre warunki dla rozwoju turystyki, w tym agroturystyki w obiektach zabytkowych,
- licznie zachowane elementy nadodrzańskiej linii fortyfikacyjnej zwanej „Pozycją Środkowej Odry”,
- bogactwo i różnorodność kultury w obrębie gminy, która łączy różne tradycje regionalne, narodowe i religijne,
- możliwość korzystania ze środków publicznych i programów unijnych na prace przy zabytkach.

SŁABE STRONY:

- niedostateczna świadomość mieszkańców miasta i wsi w zakresie opieki nad zabytkami i brak zrozumienia dla ochrony krajobrazu kulturowego,
- brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy,
- niedostateczna promocja roli zabytków jako szansy rozwojowej,
- mały procent obszarów chronionych na terenach wiejskich,
- niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych powodujące utratę walorów zabytkowych,
- brak planów i środków na zagospodarowanie nieczynnych cmentarzy ewangelickich,
- brak wiedzy na temat źródeł i sposobów pozyskiwania środków na odnowę obiektów zabytkowych wśród właścicieli,
- mała popularyzacja wiedzy o wartości lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz idei ochrony zabytków na terenie gminy,
- niepełne wykorzystanie walorów turystycznych gminy,
- niemal całkowita wymiana ludności po 1945 r. skutkująca gwałtownym zerwaniem ciągłości kulturowej,
- brak pełnego rozeznania niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- brak spójności pomiędzy przepisami z zakresu ochrony przyrody i zabytkowej zieleni.

SZANSE:

- możliwość pozyskiwania środków finansowych na ochronę zabytków z różnych źródeł,
- rosnąca rola samorządu lokalnego w systemie ochrony i opieki nad zabytkami,
- wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki

miejsowości,

- włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy,
- wzrost wartości zabytku jako produktu turystycznego,
- rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych nastawionych na ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego,
- wykorzystanie Internetu do popularyzacji historii i tradycji regionalnych oraz ochrony zabytków,
- adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji,
- edukacja w kierunku poszanowania zabytków i ich prawidłowej ochrony,
- współpraca międzyregionalna i międzynarodowa na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami,
- uwzględnienie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w strategiach i planach rozwoju miasta i wsi,
- wzrost świadomości społeczności lokalnych skutkujący budzeniem się potrzeby upamiętnienia poprzednich pokoleń,
- przypisanie właściwej rangi problematyce ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych,
- promocja produktów tradycyjnych i regionalnych, wpisanie ich w działania na rzecz potencjału turystycznego,
- wzmocnienie tożsamości lokalnej i regionalnej, aktywizacja społeczności lokalnych.

ZAGROŻENIA:

- brak wystarczających środków finansowych na prace konserwatorskie i remontowe przy obiektach zabytkowych,
- nieprofesjonalnie prowadzone remonty i adaptacje wewnątrz przy użyciu materiałów nie zawsze korespondujących z zabytkowym charakterem,
- brak koncepcji wykorzystania obiektów zabytkowych, głównie zabudowy pofolwarczej, powodujący ich degradację,
- dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji założeń pałacowo-folwarcznych,
- postępująca likwidacja pozostałości po dawnych cmentarzach, której skutkiem jest zacieranie historii miejsc,
- degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązującej do charakteru regionu,
- brak świadomości społecznej wartości historycznych założeń parkowych,
- niedostatecznie rozwinięta edukacja na temat wielonarodowego dziedzictwa historycznego regionu,

- brak szczegółowych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,
- zanikanie kultury wiejskiej w obliczu globalizacji kulturowej,
- znaczne rozproszenie jednolitych grup kulturowych,
- słabe zaangażowanie młodszych pokoleń w kultywowanie tradycji.

12. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

12.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta (burmistrza) gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, Gmina Sulechów wykonała w 2015 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych, którą tworzy zbiór kart adresowych. Gminna ewidencja zabytków nieruchomych przyjęta została Zarządzeniem nr 0050.3.2016 Burmistrza Sulechowa z dnia 5 stycznia 2016 r.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, do końca 2021 r., zostanie wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych, obejmująca karty stanowisk archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach

przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

12.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „*Programu opieki nad zabytkami Gminy Sulechów*” na stronie internetowej Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- merytoryczne i finansowe wsparcie publikacji i wydawnictw traktujących o zasobach dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- wspieranie działalności propagującej kształtowanie tożsamości kulturowej regionu, w tym imprez kulturalnych,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie

i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.

12.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr 0007.508.2018 Rady Miejskiej w Sulechowie z dnia 12 kwietnia 2018 r.

W latach 2018-2020 wsparcie finansowe otrzymały:

- 1) Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie na wykonanie posadzki, konserwację okien, wymianę pokrycia dachowego nawy głównej,
- 2) Rzymskokatolicka Parafia Wojskowa p.w. Najświętszego Imienia Maryi w Sulechowie na konserwację organów,
- 3) Wspólnota Mieszkaniowa na remont elewacji budynku przy ul. Armii Krajowej 7 w Sulechowie,
- 4) Wspólnota Mieszkaniowa na remont elewacji budynku przy ul. Jana Pawła II 25 w Sulechowie.

Planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy.

- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- nawiązanie współpracy z właścicielami obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; rozpowszechnianie wśród właścicieli tych obiektów informacji na temat zasad konserwatorskich i profilaktyki

konserwatorskiej, zbieranie informacji na temat przeprowadzanych remontów i odnotowywanie tych faktów na kartach gminnej ewidencji zabytków,

- opracowanie planu remontów najbardziej zagrożonych obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych,
- podjęcie działań zmierzających do uporządkowania wielkogabarytowych szyldów i reklam przesłaniających zabytkowe budynki, zaburzających ich wartość artystyczną i estetykę miasta,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni miejskiej i wiejskiej (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, ławki, oświetlenie),
- systematyczne prace porządkowe i pielęgnacyjne zieleni parkowej,
- remont wieży ciśnień w Sulechowie.

12.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. kamieniarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo,
- prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych założeniach zieleni (parki, cmentarze) w ramach programu aktywizacji osób bezrobotnych,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną.

12.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji

i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyściego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Sulechów, ze szczególnie cennymi obszarami chronionymi, licznymi alejami przydrożnymi i pomnikami przyrody, atrakcyjność dolin rzecznych, bogata flora i fauna, dostępność komunikacyjna, żeglowny szlak Odry z portem towarowym i przystanią dla jednostek pływających w Cigacicach, obiekty architektoniczne o bogatym przekroju stylów utrwalonych w budowlach sakralnych, w tym drewniany kościół w Klępsku z renesansowym wystrojem wewnątrz o ludowym charakterze uznany za „Pomnik Historii” oraz dworach i pałacach, otoczonych parkami i folwarkami, relikty zabudowy szachulcowej (Łęgowo), interesujący układ urbanistyczny Sulechowa, ślady wielokulturowości, poniemieckie schrony bojowe, twórcy lokalni, znani sulechowianie, cykliczne imprezy o zasięgu ponadlokalnym, tradycje łowieckie i winiarskie oraz produkty i kulinaria regionalne, stanowią o jej znacznej atrakcyjności turystycznej. Przebiegające przez gminę szlaki bazują częściowo na wspomnianych walorach i stanowią szczególną formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Warto wymienić niektóre szlaki turystyczne, wiodące do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości gminy, w których znajdują się także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach:

- SZLAK KOŚCIOŁÓW DREWNIANYCH REGIONU KOZŁA, dł. 23 km, obejmuje kościół w Klępsku, jeden z najstarszych kościołów w gminie, uznany w 2017 r. za „Pomnik Historii”, a w pobliżu gminy kościoły w Kosieczynie i w Chlastawie.
- LUBUSKI SZLAK ORGANOWY, prowadzi przez 10 gmin województwa lubuskiego i prezentuje organy piszczalkowe, od najstarszych z 1795 r. po organy z 1931 r., znajdujące się w 18 kościołach, w tym z terenu gminy Sulechów. W ramach szlaku wytyczono cztery ścieżki tematyczne, m.in. związane

z nazwiskami budowniczych tychże organów :

- *Szlak Ludwika Hartiga* - przebiega trasą: Sulechów – Łęgowo – Buków – Cigacice – Kije – Trzebiechów - Smolno Wielkie – Bojadła – Pyrnik – Międzylesie - Pałck,
  - *Szlak Wilhelma Sauera*: Cigacice – Podlegórz - Łęgowo – Świebodzin - Paradyż,
  - *Szlak organowy wokół Zielonej Góry*: Świdnica – Zatonie – Przytok - Cigacice,
  - *Szlak organowy dziedzictwa kulturowego*: Lubsko – Świdnica – Zatonie - Przytok- Cigacice – Podlegórz – Trzebiechów – Klępsk – Łęgowo – Buków - Sulechów- Kije - Pałck - Międzylesie - wersja I lub wersja II: Świebodzin – Paradyż - Kosieczyn.
- LUBUSKI SZLAK WINA I MIODU, obejmujący winnice, piwnice win, gospodarstwa pasieczne. Najważniejszą jego atrakcją są degustacje win i miodów oraz prezentacje przybliżające zasady ich serwowania i produkcji. Dodatkową atrakcją są krajobrazy, szlak przebiega bowiem zarówno po malowniczych wzniesieniach Wału Zielonogórskiego, Pradoliny Odry, jak też przez tereny leśne i krainę jezior polodowcowych. Na szlaku można zwiedzić także szereg ciekawych zabytków. Na terenie gminy obejmuje m.in. winnice w miejscowościach: Mozów, Górzykowo, ODR w Kalsku, punkty gastronomiczne w Sulechowie.

Szlaki turystyczne piesze i rowerowe:

- ✓ *Szlak pomników przyrody*, długości 44 km: Sulechów→ Łęgowo→ Buków→ Karczyn→ Klępsk (leśniczówka)→ ścieżka dydaktyczna "Do Waligóry"→ Rezerwat leśny Radowice→ Kruszyna→ Sulechów,
- ✓ *Historyczny szlak bitewny*, dł. 41 km: - uwzględnia miejsce, w którym 23 lipca 1759 roku rozegrała się Bitwa pod Kijami: Sulechów→ Kalsk→ Łochowo→ Głogusz→ Kije→ Mozów→ Nowy Świat→ Cigacice→ Laskowo→ Pomorsko,
- ✓ *Mistrza ołtarza z Gościszowic*, dł. 15 km - główną atrakcją ołtarz mistrza z Gościszowic z około 1500 roku w kościele w Klępsku: Sulechów→ Klępsk→ Stare Kramsko→ Wojnowo,
- ✓ *Szlak południowy*, dł. 10,5 km - Jest to szlak łącznikowy pomiędzy "szlakiem pomników przyrody" a "historycznym szlakiem bitewnym", przebiega: Mozów→ Sulechów→ Kruszyna→ Obłotne→ sosna "Waligóra",

- *Szlak Łącznikowy, żółty*, dł. 19 km - szlak biegnący od Kalska do miejscowości Cząbry. Na terenie gminy usytuowany jest krótki odcinek wychodzący z Kalska oraz odcinek pomiędzy Niekarzynem a Pałkiem,
- *Szlak Łącznikowy, niebieski*, na terenie gminy dł. 5km - biegnący od Bobru w okolicy Nowogrodu Bobrzańskiego do Jeziora Niesłysz. Na terenie gminy przebiega przez Pomorsko i Brody.

Szlaki kajakowe:

- a) Kanał Odra – od Odry w Górzycowie,
- b) Rzeka Odra.

Międzynarodowa Droga Wodna: Rzeka Odra

Leśne ścieżki edukacyjne:

„*Do Waligóry*” Rezerwat Radowice – Kruszyna – Sulechów, o długości 3,4 km, na której znajduje się 18 stanowisk tematycznych prezentujących: sosnę o obwodzie powyżej 600 cm, drzewostan akacyjny, sosnowy, bukowy, brzoźowy i daglezjowy, aleję dębową, kolonie mrówek i nieczynną żwirownię.

„*Nad Jabłonną*” o długości 8,0 km, początek przy leśniczówce Laskowo, biegnie wzdłuż ciekłu Jabłonna, eksponuje wydmowe wzgórze widokowe Łysa Góra (82 m n.p.m.), pomnikowe dęby i pokopalniane złoża kredy jeziornej oraz największe zbiorniki wodne gminy – stawy w Brzeziu.

„*Przez Rezerwat Radowice*” o długości 4,0 km, ścieżka dydaktyczno-przyrodnicza Sulechów - Cigacice – Leśna Góra, długość 4,5 km, obejmująca fortyfikacje „Pozycji Środkowej Odry” i osobliwości przyrodnicze (np. kotewka orzech wodny), na której urządzono 16 punktów dydaktycznych.

Ponadto na terenie gminy powstają również ścieżki pieszo-rowerowe wzdłuż ciągów komunikacyjnych, obejmując miejscowości z obiektami zabytkowymi. Wg GUS, w 2018 r. długość ścieżek rowerowych oddanych do użytku wynosiła 7,8 km.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków turystycznych czy ścieżek dydaktycznych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki kulturowej np. szlak tematyczny, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią czy znane rody, budowle i miejscowości z nimi związane np. Buków, Klępsk, Łęgowo - z rodem Unruh. Z uwagi na cenne wartości przyrodnicze, w tym liczne aleje przydrożne i unikalne ostoje przyrody, warto byłoby opracować szlak prezentujący tego typu

walory, uwzględniając Flis Odrzański, który już promuje turystyczne i rekreacyjne zagospodarowanie Odry, integruje mieszkańców miast i gmin po stronie polskiej oraz niemieckiej. Inną propozycją jest Szlak etniczny dla Niemców, związany z miejscami pamięci, pobytu i ważnymi wydarzeniami dla ich przodków. Korzystne byłoby uzupełnienie oferty turystycznej o pętle szlaków konnych w oparciu np. o stadninę koni w Kalsku i pobliskie ośrodki jeździeckie oraz popularyzowanie form turystyki realizowanych również poza sezonem letnim (wiosenna obserwacja ptaków, turystyka fotograficzna, narciarstwo biegowe). Tereny Natura 2000 zachęcają do utworzenia ścieżki dydaktycznej, jako źródło wiedzy związanej z występującymi tutaj ekosystemami i np. prezentowanymi na fotogramach okazami chronionej flory i fauny oraz zbudowania wież do obserwacji ptaków dla tzw. birdwatcherów. Warto rozważyć możliwość wykorzystania turystycznie nieczynnych linii kolejowych czy dostosowanie do funkcji turystyczno-rekreacyjnych, po przeprowadzeniu remontu, wieży ciśnień w Sulechowie. To tylko niektóre z możliwości promowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie - łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność począwszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. uwzględniając w wielu wsiach ślady współistnienia mieszkańców różnych wyznań, znane postaci z przeszłości i czasów współczesnych, rocznice historycznych wydarzeń, legendy np. o zabiciu olbrzyma Shreka w Mozowie czy „O siwku w kalskim kościele” .

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne i jej realizacji w terenie np.: w Brodach, Cigacicach, Kalsku,

Klępsku czy w Winnicy Mozów, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

13. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Sulechów wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

14. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami burmistrz gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,

- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

15. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;

- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz.

1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Lubuski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez

wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: www.lwkz.pl

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze

Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa lubuskiego określone zostały w Uchwale Nr XXV/354/16 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 14 listopada 2016 r. Z budżetu Województwa Lubuskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub, gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: www.lubuskie.pl

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Zielonej Górze

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 4) instalacji systemów nawadniania,
- 5) zakupie sadzonek roślin i ich nasadzenia,
- 7) wykonaniu trawników.

Witryna internetowa: www.wfosigw.zgora.pl

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

- 1) Programu Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020. Główne obszary, na które

zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, ochrona zdrowia oraz dziedzictwo kulturowe. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

2) Programu rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach działania pn. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”, poddziałanie „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.